

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет біоресурсів і природокористування  
України

**Т. Ф. СЕМАШКО**

# **ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА І КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ**

Навчальний посібник для студентів  
філологічних спеціальностей

**Івано-Франківськ  
«НАІР»  
2019**

УДК 811.161.2'38'24(076)

ББК 81.411.4-9-5я73

С 30

Рекомендовано до друку Вченою радою  
Національного університету біоресурсів і природокористування України  
(протокол №11 від 22 травня 2019 р.)

**Рецензенти:**

Вільчинська Т.П., доктор філологічних наук, професор

Кравець Л.В., доктор філологічних наук, професор

Шинкарук В.Д., доктор філологічних наук, професор

**Семашко Т.Ф.**

**С 30 Практична стилістика і культура мовлення: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. / Т.Ф.Семашко – Івано-Франківськ: НАІР, 2019 – 256 с. ISBN 978-966-2716-37-5**

Навчальний посібник «Практична стилістика і культура мовлення» скерований на формування стилістичної вправності мовлення та ефективної вербальної комунікації майбутніх фахівців, набуття ними вмінь і навичок ефективного використання стилістичних ресурсів української мови відповідно до сфери спілкування. Посібник містить: два блоки інформації – змістовий, у якому подано теоретичні відомості з дисципліни, та практичний, що становить собою систематизований збірник вправ і завдань до однойменного курсу, практичні завдання якого побудовані згідно з чинною програмою, рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів, контрольні матеріали, список рекомендованої літератури тощо, які допоможуть не тільки закріпити набуті знання та поглибити навички з усіх рівнів української мови, а й дадуть поради щодо вибору мовних варіантів для найкращого висловлення думки, націлять студентів на пошук необхідної інформації, сприятимуть розвитку творчих умінь та спонукатимуть до досконалої комунікативної компетенції.

Для студентів філологічних спеціальностей.

**УДК 811.161.2'38'24(076)**

**ББК 81.411.4-9-5я73**

ISBN 978-966-2716-37-5

© Семашко Т.Ф., 2019 р.

## ЗМІСТ

<b>Передмова</b> .....	5
<b>РОЗДІЛ 1</b>	
<b>ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ</b> .....	7
<b>Тема 1</b>	
Роль мови в житті людей та соціальна значущість мовної культури ..	7
<b>Тема 2</b>	
Стилістика як лінгвістична наука і навчальна дисципліна.....	17
<b>Тема 3</b>	
Джерела та історія стилістики .....	34
<b>Тема 4</b>	
Стилістика в системі інших наук.....	49
<b>Тема 5</b>	
Основні поняття та категорії стилістики .....	59
<b>Тема 6</b>	
Структура стилістики .....	79
<b>Тема 7</b>	
Стилістика ресурсів .....	89
<b>Тема 8</b>	
Поняття норми як головної дійової особи культури мовлення.....	96
<b>Післямова</b> .....	109
<b>РОЗДІЛ 2</b>	
<b>ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ</b> .....	111
<b>МОДУЛЬ 1</b>	
<b>ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ДИСЦИПЛІНА. ФОНЕТИЧНІ РЕСУРСИ СТИЛІСТИКИ</b> .....	111
Практичне заняття № 1. Практична стилістика: предмет, об'єкт, методи дослідження .....	111
Практичне заняття № 2. Фонетичні засоби художньої виразності. Орфоепічні норми сучасної української мови .....	121
<b>МОДУЛЬ 2</b>	
<b>СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ, ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА СЛОВОТВОРУ</b> .....	129
Практичне заняття № 3. Лексичні засоби стилістики .....	129

Практичне заняття № 4. Лексика активного та пасивного складу.....	143
Практичне заняття № 5. Фразеологія в стилістичному аспекті .....	152
Практичне заняття № 6. Стилiстичнi можливостi словотвору.....	160

### **МОДУЛЬ 3**

<b>МОРФОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ СТИЛІСТИКИ .....</b>	<b>168</b>
Практичне заняття № 7. Стилiстичнi можливостi iменних частин мови .....	168
Практичне заняття № 8. Дiєслово як стилiстична категорiя .....	177
Практичне заняття № 9. Службовi слова як специфiчнi iдентифiкатори у стилiстицi .....	185

### **МОДУЛЬ 4.**

<b>СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ .....</b>	<b>201</b>
Практичне заняття № 10. Словосполучення в стилістичному аспекті. Стилiстичний потенцiал простого речення .....	201
Практичне заняття № 11. Стилiстичнi можливостi складного речення .....	217
Практичне заняття № 12. Стилiстичнi потенцiї складного синтаксичного цiлого .....	227
<b>Контрольні матеріали .....</b>	<b>239</b>
<b>Список рекомендованої літератури до курсу .....</b>	<b>244</b>

## ПЕРЕДМОВА

Одним із пріоритетних напрямів реформування змісту сучасної вищої освіти, задекларованого Національною доктриною розвитку освіти України, яка визначає стратегію й основні напрями її розвитку у ХХІ столітті, є розширення україномовного освітнього і культурного простору, що передбачає посилення практичної спрямованості навчання мови, формування комунікативної компетентності студентів із метою забезпечення їхньої конкурентоспроможності й подальшого професійного успіху.

Оволодіння мовою як засобом спілкування набуває значної ваги як необхідний складник становлення та розвитку всебічно розвиненої, соціально активної особистості, здатної плідно і творчо працювати в різноманітних сферах суспільної діяльності, володіючи багатствами мови, її виражальними засобами, вступати в контакти з іншими людьми, прищеплювати любов до української мови та культури, повагу до народних традицій. Комплекс мовознавчих дисциплін повинен прислужитися цьому важливому державної ваги завданню. Особливе значення в такому багатоаспектному та водночас складному процесі посідає робота зі стилістики й культури мовлення, найважливішими завданнями якої є розвиток чуття мови, боротьба з мовною одноманітністю, бідністю засобів вираження думки, ненормативністю українського мовлення, формування системи національних інтересів як головних пріоритетів світоглядної культури особистості майбутніх філологів.

Практична стилістика як наука має прикладний характер: на зразках доцільного використання мовних засобів у різних стилях і формах мови вона навчає мовної майстерності, свідомого й критичного ставлення до власного мовлення і до мовлення оточення. Основні завдання науки полягають у розширенні та поглибленні знань про сучасну українську літературну мову, її стилістичну організацію; підвищення рівня мовленнєвої культури; у навчанні розуміти та вміло добирати стилістичні засоби мови для вираження думки з огляду на зміст, мету та сферу використання мовлення.

Навчальний посібник із дисципліни «Практична стилістика та культура мовлення» розроблено з урахуванням комунікативних потреб філологів. Основна його мета – удосконалити мовні знання, систематизувати їх і на цій основі сформувати розуміння сучасних стилістичних норм та особливостей мови філологів-перекладачів; розвинути стилістичну вправність мовлення майбутніх фахівців, допомогти в набутті ними вмінь ефективного використання мовних ресурсів відповідно до завдань комунікації, навчити студентів користуватися стилістичними прийомами та способами використання мовного матеріалу, забезпечити засвоєння стилістичних норм української літературної мови, сформувати уміння оцінювати стилістичні

можливості мовних засобів різних рівнів; навчити студентів основним методам і прийомам стилістичного аналізу художнього тексту; закріпити стилістичні навички за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту, а також навички текстотворення в усіх функціональних стилях української мови; підвищити культуру мовлення.

Розділи навчального посібника побудовано відповідно до чинної програми. У Розділі 1 подано теоретичний матеріал із навчальної дисципліни, де у стислій формі розглянуто такі питання: роль мови в житті людей та соціальна значущість мовної культури, основні поняття та категорії стилістики, стилістика в системі інших наук, структура стилістики, поняття норми як головної дійової особи культури мовлення. Значну увагу приділено стилістичним ресурсам мови: фонетичним, лексичним, граматичним, синтаксичним засобам стилістики.

У Розділі 2 навчального посібника презентовано практичний зміст дисципліни: різноманітні за змістом і формою виконання завдання та вправи, вміщені у навчальному посібнику, спрямовують роботу студентів на творче опрацювання мовного матеріалу; сприяють виробленню вмінь використовувати стилістичні ресурси української мови для вираження інтелектуального, емоційного й естетичного змісту мовлення відповідно до комунікативної ситуації та цільової настанови спілкування.

Навчальний посібник «Практична стилістика і культура мовлення» покликаний допомогти студентам набути певного рівня професіоналізму, необхідного для проведення лінгвістичного дослідження та для формування ефективного вербального спілкування – могутнього засобу передачі історичного, культурного, морального, естетичного, побутового досвіду українства.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

### ТЕМА 1

#### РОЛЬ МОВИ В ЖИТТІ ЛЮДЕЙ ТА СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Мова як суспільне явище.
2. Культура мови та її рівні.
3. Культура мови і пуризм.
4. Мова і стиль.
5. Функціонування мови як основи стилістики.

#### **Мова як суспільне явище**

Мова – суспільне явище, що виникає, розвивається, живе й функціонує в суспільстві, оскільки є засобом спілкування людей. Форма існування мови – мовлення, тобто різноманітне використання мови людьми в усіх сферах громадського та особистого життя. Ставлення до рідної мови – свідчення національної свідомості.

Мова закономірно виконує такі *функції*:

1. *Комунікативна функція*. Мова найважливіший засіб спілкування людей і забезпечення інформаційних процесів у сучасному суспільстві.

2. *Ідентифікаційна функція* виявляється у часовому й у просторовому вимірах. Ми сучасники відчуваємо свою спільність і зі своїми попередниками і з нащадками. Мова є засобом ототожнення в межах певної спільності.

3. *Експресивна функція* полягає в тому, що вона є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини. Що досконаліше володієш мовою, то виразніше постаєш перед людьми як особистість.

4. *Гносеологічна функція*. Мова є своєрідним засобом пізнання навколишнього світу. Мова не тільки допомагає в сприйнятті й накопиченні досвіду суспільства, вона безпосередньо пов'язана з функцією мислення,

формування та існування думки.

5. *Мислетворча функція.* Формуючи думку, людина мислить мовними формами. У процесі мислення різні поняття зіставляються, поєднуються, заперечуються тощо за допомогою спеціальних мовних засобів. Людина мислить тією мовою, яку краще знає – рідною. Сам процес мислення має суто національну специфіку? яка обумовлена національним характером мови.

6. *Естетична функція.* Мова – першоджерело культури, її знаряддя, і водночас матеріал створення культурних цінностей.

7. *Культуроносна функція.* Культура кожною нацією знайшла відображення та фіксацію найперше в його мові. Репрезентуючи свою мову, ми репрезентуємо і власну культуру. її традиції та здобутки, збагачуючи світову культуру. Що найповніше функціонує в суспільстві мова, то надійніший зв'язок та багатша духовність наступних поколінь.

8. *Номінативна функція.* Усе пізнане людиною одержує від неї свою назву й тільки так існує у свідомості. Цей процес називається лінгвілізацією – «омовленням» світу.

Культурно-мовні питання мали велике значення в усі періоди історії України; мовна проблема – це політична проблема, яка завжди в полі зору кожної держави.

### **Культура мови та її рівні**

*Культура мови* – це, найперше, духовна культура людини і рівень її загального розвитку, як особистості; вона свідчить про цінності духовної спадщини та культурних надбань людства. Можна сказати, що культура мови – це вираження любові та поваги до рідної мови, яка природним чином пов'язана з історією рідної країни і її духовним багатством.

Для того, щоб мова була по-справжньому культурною, вона повинна бути не тільки правильною, але і багатою. Для цього необхідно постійно поповнювати свій словниковий запас новими словами, читати твори різних тематико- стилістичних напрямків. Важливо виділяти для себе ключові слова тієї чи іншої тематики, запам'ятовувати вдалі і незвичайні висловлювання, фразеологічні звороти. Щоб найбільш повно і правильно використовувати словниковий запас мови, необхідно постійно розвивати як усне, так і писемне мовлення. За допомогою цього змінюється напрямок власних думок, які згодом формуються в слова. Необхідно намагатися знаходити спільну мову з різними людьми і виділяти для себе різні теми для бесіди.

Поняття культури мови пов'язане не тільки з лінгвістичними здібностями, а й із загальною культурою особистості, з її естетичним і



психологічним сприйняттям навколишнього світу та людей. Культура мови розвиває в людині більш високий рівень духовності та благородства. Таке розуміння – умова не тільки для освіченої та високорозвиненої людини, але й нагальна необхідність для будь-якої культурної та уважної людини.

Для спілкування з іншими людьми вкрай важливо підтримувати культуру мови, яка, насамперед, полягає в увічливості, уважності, в умінні підтримати будь-яку розмову чи співрозмовника. Саме культура мови робить спілкування більш легким і вільним, адже тоді з'являється можливість висловити свою думку, і при цьому нікого не образити.

Важливим видається також те, що культурна мова містить не тільки духовне багатство наших предків, які і створили подібне багатство слів і виразів, а й своєрідну магію та чаклунство традицій і звичаїв народу, якому належить мова. У красивих, грамотно підібраних словах, міститься сила, могутніша, ніж будь-яка фізична сила, і ця особливість мови перевірена часом.

Рівень культури мовлення частково відображає спосіб життя людини, та навіть більше – спосіб життя цілих народів. І в наших силах і можливостях вірно використовувати духовну й культурну спадщину мови, яка, незважаючи ні на що, продовжує розвиватися і збагачуватися.

Поняття «культура мови» консолідує кілька *рівнів*, між якими немає чіткої межі:

1) *правильність мови* полягає у відповідності літературним нормам, що діють у мовній системі;

2) *стилістична окресленість* ґрунтується на знанні мови, ерудиції мовленнєвих умінь і навичок мовця;

3) *комунікативна доцільність і оптимальність* передбачає найбільшу відповідність певним вимогам;

4) *мовна майстерність* – це вибір найбільш вдалого варіанту мовної форми з ряду можливих із опертям на володіння мовними нормами.

У межах означених рівнів виформовуються такі комунікативні якості мови, як: *правильність, точність, змістовність, послідовність, логічність, ясність, чистота, доречність та доцільність, виразність, різноманітність, багатство й естетичність* виражальних засобів.

*Мовна (мовленнєва) культура* – це постійна клопітка праця, спрямована на культивування літературної мови, виховання мовного чуття, створення фахового образу, досягнення соціального престижу, виховання кращих людських чеснот тощо.

## Культура мови і пуризм

Часто мовці сприймають рекомендації з культури мови як заборону, обмеження, стримування природного в індивідуальному слововживанні вільного вибору слів, конструкцій, фразеологічних зворотів. У зв'язку з цим варто розрізнати поняття «пуризм» і «культура мови». *Пуризмом* називають прагнення очистити мову від іншомовних слів, замінивши їх назвами, утвореними на ґрунті лексичних засобів і словотвірних можливостей власної мови. Пуристичні тенденції виявляються також у ставленні до висловів уснорозмовної практики, в уникненні в літературній нормованій мові діалектних слів (соціальних жаргонізмів, локальних найменувань). У різних сферах мовної комунікації і в різні періоди функціонування літературної мови дія пуристичних тенденцій буде неоднаковою. З ними не слід ототожнювати притаманне всім культурним народам бажання мати взірцеву літературну мову, шліфувати її, не допустити в спілкуванні мовних покручів і нашвидкуруч сформульованих висловів.

Культура мовлення – це ще й загальноприйнятий *мовний етикет* – усталені мовні звороти, типові формули, які відповідають національно-культурним традиціям суспільства, що ними послуговуються у певних ситуаціях спілкування. Серед виражальних засобів української мови – типові формули звертання, вітання, прощання, побажання, подяки, поздоровлення, прохання, вибачення, співчуття тощо. У кожного народу складається свій традиційний мовний етикет, причому кожний регіон має характерні йому формули, що зумовлено звичаями, ритуалами, специфікою мовного регіону. Мовний етикет визначається також соціальним статусом мовців, рівнем їхньої освіти, статтю, віком, емоційністю ситуації. Неабияке значення має і тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримати тему. Уважність, чемність та ввічливість – основні вимоги мовного етикету.

Життя не дуже пестило нашу мову на шляху до утвердження її в різних сферах спілкування. Але незважаючи на все це, українська мова ввійшла в коло найрозвиненіших мов світу (у двадцятку найкращих), має викристалізовані норми на всіх рівнях, без глибокого знання яких сучасний фахівець не зможе ефективно розв'язувати складні практичні завдання, пізнавати ті закономірності й тенденції, що виявляються у сфері усного і писемного професійного мовлення.

## Мова і стиль

Визначення стилю залежить від трактування мови. І хоча основні його ознаки – соціальна сутність, комунікативна функція, відтворювальна та пізнавальна спроможності, системний характер – відзначаються всіма лінгвістами, однак визначення мови, які сьогодні існують, є неоднозначними, що позначається на відмінностях у визначенні стилю та стилістики.

Так, в трактуванні Ф. де Сосюра, згідно з яким мова є системою цінностей внутрішньосистемних відносин мовних одиниць, немає місця стилю, і тому стилістика виводиться Сосюром за межі лінгвістики мови (Ф. де Сосюр). Однак при цьому звуженим виявляється розуміння соціальної сутності мови і зменшується значення впливу на мову екстралінгвістичних факторів, наприклад, суспільства, мислення. Так, В. Панфілов пише: «Лейтмотивом теорії Ф. де Сосюра є положення про іманентність мови і його вимога не вдаватися при поясненні мовних явищ до будь-яких екстрамовних факторів». І далі: «... якщо мова є продуктом внутрішньосистемних відносин мовних одиниць, то, отже, ніякі екстралінгвістичні фактори, тобто суспільство і мислення, не мають будь-якого впливу на мову ... » (В. Панфілов).

Одне з геніальних відкриттів в історії мовознавства – це саме розуміння мови не як *ergon* (продукт, сукупність мовних одиниць), в термінології В. Гумбольдта, а як його функціонування, динамічна сторона, інакше *energeia* (вживання мови, мова в дії). Якщо одна зі сторін єдності «*ergon – energeia*», а саме структурно-системний аспект мови, вже в достатній мірі вивчений, то дослідження функціонального боку мови (лінгвістичного), а не лише психологічного феномену, почалося недавно.

Мова являє собою настільки складне і багатогранне явище, що вона досліджується, зазвичай, не в цілому, а з якогось одного боку: логічного, структурно-системного, психологічного тощо. Це природно і правомірно для науки – наукове пізнання завжди розчленовує об'єкт у процесі його вивчення. Однак важливо, щоб увага якійсь одній стороні дослідження не видавалася за єдино вірне розуміння мови.

Великим досягненням лінгвістики ХХ ст. стало вивчення системи мови, її структурної організації, при тому деякі істотні ознаки мови (зокрема, особливо актуальні для стилістики), були неохоплені. Сьогодні у зв'язку з розвитком комунікативно-функціонального напрямку дослідження мови все ширше спостерігається зацікавленість функціональною стороною мови, увагою до тексту, до комплексу мовознавчих дисциплін.

У найзагальнішому вигляді мову визначають як засіб спілкування. Структуральне вивчення мови робить акцент при цьому на слові, залишаючи поза увагою інший компонент – спілкування, правда, соціальна природа мови і її комунікативна функція при цьому залишаються незмінними. Однак, визначення сутності будь-якого наукового об'єкта, зокрема, такого складного, як мова, що являє собою систему – і не статичну, а динамічну, – вимагає не тільки структурної її характеристики, але і функціональної: мови в дії. Свого часу ще Аристотель обґрунтував принцип вивчення всякого об'єкта з двох сторін: з огляду на його структуру і в аспекті його функціонування. Цим положенням послуговується і сучасна наука.

Мова – це не просто іманентна система знаків. Її соціальна природа проявляється у зв'язку з людською діяльністю та спілкуванням, тобто мова виступає як продукт специфічної людської діяльності. Ключ до розуміння мови – в трактуванні мови не просто як закономірної ланки фіксованої системи відносин індивіда до реальної дійсності, але, найперше, як засобу, знаряддя активної пізнавальної діяльності ... як однієї з форм взаємодії суб'єкта й об'єкта людської діяльності, як «містка» зв'язку сукупного досвіду людського колективу з психікою, свідомістю, особистим досвідом, як умови і форми існування ідеальних явищ.

Мова є необхідною умовою існування абстрактного, узагальненого мислення та раціональної сходинки людського пізнання; це специфічна ознака людської мови, що забезпечує спілкування і мислення. В цьому полягає не тільки мислетворча, але й комунікативна природа мови. Однак цієї властивості мовної одиниці недостатньо для реалізації мовного спілкування в повному обсязі. Новітні психологічні, соціологічні, гносеологічні й інші дослідження окреслюють комунікативну, включно, діалогічну природу мови, її діяльнісний характер.

Визначення мови лише як системи одиниць є звуженим і недостатнім тому, що ні окрема мовна одиниця, ні навіть система мови в цілому ще не реалізують комунікативної функції. У окремої одиниці й мовної системи вона є лише потенційно. Конкретна реалізація цієї найважливішої соціальної функції виявляється саме під час функціонування мови в мовленні, в процесі реального спілкування. Тільки розуміння мови як єдності системи і її функціонування здатне пояснити уповні комунікативну її природу. Об'єкт лінгвістичного дослідження єдиний – це динамічно функціональна система мови, що слугує засобом породження мовних висловлювань. Однак в такому випадку функціонування слід розуміти не тільки як використання мовної системи (ладу мови) в актах мовлення, а й як використання мови в цілому в процесі спілкування, тобто її функціонування під впливом ряду факторів для

реалізації цілей і завдань спілкування. А це призводить до збагачення смислової сторони висловлювання.

Аспектно, що у процесі спілкування відбувається конкретизація контекстом узагальнених значень слів. Ця особливість мовних одиниць була помічена ще В. Гумбольдтом, який говорив про те, що мовці отримують в словах лише натяки на матеріал спілкування (В. Гумбольдт). Схожу думку висловлював і О. Потебня: парадокс спілкування полягає в тому, що можна висловитися мовою і бути не зрозумілим. Звідси і виникають «муки слова», властиві не лише словесно-художній творчості, але будь-якій формі вираження писемного мовлення (О. Потебня).

Мовотворення процес творчий, хоча він частково автоматизований і стандартизований, спирається на стереотипи і відмінний в різних сферах. Опора на стереотип необхідна в мовному спілкуванні, але тільки цієї властивості мови ще недостатньо для здійснення повноцінного, ефективного спілкування – з усіма його тонкощами, всім тим, що і складає реальне живе спілкування. І хоча в процесі мовлення ми часто просто повторюємо нами раніше сказане (або почуте), проте безперечно, що у мовленні ми часто вживаємо нові форми, створюємо слова, яких немає у жодному словнику. Зауважимо, що чим вище рівень мови, тим ширше ця свобода у використанні засобів мови, тим яскравіше проявляється її творчий характер. Отже, функціонування мови є не просто складання за правилами синтагматики значень мовних одиниць, оскільки мова не є механічна сума значень мовних одиниць, використовуваних для її побудови. Взаєморозуміння здійснюється з урахуванням у контексті спілкування мовних новотворів, де задіяний творчий аспект пов'язаний із досягненням особливої виразності, ефективності висловлювання, тобто зі стилістичними явищами. «Секрет» мовної системи полягає в тому, що вона містить у собі можливості її творчого використання. При цьому сам феномен творчості, як явище специфічно людське, пов'язаний із функціональним аспектом мови.

Мовлення і мова, точніше, власне системний і функціональний її аспекти, складають єдність, але не є тотожними. У процесі функціонування проявляються багатющі творчі можливості мови, які і фіксуються в мовних творах, в текстах, але ніколи не вичерпують себе, дякуючи нескінченному різноманіттю екстралінгвальних ситуацій і факторів (в їх комбінаціях), що обумовлюють закономірності функціонування мови. Однак творчі можливості реалізуються в навколишньому середовищі, у позамовній (інакше, екстралінгвальній) діяльності, яка стимулює до пошуків все нових засобів і способів вираження і детермінує особливості вживання мови. Сам лад мови, його система, «взята» без функціонального аспекту, не має таких

потужностей. Звідси справедливою видається думка, що особливості функціонування мови не можуть бути запрограмовані устроєм та будовою самої мови. Вони формуються відповідно до настанов екстралінгвістичних факторів. Але особливості функціонування, використання мови якраз і створюють стильові особливості мови.

Комунікативність мовної системи уповні розкривається саме в процесі спілкування. Усі стилістично-сміслові відтінки, стилістичні ефекти, виразність, доречність, доцільність мовних засобів стають реальними саме у процесі функціонування мови. Тим самим стилістичне в мові – її стилістичний феномен – має функціональну природу; для його виникнення, існування і пояснення недостатньої співвіднесеності з предметом, йому належить певне місце в самій системі.

### **Функціонування мови як основи стилістики**

Розуміння мови як системи і її функціонування передбачає *двоаспектність її вивчення*:

- структурний аспект мовної системи (лад та будова мови);
- функціональний аспект мовної системи.

У зв'язку з розвитком функціонально-комунікативного напрямку в мовознавстві, зокрема, лінгвістики тексту в останні десятиліття активізувався інтерес до цього аспекту мови. Однак, поки що в роботах із функціональної граматики вивчення функціонування мовних категорій все ж виявляється замкнутим межами мовної системи, без виходу в зовнішнє середовище, тобто в різноманітну реальність мовного використання. Функціональна ж стилістика зосереджує свою увагу саме на вивченні закономірностей вживання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування, тобто для неї функціональний аспект мови є предметом спеціального вивчення. Мовна дійсність надає нам можливість переконатися в тому, що найбільш адекватним у стилістиці об'єктом дослідження виявляється не стільки статична картина стилістичних ресурсів мови, яка відображена в системі, скільки досить динамічна картина використання цих елементів; саме закономірності вживання мови суспільством належать стилістиці (не як матеріал, а саме як об'єкт). Звідси концепція комунікативної природи стилістичних цінностей.

Якщо подивитися на розвиток стилістики ретроспективно, то можна спостерегти тенденцію розвитку, яка в другій половині ХХ ст. призвела до зміни парадигми у мовознавстві, а саме до функціоналізму, з усіма його наслідками. Незважаючи на різницю в ідейних позиціях В. Гумбольдта,

Ф. Соссюра, Е. Бенвеніста, О. Потебні, Л. Щерби та ін., у наукових дослідженнях у загальному терміні-понятті «мова» розрізняють як мінімум два значення:

1) система загальнозначущих знаків для позначення явищ дійсності – статичний аспект;

2) вираження думки, мислення в процесі комунікації – динамічний, функціональний аспект.

В історії мовознавства на досить тривалому її відрізку можна простежити означені лінії розвитку. При цьому, головною ознакою мови і предметом лінгвістики одні вчені вважали систему (лад) мови, інші – її динамічний аспект, треті – обидві її сторони. Застереження вимагає позиція Ф. де Соссюра. Якщо В. фон Гумбольдт перевагу віддавав мові за ознакою *energeia* (рух), а не *ergon* (статика), то Ф. де Соссюр, головним предметом лінгвістики і власне мовою вважав її систему (Ф. де Соссюр). Але,

- по-перше, відкривши лінгвістам поняття мови і мовної діяльності, відомий швейцарець поряд з лінгвістикою мови припускав і розділ лінгвістики мови, при цьому (що для функціоналізму і функціональної стилістики важливо) відзначав значимість при вивченні мови позамовних чинників;

- по-друге, самим фактом позначення мови (крім системи мови) теорія Ф. Соссюра ініціювала мовленнєву проблематику і стала базою для її розвитку.

Мовленнєва проблематика пов'язана з динамічним аспектом мови і немислима без нього (пор .: думка, мислення – це процес; мовна комунікація, спілкування – це процес, динаміка), разом із тим вони не можуть бути осягнені, визначені і вивчені без опертя на екстралінгвістичну дійсність. Початковою методологічною основою для як мінімум двостороннього дослідження мови (залишаємо поза увагою дуже важливий когнітивний аспект) є теза Аристотеля про те, що, кажучи сучасною мовою, кожен об'єкт вивчення повинен розглядатися і з боку форми (будови), тобто статичної, і функції, тобто з боку динаміки.

Аспектним є те, що явище мови і мовної діяльності фактично (природно, без визначення самих понять і будь-якої стрункої теорії) було представлено вже в античних риториках, у контексті рекомендацій про якість мови, її стильові риси і засоби вираження, а саме, як краще впливати на аудиторію тощо. Тут, по суті, йдеться про використання мови, її функціонування у процесі спілкуванні. Тим самим стиль насамперед пов'язаний із мовною діяльністю, динамічним аспектом мови. І хоча поняття стилю існувало ще в давнину, вивчення його і формування стилістичної

науки відбувається з XVII ст. (напр., пов'язане з ім'ям Д. Тьбо народження французької стилістики як особливої наукової дисципліни) і пізніше – XVIII - поч. XIX ст. – у зв'язку з розвитком німецького романтизму і формуванням поняття індивідуальної творчої особистості, «індивідуального генія» – людини-творця (пор. відомий вислів Ж. Бюффона: «Стиль – це сама людина» (Ж. Бюффон)).

Отже, мова виступає в *двох іпостасях*: як

- 1) система (лад, статика);
- 2) вживання та функціонування мови (динаміка).

У першій іпостасі представлена статика одиниць, зокрема, ресурсів стилістики, у другій – саме явище, реальність мовного функціонування, тобто мова в дії. Зауважимо, що недиференційоване вживання слова «мова» призводить часом до його неправильного розуміння.

Мова виникла й існує для вираження думок (тобто динаміки), це змістовна сутність, яка вповні реалізується – хоча і через окремі одиниці – в тексті. Останній є результатом, а формується процесуально в людській мовній діяльності і має авторство; мова неоднорідна і в тій чи іншій мірі відображає особливості її носія, відрізняється характерною манерою, яка визначається множинністю факторів, але, найперше, характером мислення. Це (як і ряд інших позамовних чинників, під впливом яких відбувається мовна діяльність, здійснюється мовленнєве спілкування) визначає характер мови, тобто її стиль.

Мова і стиль пов'язані найтіснішими зв'язками, де *стиль* – один із важливих і яскравих ознак мови, тексту, якість останнього. Істотно, що стиль, будучи ознакою мови, тексту, є явищем динамічного аспекту мови, а не будівельним матеріалом для мови. Звичайно, він послуговується стилістично забарвленими одиницями, які, однак, не створюють системи (або систем, підсистем). Вживання таких одиниць у сучасній українській мові є відображенням попередніх вживань, тобто «нащадками» функціонального минулого.

Отже, стиль якнайтісніше пов'язаний із мовою і, найперше, з такими її складниками, як:

- динаміка (функціонування); мислення; свідомість (пор. мова – це реальна свідомість),
- мовна комунікація (реалізація комунікативної функції);
- людський фактор (відображення в стилі мови, в динаміці вживання соціальних і індивідуальних ознак носіїв мови).

Отже, стилістика вивчає мову, висловлювання, на відміну від граматики, що вивчає систему мови.



## ТЕМА 2

### СТИЛІСТИКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

1. Предмет і завдання стилістики як лінгвістичної дисципліни.
2. Питання щодо особливого стилістичного рівня мови.
3. Значення стилістики як науки.
4. Стилiстична система української мови та її проблематика.
5. Методологія і методи стилістичних досліджень.
6. Напрямки стилістичних досліджень.
7. Стилiстика в системі інших наук

#### **Предмет і завдання стилістики як лінгвістичної дисципліни**

Першочерговим і закономірним питанням будь-якої науки чи наукової галузі є питання про об'єкт і предмет її дослідження. *Об'єктом вивчення стилістики*, як і інших мовознавчих дисциплін, є мова, зафіксована у різноманітних текстах. Однак кожному з галузей мовознавства цікавить в цьому загальному об'єкті якась певна сторона, той чи інший рівень мови (пор.: фонетика, лексикологія, морфологія, граматики), або особливий аспект дослідження, в якому вивчається мова (пор.: історична граматики, соціолінгвістика, лінгвосеміотика).

Питання про *предмет стилістики* не отримало сьогодні однозначного рішення, хоча основи для плідного вирішення питання про предмет стилістики були закладені вітчизняною наукою ще в 20-40-х рр. ХХ ст. Це пов'язано насамперед із надзвичайною складністю як самого об'єкта, так і предмета дослідження. Крім того, в різні епохи своєї історії у стилістиці зосереджувалася увага на різних аспектах вивчення мови, що призвело до невизначеності кордонів предмета дослідження, аж до включення в нього літературознавчих явищ. Нарешті, визначенню предмета стилістики заважала неоднозначність трактування фундаментальних понять мовознавчої науки, таких як «мова», «мовлення», «функції мови (і мовлення)», «текст» як поняття лінгвістики, статус і межі лінгвістичного та екстралінгвістичного в мові і лінгвостилістиці.

Зі стилем – у найширшому і загальному розумінні цього слова – мовознавці зазвичай пов'язують уявлення про такі властивості мовної одиниці і тексту, які дозволяють не просто передати інформацію, але здійснити це якнайкраще, виразно. Тим самим стиль співвідноситься з якостями мови (як і окремої мовної одиниці), її експресивністю, маркуванням, з найбільш

доцільними завданнями спілкування у різних сферах і ситуаціях, засобами вираження й організацією мови. Оскільки ці ситуації повторюються, а сфери типізуються, то стиль вказує і на найбільш типові засоби вираження та характер мовлення в сферах і ситуаціях, що сприяють ефективності спілкування. Отже, *стиль* – це характерологічна властивість (і спроможність) мови – в широкому сенсі, включно з мовленням, – що обумовлена завданнями спілкування і покликана реалізувати ці завдання. При цьому йдеться про стилістичний феномен стосовно цілого вислову, і ряду текстів, що належать різним соціокультурним сферам спілкування.

В історії стилістики були поставлені ряд питань:

- Яке місце займає стилістичний феномен у мові?
- Чи складає він особливий рівень в системі мови?
- Якщо ж він існує на різних рівнях мовної системи, то чи тільки кількісні відмінності при цьому виявляються, чи ще й якісні?
- У зв'язку з останнім: чи виникає стиль, наприклад, висловлювання з суми спеціальних стилістичних одиниць, які утворюють цей вислів?
- Чи можна говорити про один і той же феномен, що називається словом *стиль*, стосовно і до окремої мовної одиниці, і до властивостей мови цілої групи текстів (чи є тут якісна різниця)?

Видатними лінгвістами були закладені основи для вирішення цих питань, що стало базою найважливіших положень.

1. Стилiстичне в мові не утворює особливого рівня мови (поряд, наприклад, з лексичним, граматичним), воно як би пронизує всі його рівні по вертикалі і є в кожному з них. Тим самим в загальному для всього мовознавства (і стилістики) об'єкті – мові – предмет власне стилістики становить особливе бачення, аспект вивчення мови. Особливістю стилістики є те, що вона вивчає мову в усьому розрізі її структури відразу, тобто і звуки, і форми, але з особливої точки зору. Це своєрідне бачення і створює для стилістики в «чужому» матеріалі її власний предмет.

2. Стилiстична система української літературної мови надзвичайно складна, різноманітна і неоднорідна. До неї входять характеристики соціальних та інших діалектів, різні форми писемної мови (форми мови художньої літератури, форми ділової мови, наукової тощо). Зауважимо, що чим більш диференційоване суспільство, тим складнішою є стилістична структура його літературної мови. Кожен різновид літературної мови продукується до життя функціональною доцільністю, яка визначається певними завданнями спілкування. У стилістичній структурі особливо вартісними є чотири співвідносних шари слів – урочистий, нейтральний, фамільярний, вульгарний (пор. лик – обличчя – писок – морда). Уявляючи стилістику української

літературної мови у вигляді концентричних кіл – основного і цілого ряду додаткових значень, наділених особливими відтінками, тобто з опертям на мовну синонімію, не варто зводити структуру стилістики тільки до стилістичної синонімії. Адже до стилістики належать також позначення тих понять, яких немає в основному шарі, але які несуть певний додатковий відтінок. Відтак, необхідно означити три суттєві моменти, суттєвих для подальшого розвитку стилістики:

а) неоднорідність структури стилістики, а, відповідно, і предмета дослідження (до якого входять стилістичне забарвлення, або конотації, пов'язані з явищем синонімії; сукупність мовних засобів різного походження, функціональної спрямованості і як похідні від цього – різне забарвлення; різновид мови і мовлення);

б) зв'язок стилістичного з можливістю вираження різноманітних відтінків, що продукуються потребами спілкування, зі спроможністю мови до гнучкості вираження думки й емоційних станів мовця; при цьому відзначається наявність стилістичного в мові як багатство готових можливостей для вираження відтінків;

в) зв'язок і формування стилістичного з функціонуванням мови в суспільстві, та завданнями спілкування; при цьому виразність ставиться у зв'язок із функціональною доцільністю використання мови, потенційно готові до виконання комунікативних завдань.

3. Сучасна функціональна стилістика ґрунтується на розумінні мови як особливої спроможності: мова взагалі є тільки тоді, коли вона використовується. Функціональна стилістика зосереджується не стільки на стилістичному забарвленні окремих мовних одиниць, взятих поза контекстом, і ресурсах стилістичного в системі мови, скільки на закономірностях уживання мови в різних сферах спілкування, і утвореною в результаті цього особливої мовної організації (мовної системності).

4. Виділення функціональних стилів мови і мовлення як історично сформованої комунікативно доцільної системи засобів вираження в різних сферах спілкування, зокрема, словесних творах, де кожен функціонує зі своїм набором словесних контекстів. По суті типи мовлення є характерними для тієї чи іншої сфери спілкування.

Отже, з огляду на сказане, *предметом дослідження стилістики* є виразові можливості та засоби різних рівнів мовної системи, їх стилістичне значення та забарвлення (так звані конотації), а також закономірності вживання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування, і як результат цього – своєрідна організація мови, специфічна для кожної сфери. Стилiстичнi дослідження виразових можливостей мови і забарвлень мовних одиниць, способів досягнення

виразності пов'язано з давньою традицією цієї науки, тоді як інші компоненти предмета – комунікативно-обумовлені закономірності функціонування мови і мовленнєва організація (мовна системність тексту або певної групи текстів) – стають загально визначеними значно пізніше. Однак сьогодні саме вони складають центральний предмет стилістики, оскільки стиль – явище мовне, текстове.

Ті чи інші явища (виразові засоби і можливості, закономірності вживання) відображають, по суті, різні мовні аспекти: структурний і функціональний. Тим самим предмет дослідження стилістики як би роздвоюється. Однак якщо врахувати, що завдання стилістики – в найбільш ефективному задоволенні мети спілкування, яка досягається як використанням окремих виразових засобів мови, так і всією організацією мовлення, тексту, то з цього – комунікативно-функціонального – підходу не відбувається роздвоєння предмета стилістики.

У теоретичному плані перед стилістичною наукою стоять такі *основні завдання*:

- з'ясування закономірностей функціонування мови в різних сферах спілкування;
- визначення основних понять стилістики; визначення стилю взагалі, а також функціонального стилю; співвідношення стилю мови і стилю мовлення; специфіка та мовна системність останнього;
- співвідношення лінгвістичного й екстралінгвістичного в стилістиці;
- визначення стилістичних норм і їх історизм;
- вивчення мовних засобів усіх рівнів з точки зору їх експресивних можливостей;
- з'ясування відповідності мовних засобів певним умовам, меті та особливостям спілкування;
- розробка внутрішньо-жанрової диференціації та класифікації стилів;
- дослідження етапів становлення функціональних стилів;
- вивчення мовних засобів усіх рівнів за приналежністю до функціональних стилів;
- проблема об'єктивного і суб'єктивного (індивідуального) в стилі;
- виявлення закономірностей функціонування мови у різних стилях;
- аналіз відбору й організації мовних засобів в текстах певних жанрів;
- проблема діячності та синхронії в стилістиці;
- співвідношення стилістики лінгвістичної і літературознавчої тощо.

## Питання щодо особливого стилістичного рівня мови

З питанням про предмет стилістики пов'язане питання про особливий стилістичний рівень мови. При цьому зазвичай говорять про рівень різноманітних стилістичних прийомів. Однак стилістичні прийоми створюються і використовуються в мовленні, в тексті, в процесі функціонування, мають різноманітне призначення, залежне від комунікативних завдань. Стилiстичні прийоми можуть утворюватися заново, будуватися за відомими моделям і, нарешті, використовуватися в готовому вигляді. У структурному відношенні вони можуть бути лексико-семантичними, словотворчими, фразеологічними, граматичними (зокрема, і синтаксичними), а також власне текстовими сутностями, що виходять за межі речення, наприклад, композиційними. Це свідчить про те, що особливого рівня (в загальноприйнятому мовознавчому сенсі слова) вони не утворюють, оскільки формують якісно різноманітні, такі, що належать різним ярусам, одиниці й явища (у мові відсутній рівень, що складається з якихось особливих, самостійних стилістичних одиниць або прийомів). Правда, всі ці засоби об'єднуються єдиною функцією в мові – спрямованістю на ефективність висловлювання. Отже, стилістика прийомів пронизує різні рівні мовної системи, а тому і не утворює особливого мовного рівня. Крім того, стилістика прийомів являє собою аспект вживання мови – узус, тобто особливе бачення, що належить функціональному аспекту мови.

Коли йдеться про явища стилістичні: використання мови, відповідність стилю висловлювання комунікативним завданням, то вони виявляють себе у висловлюваннях, в тексті (усному чи письмовому). Зазвичай конотації отримують свою конкретизацію та визначеність у контексті висловлювання. Контекст спроможний і нейтралізувати, і видозмінити, і конкретизувати слово, і надати йому нове (оказіональне) забарвлення. Однак висновок про те, що рівень тексту і є стилістичним рівнем, є неправомірним.

Стиль дійсно якнайтісніше пов'язаний із текстом, але текст є лише матеріалом, звідки «витягується» стиль (аспект дослідження) і в якому стиль реалізується (аспект функціонування). Стилiстичними виявляються ті властивості організації тексту, які передбачають (і досягають) доцільності, виразності, ефективності висловлювання відповідно до комплексу його екстралінгвістичних основ, зокрема, змісту. Тим самим текст – це ніби «схованка» стилю. Отже, якщо визнавати серед мовних рівнів і рівень тексту, то, найперше, з ним пов'язана лінгвостилістика. Очевидно, саме тому ряд проблем лінгвістики тексту «зародилися» саме в руслі стилістики. Стиль, стилістичне – це лише один із аспектів тексту.

Знаючи об'єкт, предмет і завдання стилістики як самостійної лінгвістичної науки, можна дати таке її визначення: підсумовуючи, узагальнюючи і систематизуючи знання про сучасну українську літературну мову, стилістика як наука про мову і мовлення, досліджує мовні засоби всіх рівнів у аспекті їх експресивних можливостей і найбільш доцільного і загальноприйнятого їх використання залежно від мети, умов і особливостей спілкування, а також вивчає стильову диференціацію сучасної літературної мови і стилістичне оформлення різноманітних жанрів мови.

### **Значення стилістики як науки**

Стилiстика як наука має теоретичне і практичне значення.

*Теоретичне значення стилістики:* стилістика знайомить із закономірностями вживання мови в різних сферах спілкування, їх стильовою своєрідністю, і тим самим збагачує знання про функціональний аспект мови. Розвиток функціональної стилістики призводить до більш повного і всебічного знання мови і її функціонально-стилістичних варіантів, уточненого знаннями про стильові норми. Мова відтак уявляється не як моноліт, вона може семантично трансформуватися. При тому відбувається вивчення проблем взаємодії лінгвістичного й екстралінгвістичного, проблем зв'язку мови (мовлення) і мислення; глибше розуміються і описуються закони побудови, розгортання й інтерпретації смислової структури тексту. З розвитком функціональної стилістики зміцнюється статус її як теоретичної дисципліни.

*Практичне значення стилістики:* полягає у формуванні умінь і навичок зв'язного викладу думок в усній та письмовій формі, знайомство з основними функціональними стилями. При тому важливо не тільки виховати орфографічну та пунктуаційну грамотність, але й оволодіти мовою як засобом спілкування в різних сферах життя, тобто оволодіти навичками використання стилістично диференційованої мови. Стилiстика допомагає увести мовця в природну мовну ситуацію, розвиває вміння оцінювати завдання спілкування в різних сферах, спрямовує на те, щоб викликати потребу в комунікації. Вона підключає мовну дію до діяльності спілкування (комунікації) і перетворює штучне мовлення в природне висловлювання.

### **Стилiстична система української мови та її проблематика**

Стилiстика української мови функціонує окремою мовознавчою дисципліною, свідченням чого є наявність власного предмета дослідження (за спільного для всіх мовознавчих дисциплін об'єкті – мові), системи понять,

методики наукового пошуку. У стилістиці як мовознавчій дисципліні визначилась і власна проблематика, нехарактерна іншим лінгвістичним наукам. Крім загальних проблем, стилістика сучасної української мови має власні проблеми, притаманні сучасному етапу розвитку української літературної мови:

- розширення сфери використання української мови та утвердження її суспільних і державотворчих функцій;
- усталення класифікаційної матриці функціональних стилів і їх подальшу диференціацію;
- взаємодія стилів і жанрів, їх цілісність і повноцінний розвиток;
- співвідношення функціональних стилів і форм мовлення;
- формування профільних терміносистем;
- унормування офіційно-ділового та наукового стилів і усталення їх мовних засобів;
- співвідношення «стилів вимови» та письмових функціональних стилів;
- вивчення стилістичних ресурсів української мови в їх діячій та синхронії;
- взаємозбагачення мови терміносистем, художньої літератури та живої розмовної мови представників українського етносу.

### **Методологія і методи стилістичних досліджень**

Про самостійність стилістики як мовознавчої науки свідчать і розроблені нею *методи аналізу матеріалу*. До найпоширеніших і традиційних у стилістиці відносять такі методи:

- *метод семантико-стилістичного аналізу* (стилістичний аналіз) – оскільки стилістика має справу з проблемою адекватності вираження стилістичного значення та його відтінків, відтак провідним у стилістиці є семантико-стилістичний метод аналізу тексту;
- *метод порівняння* – взаємозв'язок мовних засобів і загальне стилістичне забарвлення функціональних стилів мови базуються на семантико-стилістичних зв'язках мовних одиниць різних рівнів, причому специфіка стилів стає виразною тільки при порівнянні. Звідси неминучість і доцільність порівняльного методу аналізу;
- *метод зіставлення* – відбір мовних одиниць із однорідного матеріалу неможливий без зіставлення цих одиниць за певними ознаками та якостями, які б відповідали потребі ефективного спілкування;
- *метод стилістичного експерименту* – у процесі комунікації та передачі інформації постійно відбувається коригування (добір, зіставлення,

заміна) мовних одиниць із метою більш повної характеристики стилістичних ознак авторського (першого варіанта) тексту;

- *кількісний (квантативний) метод* – дозволяє визначити кількісні ознаки мовних явищ, побачити за кількісними показниками якісні ознаки;

- *статистичний метод* – при дослідженні функціональних стилів, зокрема, при з'ясуванні впливу на стиль мови тих чи інших екстралінгвальних чинників, при визначенні специфіки стилю використовується статистичний метод дослідження;

- *інтерпретативний метод* дозволяє розглядати мову як культурний код, а відтак по-новому визначити функції мови у суспільстві та сформулювати векторність категорії «лінгвістична свідомість».

Оскільки вивчення функціональних стилів спирається на загал екстралінгвістичних чинників, необхідне використання знань різних наукових дисциплін, тобто задіяння комплексу методів, що є актуальними у сучасній лінгвістиці.

### **Напрямки стилістичних досліджень**

Стилістика як наукова дисципліна є неоднорідною і консолідує ряд складників (напрямків, структурних розділів):

*Стилістика ресурсів* – найбільш традиційний напрямок, що вивчає стилістичні ресурси мови. Інакше – це описова, аналітична чи структурна стилістика, що дає характеристику стилістично забарвленим засобам мови, виражальним можливостям і семантико-функціональним відтінкам слів, форм, конструкцій, а також засобам словесної образності.

*Функціональна (практична) стилістика* досліджує закономірності функціонування мови залежно від комунікативних завдань в будь-якій сфері спілкування і, найперше, специфіку та мовну системність функціональних стилів та їх функціонально-стильових різновидів: підстильових, жанрових, ситуативних того. У завдання функціональної стилістика входить вивчення реалізації потенційних стилістичних можливостей мови залежно від мети і завдань спілкування, характеру змісту, форм мислення і різних ситуативних особливостей спілкування в будь-якій соціальній сфері, інакше кажучи – закономірностей функціонування мови в різних сферах спілкування.

*Стилістика художньої мови* консолідує такі напрямки:

- а) вивчення художнього мовлення в аспекті *функціональної стилістики*, тобто як одного з функціональних стилів, з урахуванням його специфічних особливостей;



б) *наука про стилі художньої літератури* є, за словами В. Виноградова, історичною наукою лінгво-літературознавчого спрямування. Вона досліджує взаємодію літературної мови і різних стилів художньої літератури в їх історичному розвитку і, найперше, питання про те, яким чином літературна мова певного рівня розвитку може забезпечити потреби упровадженого стилістичного напрямку літератури;

в) *стилістика індивідуальної мови*, або стилю письменника і окремого художнього твору, зокрема, питання інтерпретації конкретних текстів. Однією з центральних проблем стилістики художньої літератури, висунутою і обґрунтованою В. Виноградим, є вивчення мовного втілення в художньому творі образу автора;

г) *комунікативна стилістика художнього тексту* (КСХТ) реалізує комунікативно-діяльнісний підхід при аналізі тексту, спираючись на систему комунікативних універсалій, на основі яких і ведеться дослідження мовних одиниць і прийомів при функціонуванні їх в тексті. Комунікативно-діяльнісний аспект передбачає вивчення тексту в аспекті взаємодії діяльності автора й адресата. Спираючись на модель мовної особистості, КСХТ досліджує мовні засоби текстової діяльності на вербально-семантичному, когнітивному й мотиваційному рівнях, виявляючи при цьому найбільш оригінальні індивідуально-авторські засоби. Заразом, цей напрямок вивчає регулятивні текстові структури різних типів, що стимулюють пізнавальну діяльність читача, з чим пов'язана розробка теорії регулятивних текстових структур, у контексті з його інформативністю, структурністю та інтегрованістю. У комунікативній стилістиці художнього тексту досліджуються способи асоціативного розгортання тексту і прояви ідіостилію в «домінантних особистісних сенсах», для чого проводиться співвідношення текстових асоціативно-сміслових полів із даними асоціативних словників. Аналіз когнітивного рівня мовної особистості автора дозволяє розкрити його концептуальну картину світу. У КСХТ використовуються разом із традиційними і своєрідні методи дослідження, як от: опитування, анкетування, експеримент тощо.

Основні аспекти дослідження комунікативної стилістики художнього тексту пов'язані з розробкою теорії регулятивних текстових структур, теорії текстових асоціацій і смислового розгортання тексту. Означені роботи мають методологічний характер і спрямовані на розкриття стилю особистості, ідіостилію у всьому різноманітті його проявів, на пошук закономірностей в аспекті визначення смислових перетворень як специфічних рис художнього тексту.

Художня мова настільки різнобарвна, специфічна і багата стильовими функціями, що вона передбачає різноманітні аспекти вивчення, які важко обмежити певними рамками. Крім зазначених напрямків можна назвати, наприклад, і такий аспект, як *поетичне мовне мислення*. Цей напрямок вивчає зафіксовану в тексті творчу інтелектуальну діяльність поета, пов'язану з його спроможністю створювати образи, що володіють естетикою, індивідуальною семантикою і викликають уявлення завдяки використанню багатих можливостей семантичної структури слова;

д) *поетика граматичних категорій або поетична граматики* стала розвиватись в останні роки. У межах напряму досліджуються семантико-стилістичні функції граматичних форм і конструкцій у поетичних текстах, наприклад, смислова структура поетичного «Я»; іпостасі ліричного «Я» тощо;

е) *стилістика тексту*, яка порівняно недавно сформувалася на перетині стилістики та лінгвістики тексту, вивчає цілий текст, структурно-стилістичні можливості мовних творів, їх композиційно-стильові форми і типи, конструктивні прийоми і функціонування в мові мовних і власне текстових одиниць (надфразових єдностей, абзаців тощо) в єдності з ідейним змістом творів. Вона не тотожна лінгвістиці тексту в силу своєї стилістико-функціональної спрямованості;

є) *практична стилістика* є одним із головних принципів стилістики, який повинен засвоїти кожен мовець, та передбачає доцільність і доречність використання того чи іншого мовного засобу залежно від сфери спілкування і, отже, конкретних його цілей і завдань, ситуації, змісту висловлювання, жанру й інших екстралінгвістичних чинників. Практична стилістика повинна виховувати у мовців стильове чуття, знайомити з нормами того чи іншого функціонального стилю, розвивати вміння будувати мову, зв'язний текст відповідно до специфіки останнього.

Історично склалося так, що виникнувши, практична стилістика не мала чіткої теоретичної основи і часом не відмежовувалась від питань елементарної правильності мовлення. Сучасна практична стилістика, безперечно, повинна поглиблювати свою функціональну спрямованість, зокрема, включати в себе стилістичні норми вживання засобів мови в усіх функціональних стилях та інших найбільш загальних і «типових» функціональних різновидах мови. Отже, вона повинна стати прикладною дисципліною, що являє собою безпосереднє застосування результатів дослідження описаних вище напрямків стилістики до практики їх мововикористання.

Практична стилістика сьогодні покликана сприяти формуванню стилістичних навичок і умінь в комунікативно-мовленнєвій діяльності, необхідних кожному мовцеві для успішної роботи в аспекті підвищення рівня стилістико-мовленнєвої культури. Іншим напрямком методичного характеру є лінгвостилістичний аналіз тексту.

### **Стилiстика в системi iнших наук**

Активний розвиток стилістики в ХХ ст., особливо в його другій половині, визначив ряд факторів, основним з яких є глобальна переорієнтація гуманітарних наук. Основним об'єктом всебічного вивчення та дослідження стає людина, а точніше – її поведінка, зокрема, мовна поведінка в конкретній ситуації спілкування. Саме в цей період вченими розробляється теорія мовної діяльності, в зв'язку з чим їх дослідницькі інтереси виходять за межі устрою мови і її одиниць. Лінгвісти, психологи, філософи, культурологи все частіше звертаються не тільки до питань ситуативного використання мови, а й до психологічних, когнітивних, соціокультурних, ментальних, екстралінгвістичних (що відносяться до позамовної дійсності) основ мовної діяльності. Так виникає поняття «когнітивна наука», що вивчає людський розум, мислення, а також всі ті процеси, які з ними пов'язані. Когнітивна наука являє собою цілий комплекс наук; в її складі активно розвивається і стилістика – вчення багато в чому суміжне (дотичне) з іншими гуманітарними галузями знань. Отже, специфіка стилістики передбачає необхідність виходу за рамки мовознавства, оскільки ряд стилістичних явищ неможливо пояснити без використання поряд з лінгвістичною термінологією і понятійного апарату (а значить, і термінології) інших, суміжних з лінгвістикою наук: риторики, культури мовлення, психології, соціології, логіки тощо.

Стилiстика виявилася прiоритетною в ходi змiни наукової парадигми мовознавства, крiм того, тiсно пов'язаної з рядом сумiжних гуманiтарних наук, таких як: прагматикою, комунiкативною лiнгвiстикою, психолiнгвiстикою як теорiєю мовної дiяльностi, лiнгвiстикою тексту, герменевтикою, iнтерпретацiєю тексту, когнiтивними науками та iн., що i визначило необхіднiсть мiждисциплiнарного пiдходу в стилiстичних дослідженнях. Про цю роль стилістики в розвитку мови та мовлення говорили ряд учених: «Саме стилістика, насамперед, покликана розхитувати основи структурної лінгвістики, змушуючи дослідників включати в сферу своїх спостережень живі форми мови, що не укладаються у визначені межі формалізованих процедур... Почався перегляд канонів лінгвістичного

аналізу» (Гальперін, 1980); «багато що з того, що ... вивчалось в стилістиці, в останні десятиліття було успішно досліджено також у таких суміжних із власне лінгвістикою галузях знання, як психолінгвістика, соціолінгвістика, прагматика» (Шмельов, 1989); «стилістика стала єдиним розділом мовознавства, що узаконила звернення до позамовної дійсності, процесам комунікації і її учасників» (Лузіна, 1989); «саме в роботах із функціональної стилістики були створені теоретичні передумови для комунікативного підходу до проблем стилю» (Трошина, 1989). На думку Н. Арутюнової: «Прагматика охопила ряд проблем, які мають тривалу історію в рамках риторики і стилістики ... типології мови і мовної діяльності, теорії комунікації та функціональних стилів ... з якими прагматика має точки перетину дослідницьких інтересів» (Арутюнова, 1990).

Отже, якщо вчені в останні десятиліття все частіше говорять про важливість для лінгвістики інтердисциплінарних досліджень, то для стилістики це положення самоочевидне і реалізується, починаючи з 60-х рр. минулого століття. При цьому вельми значущими виявляються екстралінгвістичні стилеутворювальні фактори, сфокусовані в мовній діяльності людини і її соціокультурному середовищі. Міждисциплінарний підхід в галузі функціональної стилістики (включаючи стилістику тексту) закономірний і передбачає відповідний принцип аналізу об'єкта. Якщо справедливим є твердження, що «розум – настільки складний об'єкт пізнання, що вивчення його не може бути обмеженим рамками однієї дисципліни ...» (Кубрякова, 1996), то це стосується і вивчення стилістики мови як вельми складного об'єкта, пізнання якого можливо тільки в комплексі наук.

Взаємозв'язок стилістики з *лінгвістичними дисциплінами* (граматикою, лексикологією, риторикою, культурою мови, лінгвістикою тексту) обумовлений фактом початкового входження стилістики в комплекс наук про мову (мовлення). Стилістика, реалізуючи зв'язок із іншими лінгвістичними дисциплінами (і відповідно рівнями мовної системи), в той же час істотно, принципово відрізняється від цих дисциплін тим, що вивчає мову у всьому її розрізі, оскільки стиль не являє собою особливого рівня мовної системи, а властивий одиницям кожного рівня і, найголовніше, мовної організації висловлювання (тексту). При цьому, особливий аспект дослідження і складає предмет вивчення стилістики. Таким чином, будучи тісно пов'язаною з іншими лінгвістичними науками і перетинаючись з ними, а також використовуючи дані інших гуманітарних наук в якості екстралінгвістичних основ стилю і пояснення стилетворення, стилістика заразом має свій, особливий предмет дослідження. Для багатьох сучасних новітніх гуманітарних наук характерна нечіткість їх визначення, «розмитість

кордонів», взаємоперетин аспектів дослідження. Це властиво і стилістиці. Описане явище виявляється при зіставленні предмета, завдань і напрямів її дослідження з іншими суміжними дисциплінами.

Змістовно найбільш близькі до стилістики такі дисципліни, як: культура мови і риторика.

*Культура мови і стилістика.* І культура мови, і стилістика розвивають вміння знаходити найбільш точні, доцільні, стилістично виправдані засоби для вираження думки в конкретній мовній ситуації; комунікативні якості мови, що розглядаються культурою мови, в рамках стилістики стають важливими характеристиками певного функціонального стилю; риторика і стилістика сприяють розвитку доцільної та виразної майстерності, що впливає на аудиторію.

При зіставленні стилістики та культури мови у них виявляються як різні, так і загальні, близькі аспекти дослідження. До перших відносяться проблеми норми як правильності мовлення (на всіх рівнях мовної системи), а також кодифікації літературної мови. Однак крім цього аспекту, культура мови об'єднує ще й інший: висока культура мови полягає не тільки в дотриманні норми, але і в умінні знайти точний, найбільш доречний (тобто дуже вдалий для даного випадку) і, отже, стилістично виправданий засіб.

Якщо питання правильності, чистоти, доречності використання мовних засобів – це типові питання культури мови, то аспекти виразності мовлення, відповідності специфіці того чи іншого стилю – це вже прерогатива стилістики. Наприклад, логічність, точність та інші ознаки мови культура мови розглядає як комунікативні якості, що забезпечують ефективність спілкування, а стилістика – як стильові риси, які по-різному виступають в різних функціональних стилях. Зазвичай говорять про два етапи оволодіння мовною культурою, або про різні типи мовної культури, серед яких вищий, елітарний тип, який передбачає володіння стилістичними та стильовими нормами мови. Тут знову наявна загальна ланка у змісті розглянутих дисциплін з тією лише різницею, що стилістика вивчає й описує існуючі в мові та мовленні закономірності вживання мови та мовну організацію різних типів тексту і їх стильову специфіку, що обумовлені екстралінгвістичними факторами, а культура мови передбачає, найперше, володіння цими нормами, крім того що культура мови – розділ мовознавства про мовні норми і нормованість.

Формування культури мови як особливої лінгвістичної дисципліни йшло паралельно зі становленням стилістики та активізацією комунікативно-функціонального підходу в мовознавстві. У сучасній лінгвістиці представлено широке розуміння культури мови, що змикається зі

стилістикою. При цьому слід пам'ятати про взаємовідношення цих дисциплін: стилістика є вершиною дослідження мови, теоретичною основою розвитку національної мовної культури.

### *Риторика і стилістика.*

Риторика не має однозначного визначення в сучасній філології, проте найбільш загальноприйнятим є її розуміння як теорії і практичної майстерності, як переконливої, доцільної, ефективною мови, що досягає цілей спілкування. Риторика і стилістика сягають своїм корінням у глибину віків і тисячоліть. Витоки їх бачаться ще в давньоіндійських вченнях про мову, стилі, поезиці, що досягають розквіту в працях античності – Стародавньої Греції та Риму. Для цього часу характерний синкретизм риторики, від якої пізніше відокремлюються інші гуманітарні науки – логіка, філософія, поетика, словесність, стилістика. Однак із середини ХХ ст. у зв'язку з ренесансом риторики і оформленням неориторики, останній властива помітна синтетичність.

Іноді говорять про поглинання стилістики риторикою (про їх злиття); але в дійсності при спільності цих дисциплін, об'єднаних таким підходом до мови, коли останній аналізується як діяльність і при цьому з'ясовуються закономірності використання мовних засобів для реалізації комунікативних завдань мовного спілкування, виявляються і їх відмінності. Маючи певні точки дотичності зі стилістикою, риторика за своїм предметом і завданнями виходить за межі цього поля. Так, з часів античності її цікавлять не тільки питання вербального оформлення мови (*elocutio* зазвичай за традицією зв'язуються зі стилістикою), але і сам вибір актуальної теми ораторського виступу, логіка побудови мови, доказовість положень (найважливішим з п'яти частин риторики вважалася, за Аристотелем, частина «винахід думок»). Крім того, в компетенцію риторики входили і входять питання етики, моралі і моральності й, нарешті, поведінки оратора, не кажучи вже про увагу до особистості та зовнішнього вигляду ратора, його вмінню користуватися жестами, мімікою, інтонацією тощо. До того ж сучасна неориторика розглядається іноді як мистецтво управління – в рамках єдиного концепту завоювання влади; крім того, як інтегруюча методологічна дисципліна про мови і спілкування взагалі. Всі ці аспекти виходять за межі компетенції стилістики, яка, в свою чергу (якщо мати на увазі функціональну стилістику), вивчає закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування, що фіксуються в різних типах текстів, у їх мовній системності та стильовій специфіці. Відтак у стилістики має місце типологічний підхід до об'єкта і більш узагальнений, високий рівень абстракції при аналізі досліджуваних явищ, тоді як риторику цікавлять конкретні тексти в конкретних ситуаціях

спілкування. Звідси неоднаковими у цих дисциплін виявляється і коло актуальних для них основних екстралінгвістичних факторів.

Хоча питання виразності та комунікативної ефективності мови, а звідси і системи мовних засобів та досягнення цих якостей є загальними для споріднених наук, але їх близькість майже цим і обмежується. При цьому у риторично правильному мовленні домінантними ознаками слід визнати його переконливий характер, що впливає на спрямованість, результативність (ефективність) спілкування, тобто яскраво виражений прагматичний аспект. Сучасна риторика – наука, що вивчає різноманітні форми мовного впливу на слухачів (з урахуванням жестів і міміки) з метою переважно політичної агітації, науково-просвітницької популяризації, з урахуванням особливостей аудиторії. Відтак, предметом риторики є не тільки (і не стільки) власне мова та її стилістика (майстерність мови), скільки мовне спілкування та поведінка носіїв мови, які разом із невербальними формами спрямовані на оптимізацію спілкування. Отже, загальні завдання риторики та стилістики є близькими, проблеми їх взаємно переплітаються: стилістика слугує серйозною теоретичною базою для системи правил і рекомендацій щодо способів використання мовних одиниць, які склалися в риторичі.

#### *Прагмалінгвістика і стилістика.*

Стилiстика тiсно взаємодiє з прагмалiнгвiстикою, що вивчає питання мовного спілкування та поведінку мовців (взаємини адресанта і адресата) в різних ситуаціях спілкування для досягнення певних цілей; у зв'язку з цим – проблеми засобів впливу на адресата, типи мовного реагування на стимул, питання успішності мовленнєвих актів, інтерпретації, а також форм мовного спілкування (діалог, бесіда, суперечка), соціально-етикетної сторони мови тощо. Ряд цих питань є актуальними і для стилістики, і для риторики, хоча кожна з цих дисциплін розглядає їх під своїм кутом зору. Останнім часом намітився процес інтеграції стилістики та прагматики, що продукувало формування особливого напрямку досліджень – прагмастилістики. Зокрема, Ю. Степанов зазначає, що, у зв'язку з активізацією вивчення в лінгвістиці аспекту використання мови: мовлення в різних ситуаціях, передумови успішного здійснення мовних актів тощо, ці питання включаються в сферу мовної прагматики, і, отже, можна говорити про прагматичну стилістику (Ю. Степанов, 1990). І це не випадково, оскільки більш близький до лінгвопрагматичного функціонально-стилістичний аспект, що консолідує проблеми цілей комунікації та ситуацій спілкування, принципів відбору та поєднання мовних засобів у межах певного функціонального стилю. При цьому проблеми вибору та цілей комунікації акцентуються цими дисциплінами по-різному: наприклад, стилістику, найперше, цікавить як

організовується висловлювання, а для лінгвопрагматики це не є основним питанням.

*Когнітивні науки і стилістика.*

Останнім часом (зокрема при вивченні наукового стилю мовлення) намітилася активізація зв'язку стильової організації і специфіки відповідного функціонального стилю (його мовної системності) з вивченням, з одного боку, мовних жанрів як феноменів мовного діалогічного спілкування, з іншого – мовних дій, заснованих на реалізації ментальних комунікативно-пізнавальних процесів. У цьому виявляється зв'язок стилістики з аспектами когнітивних наук. Без урахування даних цих наук вияв специфіки наукового стилю, його мовної організації, зумовленої відповідними екстралінгвістичними факторами, був би поверхневим.

*Психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвосоціопсихологія і стилістика.*

У стилістиці спостережені дослідницькі галузі перетину з психолінгвістикою, що вивчає процеси мовотворення та сприйняття мови, а також із соціолінгвістикою, що розвивається на стику мовознавства і соціології, та займається не тільки питаннями соціальної диференціації мови, білінгвізму, мовної політики, а й питаннями механізмів впливу соціальних чинників на мову (мовлення), соціальних ролей мовців – проблемами, які перетинаються зі стилістичними проблемами. Те ж саме можна сказати і про взаємодію стилістики з лінгвосоціопсихологією, що вивчає текстову діяльність і текст як одиницю спілкування й образ діяльності, який дозволяє отримати знання про комунікативно-пізнавальний процес, значимі для вивчення специфіки функціональних стилів, зокрема, екстралінгвістичних стилетворчих чинників останніх.

Істотний зв'язок стилістики із комплексом дисциплін, які вивчають мову – мовознавчих, об'єднаних загальним поняттям «лінгвістичної теорії спілкування» – *поетикою, словесністю, паралінгвістикою, теорією та практикою мовного етикету, лінгвокраїнознавством*. У цілому можна говорити про існування ряду аспектів і проблем, які є загальними для кількох суміжних гуманітарних дисциплін (хоча і різняться вони підходами до їх розгляду). Так, сама проблема вживання, функціонування мови як ключова для всіх зазначених наук розглядається в різних аспектах, наприклад, в функціональній стилістиці та функціональній граматиці. Зокрема, текст як одиниця мови і спілкування, будучи загальним об'єктом дослідження, аналізується в названих дисциплінах із різних позицій. З цим пов'язана і проблема найбільш пріоритетних (значущих) екстралінгвістичних факторів (сфери діяльності та спілкування, типів мислення, соціальні ситуації



спілкування, соціальні ролі і жанри спілкування та ін.), що по-різному досліджуються або враховуються в означених дисциплінах.

Загальною для стилістики та суміжних галузей знання є проблема ефективності мови, впливу адресанта на адресата й їх взаємодія, а також питання інтерпретації тексту (і тут прослідковуємо зв'язок з *герменевтикою*), а також –. Звичайно, при цьому підходи, методи аналізу та аспекти розгляду зазначених проблем і феноменів певною мірою різняться, оскільки при загальному об'єкті дослідження і частковому поєднанні та перетині аспектів його вивчення все ж кожна з названих дисциплін має свій предмет дослідження.

Істотним є зв'язок стилістики з нелінгвістичними дисциплінами – психологією, соціологією, логікою, філософією, естетикою та ін.

*Стилістика і філософія.* Основою стилістики є філософські положення, з яких вичленовується основне завдання стилістики мови – пошук доцільної мовної форми для повноцінного змісту, а також способів і шляхів досягнення такої мовної форми.

*Стилістика і логіка.* Логічність є основною рисою мовлення, необхідною для успішної реалізації комунікативної, пізнавальної та деяких інших функцій мови. Логічні побудови, хід міркувань, як і закони мислення, знаходять вияв у мовному матеріалі, починаючи від фонем, слова, а далі речення, надфразної єдності, зв'язного тексту. Незважаючи на те, що логічність властива усім типам мовлення, вона своєрідно виявляється у різних функціональних стилях, у художньому мовленні логічність витримується непослідовно; у науковому стилі – послідовно.

*Стилістика і психологія.* Психологія вивчає основи мовленнєвої діяльності людини, механізми породження та сприймання мовлення, а стилістика спирається на цей матеріал, щоб з'ясувати принципи побудови зв'язного тексту, зрозуміти механізми вибору найбільш доцільних мовних одиниць, виявити ті мовні засоби, які допомагають спрямувати інформацію до адресанта.

*Стилістика і естетика.* Естетика вивчає основні закони, суть і функціонування прекрасного (естетичного) в різних сферах суспільного та природного буття, а також форми естетичної свідомості (почуття, сприймання, потреби, смаки, оцінки, ідеали тощо). Естетика мови насамперед виявляється у природному стані живої мови; у художній мові вона є вторинною, похідною. Стилістика має суто естетичне завдання – вивчати мистецтво слова і пропагувати його. Оскільки стилістика орієнтується на добірне, зразкове, а отже, гарне мовлення, її по праву можна назвати естетикою мови.

## ТЕМА 3

### ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІЯ СТИЛІСТИКИ

1. Антична риторика – вихідна основа стилістики.
2. Праслов'янські міфологеми. Етноміфологеми.
3. Стилістичні джерела давньоукраїнської доби.
4. Давня книжна літературна мова як джерело стилістики.
5. Біблійні та фольклорні джерела стилістики.
6. Вітчизняна риторика як джерело стилістики.

#### Антична риторика – вихідна основа стилістики

Стилістична система української літературної мови складалася впродовж віків з тих елементів усіх мовних рівнів, які набували стилістичної маркованості на різних етапах розвитку мови. Вона поповнювалася мовними одиницями з соціальних і територіальних діалектів, запозиченнями з мов – носіїв інших культур. До головних джерел стилістики української літературної мови належать жива народна мова, усна народна творчість, діалекти, класична і сучасна українська література, зокрема мовотворчість визначних діячів української культури, мовлення засобів масової інформації. Проте корінням українська стилістика сягає давньої слов'янської міфології; античних давньогрецьких і давньоримських джерел – міфології, риторики, культури; біблійних джерел; ранньоукраїнських писемних пам'яток; першоджерел української християнської культури, священних писань, проповідництва і казань; традицій давньої книжної української літературної мови; риторичної спадщини вищих шкіл і культурно-видавничих центрів України; української барокової культури.

Наукові розвідки свідчать, що витoki стилістики починаються з античної риторики. Поняття «антична культура» охоплює культуру Давньої Греції і Риму (VIII ст. до н. е. – V ст. н. е.), вона справила помітний вплив на розвиток світової культури, визначивши надовго наперед форми і жанри її розвитку. Цікавим є одне з відгалужень античної культури – антична риторика – риторична наука, риторична школа і практика ораторської майстерності, що є праматір'ю української стилістики, а також античної літератури як одного з успадкованих джерел формування стилістичної системи української літературної мови.

У Київській державі грецька міфологія й антична риторика стали відомими в XI ст. Сучасник князя Ярослава чернець Георгій Амартол уклав

«Хроніку» на основі грецької міфології, скориставшись хронікою свого попередника, грекомовного письменника, історика Малали, що жив у Сирії у VI ст. Відтоді грецька міфологія і риторика широко розповсюдилися у культурі наших предків, зокрема в поезії, художній прозі, прикладному мистецтві і навіть трансформувалися у фольклорні образи, хоча відомо, що фольклор завжди міцно тримається своєї міфології. Особливою увагою в Україні користувалися грецька міфологія й антична риторика у бароковий період розвитку української культури, коли найхарактернішими його ознаками були пишномовність, урочистість, яскравість образів і прикрас. Герої й сюжети грецьких міфів часто використовувалися як символи й емблеми, алегорії у величальних та компліментарних віршах, у плачах тощо.

Поширенню античної міфології та риторики, грецького й римського класицизму сприяла і система освіти, яка склалася на той час в Україні. У школах усіх типів вивчали грецьку й латинську мови, риторику, поезію, драму. Поети працювали вчителями, а вчителі мали самі вміти віршувати, складати драми і вимагали цього від учнів. І в період українського бароко, а потім класицизму і за ним романтизму в античному мистецтві вбачали зразок довершеності, а його образи сприймали як алегорії, які можна використати до духовних потреб сучасного суспільства.

Грецька міфологія та риторика живили творчість багатьох визначних діячів української культури XVII–XVIII ст., особливо тих, хто здобув освіту у Києво-Могилянській академії, а також І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, українських неокласиків. Не цурається її і сучасна українська література.

Риторика виникла як наука, що впливає на розум і волю громадян засобами живого слова і досягла значного розвитку в Давній Греції та Давньому Римі. Серед відомих ораторів Давньої Греції Перікл, Коракас, Ісократ, Сократ, Платон, Демосфен, риторика яких – це пошук істини шляхом бесіди, суперечок, дискусій, які оратори часто вибудовували у формі запитань і відповідей. Вищого рівня розвитку досягає риторика уже як теоретична наука в часи Аристотеля. Він дав наукове обґрунтування риторики, розширив її предмет, показав її всеохоплюючий характер. Риторика співвідноситься не з одним якимось класом речей, а з різними, зокрема спільна для них, для кожного може мати свої засоби вдосконалення. Цим риторика відрізняється від спеціальних наук (арифметики, медицини). Риторика – мистецтво, що відповідає діалектиці. Аристотель написав «Риторику», що складається з трьох частин: першій розкриваються принципи, якими керується оратор (переважно на матеріалі судових промов) – правові, професійні, моральні; у другій частині увага зосереджується на

особистих якостях промовця (розум, порядність, знання, довір'я тощо; третя частина «Риторики» присвячена технічному аспекту ораторства: пафосу, побудові, стилю, психологічному контакту з аудиторією, образності, способам і прийомами переконань. У промові Аристотель виділяв чотири частини: передмову, розповідь, докази і висновки, де великого значення надавав передмові, порівнюючи з мелодією, з прологом у поезії, з прелюдією у грі на флейті. Матеріал у розповіді радив викладати частинами, не повторюватися, з'ясовувати невідоме. У доказах треба домагатися конкретності. Епілог бажано виділити для того, щоб ще раз нагадати, для чого виголошена промова, і викликати до оратора добре ставлення, збудити пристрасті слухачів.

Грецька риторика у період еллінізації римської культури (III ст. до н. е.) вплинула на римську риторичну, актуалізувала її як теорію красномовства і як популярний виклад основ етики, мистецтва вести бесіду. Найвидатнішим оратором і теоретиком римської риторичної школи був Марк Туллій Цицерон політичний і державний діяч, відомий адвокат. Він залишив понад 100 промов, у яких послідовно викладено теорію ораторського мистецтва, ідеал оратора та історичний розвиток риторичної школи, що увійшли в скарбницю світової риторичної школи.

Освіченістю і красномовством Цицерон здобув почесні та звання «батька вітчизни». Його високо цінував Квінтіліан, вважаючи, що небо послало цей талант, щоб показати, яких висот може досягти могутність слова.

Проте найповніше теорія римського красномовства викладена у працях риторика, педагога Квінтіліана. У праці «Керівництво з ораторського мистецтва» (12 томів), автор розробив основні методи і прийоми ораторського мистецтва, показав, як ними можна оволодіти. Особливістю його робіт є те, що в них виразно виділено педагогічний аспект – навчальний і виховний. На думку Квінтіліана, оратор повинен мати такі якості від природи, як пам'ять, увага, пристрасть, здатність до імпровізації. Пам'ять треба тренувати, знання здобувати працею, мужність та інші моральні якості виховувати в собі.

### **Праслов'янські міфологеми. Етноміфологеми**

Одним із джерел стилістики є міфологія. Концептуальною ідеєю більшості думок про виникнення та розвиток міфів (у працях М. Костомарова, П. Куліша, О. Потебні, І. Франка, М. Грушевського та ін.) є твердження про те, що міф виникає у мові на єдності живого слова з безпосереднім враженням і образним мисленням та втілювався в магічній поведінці людини. Одухотворення

небесних і земних сил природи лягло в основу найрізноманітніших міфів про вогонь і воду, світло і темряву, добро і зло, життя і смерть. Все це відкладалося у знаковій системі мови і ставало основою для розвитку образної системи інших видів людської культури.

На думку науковців, у мові можна виділяти два різні періоди її життя: доісторичний – він є єдиною пам'яттю найглибшої давнини, тривалий і багатий живими уявленнями за кожним словом, яке виникало з нагальної потреби спілкування людей між собою і природою. Слово в цей період мальовничий, живий, одухотворений образ характерної ознаки предмета, міцно закріплений за ним або ситуацією. Таким воно йшло в перекази, легенди, колядки, щедрівки, пісні, казки, замовляння; історичний: слово втрачає первісне власне значення, те перше живе найархаїчніше уявлення, з яким воно з'явилося, і набуває якоїсь віщої сили, приписуваної йому за певною асоціацією.

Наші предки наділяли слово чародійною, творчою та владною силою, хоча, напевне, і не розуміли, в чому вона полягає. В цьому двобою людей із непізнаним світом слово не стільки допомагало фізично, як оволодівало внутрішнім світом людини, підтримувало її образні уявлення і передбачення, вселяло почуття влади над природою і віру у свої сили. Усвідомлюючи і виражаючи словом свою власну силу і волю, людина припускала, що є інші поза нею сила і воля, які також можуть виявитися в слові, і переносила слова за своїми асоціаціями на непізнаний світ, у такий спосіб несвідомо розширюючи семантичний обсяг слова і витворюючи нові смисли і значення. Так поступово виникали мовні одиниці з міфологічною семантикою: *жива вода, мертва вода, непочата вода, цілюща вода, камінь, вогонь, всевидюче око, віще слово, віщий вогонь, древо життя. Берегиня, домовик, вирій, Лада, Купайло, Мара* та ін.

Мовні одиниці з міфологічною семантикою в українській мові складають велику і різноманітну за темами і культурогенезою групу, яка становить значний інтерес для стилістичних досліджень. Це пояснюється тим, що українська міфологія дуже давня і сформувалася на лексичному фонді.

Міфи можна поділити на декілька груп: *антропологічні* – в них розповідається про походження людей і перших соціальних інституцій (сім'ї, родини, роду, племені, народу); *астральні, або натуралістичні*, – оповіді про зорі, що з'явилися в результаті переміщення людей чи тварин на небо або про вигнання героїв з раю, неба. Близькими до них є *солярні* й *лунарні* міфи про походження сонця і місяця та їх дії; *тотемічні* – давні родоплемінні уявлення про спорідненість людей із певним біологічним видом; виявляються в культово-обрядових ритуалах; *етіологічні* та їх пізніший різновид –

*космологічні* міфи – про створення світу зооморфними чи антропоморфними деміургами; *есхатологічні* – про руйнування космічного порядку та повернення до хаосу, що настає внаслідок того, що люди порушують табу і норми моралі, *близнючні* – про перших людей, першопредків, покровителів роду; *календарні* – про роль і значення в житті людей календарних богів і божеств (*Коляда, Ярило, Купайло*); *героїчні* – про фантастичну появу героя, його стосунки з богами і якісь неймовірні подвиги заради добра й винагород. Кожна з цих груп міфів має свої слова-номени основних міфологічних понять, а також загальноміфологічну лексику: *земля, вода, вогонь, небо* та ін.).

Як і в інших сферах культури, в українській міфології можливі запозичення і впливи міфологій інших народів, міфів світових сюжетів, які могли привносити свої стилістичні-міфологічні елементи. Проте спільні в кількох мовах стилістичні-міфологічні елементи ще не є доконечним свідченням запозичень. Ця спільність міфологічних елементів може бути зумовлена спільністю етнокультурного розвитку або міграцією народів і закоріненням їх у місцеву традицію. В результаті поєднуються міфологічні елементи успадковані і новоприйняті. Час і простір народження первісної міфології губиться не просто у віках, а в тисячоліттях. Це нашоє на думку про давність архаїчної української (протоукраїнської) міфології і відповідно лексем-міфологічних елементів, а також про те, наскільки стабільними (і змінними під впливами) могли бути теми, сюжети й образи української етноміфології.

Звідси випливає поняття етноміфологічного елементу. *Етноміфологічним елементом* називають мовну одиницю, яка в національній культурі має стійке образне значення давнього походження, сформоване у віруваннях, звичаях, народній поезії. В українській лінгвістичній досі не досліджено і не описано стилістичні-етноміфологічні елементи – слова різних лексико-семантичних груп, що набули міфологічного значення як виразники певних тематичних міфів: птахи персоніфікуються в міфах у носіїв доброї чи поганої звістки, вчинку: *голубка* (дівчина) і *голуб* (парубок); *сич, сова* – віщуни недоброго; *зозуля* – вісниця віку, мати; *ластівка* – провісниця весни; *орел* – мужній хлопець, чоловік; *ворон* – зла сила; міфологічне походження з мисливства мають мовні образи *кози-дерези, солом'яного бичка* (функція приманки), *коза* і *вівця* – у новорічних колядках; дерева та рослини діють у міфах як носії людських якостей: *верба, мак, тополя*; власні найменування та назви богів і божеств (як добрих, так і злих), використання яких не тільки у фольклорних, а й у літературних текстах має значну стилістичну традицію – це *Берегиня, Коляда, Купайло, Лель, Перун, Рожаниця, Сварог, Світовид, Стрибог, Ярило, Чорнобог* та ін. Міфологічні елементи закріпилися в усній народній творчості та

стали праобразами новіших фольклорних образів і увійшли в тропіку сучасної стилістики.

### Стилістичні джерела давньоукраїнської доби.

Із прийняттям християнства на наші землі линули потоки чужих культурних джерел, які вступаючи в затяту боротьбу з автохтонною слов'янською культурою, з часом самі підпали під її вплив. Тому сюжети й образи античної та біблійної міфології, перекладної релігійної і світської літератури, реальні й уявні численні апокрифи і житія та інші запозичення поступово (залежно від ревності блюстителів християнської віри, історичних подій і загального політичного та суспільно-культурного фону) набирали все більше місцевих, протоукраїнських рис.

Першими великими християнськими проповідниками у Київській Русі за часів Ярослава Мудрого були *Святий Феодосій* та митрополит київський *Іларіон*. Виявляючи традиційну в Київській державі любов до гарного слова, Іларіон свою урочисту проповідь, виголошену в 1049 р. у храмі Святої Софії у Києві в присутності княжого роду і киян, називає «Словом про закон і благодать». У цьому творі виявився високий духовний талант Іларіона, володіння складними фігурами візантійської риторики, пишномовство та оригінальна архітектоніка проповіді: вступ, звертання, пояснення, віддання хвали Володимирі за хрещення Русі, а Ярославу Мудрому – за розквіт рідної землі.

До найдавніших пам'яток періоду Київської Русі належать *Ізборники Святослава* (1073 і 1076 рр.). Перший збірник – копія з болгарського оригіналу, який є перекладом з грецької мови. Зміст його енциклопедичний: статті церковно-догматичного, філософського, історичного, календарного характеру, повчання тощо. Особливий інтерес для стилістики становить стаття Георгія Хуровська «О образъхъ», в якій стисло називаються основні стилістичні засоби – тропи і риторичні фігури.

До найвизначніших проповідників-ораторів належить і єпископ із Турова – *Кирило Туровський* (1130—1182 рр.). Він є автором численних слів, повчань, послань, молитов, володів надзвичайним ораторським і поетичним талантом, за що був прозваний у народі Другим Златоустом. У проповідях використовував яскраві образні засоби: епітети, метафори, паралельні порівняння, антитези, які збагачували давню українську книжну мову.

Твори означеного періоду Д. Чижевський охарактеризував як добу монументального стилю, оскільки література XI ст. – проповіді Феодосія, літописні сказання і житія, «Повчання» Володимира Мономаха, *Ізборники*

Святослава, «Слово...» митрополита Іларіона, подорожі паломника Данила, література практичного призначення: літургії, молитви, послання – була присвячена одній темі, обмежувалася діловим викладом змісту, характеризувалася простою композицією та скромністю стилістичних (риторичних) прикрас. Першим твором у ранньо-українській літературі, в якому широко і щедро описана природа було «Слово про похід Ігоря...»

### **Давня книжна літературна мова як джерело стилістики**

Українська мова давньоукраїнського періоду об'єднала два складники: українську літературну мову (з її підвидами – «слов'яноруська» і «проста мова»), що розвивалася на книжних джерелах офіційно-ділового письменства, і живу народну мову, яка ще не мала усно-розмовної літературної форми, а функціонувала у вигляді говірок і тільки пробивати собі дорогу в літературу. Такий стан мовного дуалізму продовжувався аж до часів І. Котляревського.

Розвиток освіти, поява вищих шкіл, заснування друкарства, видання «Апостола» (1574 р.), острозької Біблії (1581 р.), «Учительного євангелія», богословсько-дидактична і панегірична поезія, шкільні драми, полемічна література – все це сприяло утвердженню української мови в суспільстві, незважаючи на зусилля панівної польської і поширеної культової старослов'янської мови.

Старослов'янська (церковнослов'янська) і слов'яноруська мови стали джерелом, з якого українська літературна мова черпала стилістичні засоби урочистості, піднесеності, величності, трансформуючи їх у інші стилістичні конотації – старослов'янізми (*благо, благодать, благословення, владика, возвеличити, возлюбити, воздвигнути, воздати, возвести, возрадуватися, врата, глава, грядущий, заповідь, злато, єдність, істина, предтеча, премудрий, преподобний, святий, соратник* та багато інших).

«Проста» мова поєднала в собі елементи книжної церковнослов'янської і тогочасної живої розмовної мови освічених українців. Будучи в основі своїй ще книжною, наповненою старою слов'янською лексикою, церковнослов'янізмами, вона швидко збагачувалася живомовними українізмами і говірковими словами. Серед ранніх пам'яток, написаних «простою» мовою – «Пересопницьке євангеліє» (1556-1561 pp.), у якому на фоні традиційної книжності (оскільки Євангеліє належить до богослужебної літератури), відображаються основні фонетичні, граматичні й лексичні риси живої української мови XVI ст.; «Апокрисис» Христофора Філалета, «Пересторога» Іова Борецького, «Палінодія» Захарії Копистенського,



більшість послань Івана Вишенського та ін.; «простою» мовою були перекладені «Апостол», «Псалтир», «Пісня пісень» та кілька десятків учительних Євангеліє. Риторика, що входила в коло основних предметів шкільного навчання, була перекладною з грецьких та латинських джерел.

Укладена єпископом Макарієм «Риторика» (1617-1619 рр.) була зорієнтована за грецьким зразком на «солодкоголосся», «краснослів'я», вона до інших наук «прибавляє сили словесні». Вітчизняна риторика має традиційну систему трьох родів (стилів): розглядається рід *покірний, низький, приземлений*, що не піднімається над повсякденним мовленням; окремо аналізується *високий рід* (стиль), сповнений образних прикрас (епітетів, метафор, порівнянь, риторичних фігур і т. ін.); *рід помірний* – найпоширеніший, в міру прикрашений, з гідністю, але простий, зручний для користування. Ця загальна схема доповнюється у Макарія функціональними родами промов: *повчальний* – для потреб навчання, яке тоді набувало особливого поширення; *судовий*, що мав сильну традицію ще в античній риторичній; *міркувальний* – для ділових стосунків; *показовий, взірцевий* – для уславлення чи критики, похвал, покарань.

І. Огієнко добу XVII назвав «золотим віком нашого письменства, нашої культури. З'являються високохудожні твори, позначені виразним впливом класичного риторичного мистецтва. На це вказують самі назви творів: Герасим Смотрицький написав «Ключ царства небесного...» (1587 р.); Кирило Транквіліон-Ставровецький – «Зерцало богословія» (1618 р.), «Перло многоцінне» (1646); Захарія Копистенський – «Книга о вѣрь», «Палинодія» (1620 р.); Єлисей Плесенецький – «Часословець» (1617 р.); Лаврентій Зизаній – «Катехізіс» (1626 р.); Петро Могила – «Великий Требник» (1646 р.); Касіян Сакович – «Вірші на жалосний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного...» (1622 р.).

Пишна риторика стала тією мовною формою, яку вдало використала і розвинула далі українська полемічна література. Для пропаганди й утвердження православної віри передусім, економічного самоусвідомлення і гуртування. Українське відродження сприйняло й поєднало європейський бароковий стиль з властивою йому ідеєю гуманізму і прагненням до химерних, незвичних форм та вишукану риторичну виражальних засобів.

## Біблійні та фольклорні джерела стилістики

Біблійні книги, біблійні сюжети, біблійні образи справили значний вплив на формування стилістичної системи української мови, оскільки християнство міцно ввійшло у життя й культуру українців.

До найдавніших джерел, з яких черпає стилістика виражальні засоби, належить Вічна Книга – Біблія, що об'єднує багато книг релігійного змісту. У цих книгах відобразилися міфологічні, філософські, космологічні, історико-соціальні та морально-етичні уявлення народів Близького Сходу і Середземномор'я. З глибин віків зібрала ця книга народну мудрість, сформувала моральні основи людського життя, стала невмирущою, бо в ній зібрано насущні проблеми буття, вічного пошуку істини, філософські роздуми про сенс життя і його двобій зі смертю. Нині Біблія є ключем до розуміння багатьох шедеврів мистецтва, бо з часу свого виникнення вона перебуває в центрі світової культури.

До найдавніших священних книг належить:

*Книга Екклезіаста* (становить основу старозавітної частини Біблії). Це монолог проповідника-мудреця, який хоче проникнути у свій внутрішній світ, природу людини. Автор хоче знайти відповідь на питання, в чому зміст світобуття і людського життя, що є істиною, і шукає відповідь на вічні питання: Що таке людина? Для чого живе вона на Землі? Звідси вперше з'являється жанр розповіді про самого себе – самозвіт. Книга вчить людину сумніватися в собі, життєвих дарах, але ніколи не сумніватися в Богові. Людина, оволодіваючи знаннями, йде до істини, але ніколи не досягає її повністю, бо істина – Бог, а він недосяжний.

*Нагірна проповідь Христа* З появою Христа (грецьке слово, що означає «Месія») час людського буття розколовся на *до* і *після* народження Христа. Перша велика проповідь Христа називається Нагірною, бо виголосив її Христос на горі, перед широким загалом людей. Як свідчать дослідники, в той час йому було 33 роки. Це пора духовного просвітлення, творчого розквіту, фізичного змужніння і водночас відчуття неминучої трагедії. Перед цим Христос 40 днів і ночей постився в пустині, встояв перед спокусами сатани, молився, зміцнився у вірі, очистився душею і тільки тоді став проповідувати. Наділений чудодійною силою, Христос зцілює хворих, до нього йде натовп, і Христос з учнями виходить на гору, щоб усіх бачити і щоб усі його бачили і виголошує проповідь. З того часу поняття «гора» набуває в риторичі і стилістиці символічного змісту, обростає образними значеннями. Гора – це високість духу, благородство помислів, піднесеність душі, урочистість, це, зрештою, перешкода, долаючи яку людина сама себе

підносить над буденщиною, перемагає ницість. Людина, яка зійшла на гору, вільна, висока і відкрита для всіх. Гора Голгофа – місце розп'яття Христа – також набула нового значення, стала символом людських страждань, а шлях до неї – страдницька путь на муки за віру, переконання, ідеї. Саме тут, на горі Голгофі, натовп людей, що прагнув крові, видовища, прокинувся, усвідомив свій гріх і став громадою братів і сестер по совісті. Мабуть, з того часу поняття совісті стає категорією людської моралі та етики спілкування, зокрема й мовного.

Христос проповідував закони нової моралі, за якими духовні якості є ціннішими, вищими, ніж матеріальні блага. З того часу людство роздвоюється перед вибором між матеріальним добробутом і духовними устремліннями. І це роздвоєння також ставало стимулом для саморозвитку мови й культури. Людина, яка перемагала матеріальні злигодні, але оволодівала духовністю і культурою, піднімалася до розуміння справжніх цінностей – любові до людей, праці для них, любові до ближнього, до благочестивого життя.

У ранньохристиянський період проповіді були усними, їх називали посланнями. У книзі Діянъ святих апостолів та в Посланні Павла до коринфян розповідається про чудесний істинний дар мови, що зійшов на апостолів у день сходження на них Святого Духа (на 50-й день Воскресіння Христа), слово – сила Бога. Отримавши дар Божий – мову, апостоли могли проповідувати слово Боже серед різних людей їхньою рідною мовою, що сприяло поширенню християнства. Дар мови, красного слова оцінювався як духовне дарування і освячувався церквою, благословлявся, оскільки його завданням було привернути слухачів до християнства, виробити християнські вчення і ритуали. Талант проповідника високо цінувався і передавався від учителя учню разом зі знаннями, з умінням гарно говорити. Так з'являється *гомілетика* (або християнська риторика) – наука проповідувати. Гомілетика зміцнювалася як церковна риторика. Вважають, що першими проповідниками були апостоли – мандрівні проповідники (посланці Бога), які, переходячи з общини в общину проповідували нове вчення християн.

Найбільшої проповідницької слави зажив Іоанн (345-407 рр. н. е.), названий Златоустом. Він був богословом, візантійським письменником, одним із найосвіченіших людей свого часу. За проповідь аскетизму його переслідувала візантійська знать, позбавляли сану. Та ніхто не міг позбавити його таланту живого слова, яке з великою насолодою сприймали вдячні слухачі. Хтось із хроністів записав його проповіді, і пішли вони в народ. Історики свідчать, що коли проповідував Іоанн, натовпом сходилося все

місто, купці залишали торгівлю, ремісники – ремесла. Іоанн проводив перші хресні ходи, в яких люди єдналися в щирій молитві до Бога, в яких основним дійством було майстерне володіння словом. Іоанн Златоуст залишив не тільки свої майстерні проповіді, а й роздуми про стиль та мову проповіді. Його наука перейшла з християнством у Київську Русь і позначилася на творчості церковних діячів, літописців, письменників-полемістів давньо-українського періоду.

Труди перших проповідників не пропали. З'явилися їх послідовники у більш пізньому періоді: митрополит київський Іларіон («Слово про закон і благодать»), Володимир Мономах і його «Повчання», єпископ із Турова Кирило Туровський («Слово в новий тиждень після паски»). Продовженням усних проповідей стало літописання («Повість минулих літ», «Київський і Галицько-Волинський літописи»), описи подорожей («Житіє і хожденіє Данила»), перекладна і оригінальна література («Моління Данила Заточника», «Слово про похід Ігоря», «Києво-Печерський патерик»), Святі книги тощо.

Названі джерела засвідчують органічний розвиток нашої культури від давньоукраїнського періоду до середньоукраїнського з багатством жанрових форм, у яких відбилися і мовні ознаки гомілетики, і мовностилістичні риси давньої української літератури, що активно формувалася. У поразках і перемогах, переважно у болях і муках, а менше в radoцax витворювалася впродовж цілого тисячоліття християнська українська культура. Вона в міру свого утвердження ставала основним джерелом формування стилістичної системи української національної мови.

Одним із найсуттєвіших джерел стилістики є фольклор. У сфері фольклору стилістика української мови досліджує мовне вираження жанрів народної творчості, у сфері художньої літератури – роль фольклорних компонентів у формуванні виражальних засобів літературної мови, у стилетворчих системах функціональних стилів, у індивідуально-авторських художніх стилях.

Історія свідчить, що найдавніші твори є або записами легенд, міфів, казок, казань, оповідей, або написані під безпосереднім і дуже відчутним їх впливом. Це означає, що задовго до виникнення художньої літератури народна мова уже проходила свідому художню обробку в усній народній творчості, яку називаємо словом *фольклор*. І на час появи, формування та становлення літературної мови її первинним, основним, хоч і не єдиним (бо були ще і традиції офіційно-ділового письменства, класичних споріднених і неспоріднених мов), джерелом стало мовлення усної народної творчості.

Героїчна історія, драматизм, людська велич і звичайна буденність, художньо-філософське осмислення дійсності всього життя відображалися в численних невідомих, воістину народних творах, у блискучих зразках мовної форми різноманітних жанрів фольклору. Якби літературність мови вимірювалася, то виявилось б, що найбільшою мірою нею володіє саме віками відшліфована мова народної творчості – народне слово. Його культура виявляється не тільки в тому, як орфоепічно й ритмомелодійно відпрацьована звукова будова, а й у тому, що весь світ естетичних уявлень (кольористика, акустика, форми, лінії, тіні, простір, час) знаходить своє вираження через значення слів.

Мова народної творчості виробила свій поетичний словник: традиційні епітети: *садок вишневий, коні воронії, личко рум'янеє, червона калина, козаченько молоденький, ліс темненький, небо синєє, степ широкий*; традиційні порівняння: *дрібні, як мак; гарна, як писанка; струнка, як тополя; як голубка*; зменшено-пестливі суфікси: *гуси-гусенята, матінка-голубонька, кленовії листочки, вербова дощечка; місяць тихесенький, явір зелененький*; редуплікації: *тихо-тихесенько, щастя-доля, шлях-дорога, шумить-гуде, рости-цвісти, срібло-золото*; стійкі асоціативні конотації: *білії рученьки, білії ніженьки, білеє личенько, білая світлиця; гіркий полин, гірка доля, гіркі сльози, гірке щастя*; усталені вирази: *на яснії зорі, на чистій воді; у барвінку купаний; топтати ряс; виплакати очі*; традиційні зачини українських народни: *жив був...*; використання архаїчної та діалектної лексики, що зберігає реліктові елементи мови попередніх віків: *адамашок* (дорога східна шовкова тканина), *габа* (біле вовняне покривало), *вал* (грубі нитки домашньої роботи), *драгоман* (перекладач), *запаска* (спідниця), *кирея* (верхній довгий суконний одяг), *китайка* (дорога синя або червона тканина, привезена з Китаю, якою за народним звичаєм покривали вбитого козака).

У стилістиці української мови багато слів-символів, що мають фольклорне походження. Вони здавна відігравали і відіграють роль певних формул, у які закодована інформація потрібного змісту, емоційної естетичної оцінки. Фольклорна символіка формувалася на аналогіях між предметами і явищами, зрозумілими людині і незрозумілими (символ умовно позначав сутність одного поняття чи явища через інше на основі схожості, подібності чи суміжності). Більшість народнопоетичних символів склалася ще за часів дохристиянських вірувань українського народу, але й досі успішно використовується в українській поезії: *сонце* – світло, життя, радість, краса, дружина; *місяць* – господар, чоловік, красень, хлопець; *зоря, зірка* – дівчина, кохана, дитина, краса, *хмара* – недобра, зла, ворожа сила; *гроза* –

погроза, загроза сила; *блискавка, грім* – гнів Бога, покара; *веселка, райдуга* – провісниця добра, удача, щастя, сподівання на краще.

З усіх фольклорних жанрів для української літературної мови чи не найвагомим був і залишається народнопісенний. Якими тільки піснями не озивалася наша мова в устах народу героїчно-епічними, громадсько-політичними, казково-фантастичними, календарно-обрядовими, родинно-побутовими, інтимно-ліричними, а серед них сирітськими, наймитськими, чумацькими, веснянками, купальськими, весільними... Кожній групі пісень притаманний свій лад думок і почуттів, які переосмислюються і, набуваючи стійкого фольклорного забарвлення, виходять за межі фольклору, у стилістичну систему літературної мови.

Фольклор є джерелом літературної мови, є компонентом стилістичної системи сучасної мови і є стимулятором розвитку внутрішніх можливостей літературної мови; мова традиційного фольклору відображає колективне світобачення народу, спільне і найважливіше з погляду інтелектуально-моральних та емоційних оцінок, передає його відшліфованими усталеними виражальними засобами.

### **Вітчизняна риторика як джерело стилістики**

З прийняттям християнства на Русі виникла потреба в розвитку проповіді живим словом, тобто в красномовстві. Найбільшої слави на Русі здобули повчання, «слова», послання Василя Великого, Григорія Богослова і, особливо, Іоанна Златоуста. У києворуських пам'ятках деякі положення з риторики зустрічаються в Ізборниках Святослава 1073 і 1076. Видатними ораторами були Іларіон, Кирило Туровський (11-12 ст.). У другій половині XVII ст. і першій половині XVIII ст. найвидатнішими представниками української проповіді були Лазар Баранович, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Іван вишенський, Григорій Сковорода та інші.

Іван Вишенський (рус. Иоанн Вишенский; 1550 (?) – після 1621) – український релігійний і літературний діяч раннього нового часу. Православний монах, письменник-полеміст. Іван Вишенський – демократ, палкий патріот, гуманіст. Часто під теологічною оболонкою проголошував ідеї соціальної рівності. У своїх посланнях з Афону викривав православних єпископів-перебіжчиків, римо-католицьке та уніатське духовенство, польських та українських феодалів-кріпосників, виступав проти покатоличення й ополячення найбідніших верств міщанства й селянства України. Він вважав, що праця кріпаків є джерелом усього багатства панів, виступав проти визиску селян феодалами та духовенством, за знищення

нерівності, несправедливості, гноблення, експлуатації та будь-якого «мирського» зла.

Вишенський досконало володів риторикою. Мовний стиль його ґрунтувався на засадах античної риторики та гомілетики (церковної риторики). Це видно з текстів послань, у яких є стилістичні засоби, відомі ще з часів античності – риторичні звертання, запитання й оклики, анафори, розгорнені антитези. Особливо досконало розробив Вишенський такий прийом, як діалогізація викладу, іронія і фігури її вираження, наповнивши їх українським матеріалом. І мораль, і пристрасті, й оригінальна мовотворчість Вишенського є настільки виразними, що поставили його до ряду найвидатніших творців давньої книжної української мови, зробили зачинателем української публіцистики.

*Феофан (Єлезар) Прокопович* (також: Теофан Прокопович; 19 вересня 1736 – 18 червня 1681 ) український богослов, письменник, поет, математик, філософ, ректор Київської академії (1710-1716 рр.), архієпископ Великоновгородський та Великолуцький. У 1779 р. в Києві вийшов тритомник лекцій із риторики, логіки, фізики, математики й етики, які читав у Києво-Могилянській Академії в 1705-1709 рр. Ф. Прокопович. У радянські часи були опубліковані його твори в Москві та Ленінграді. Ф. Прокопович – автор «Букваря», за яким багато десятиліть училися українці, росіяни, білоруси, греки, молдавани, серби, грузини, болгары. Його твори були дуже поширені в усіх східнослов'янських країнах.

Єлезар Прокопович – ритор, знавець теорії літератури. У Києво-Могилянській академії читав курси поетики та риторики. Написані ним риторичні трактати й проповіді свідчать про дуже високий рівень риторичної вченості України. Прокопович, широко використовуючи античний та сучасний досвід, давав безліч цінних практичних порад щодо організації тексту розташування матеріалу використання книжних та усних джерел тощо. Він детально змальовував техніку промови, не оминаючи увагою артикуляцію та пунктуацію. Звертав увагу на способи збудження емоцій аудиторії: любові, прагнення, надії, радості, співчуття, жаху, розпачу, сорому. Основну частину його риторичного курсу складають розробки стилів і жанрів, композиції текстів, способи словесного вираження, риторичних фігур.

*Григорій Савич Сковорода* (22 листопада (3 грудня) 1722 – 29 жовтня (9 листопада) 1794) – український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог. У свідомість сучасників і нащадків Григорій Сковорода увійшов як народний вільнодумний філософ, як мандрівний учитель життя. Висока освіченість не віддаляла його від простого народу, він прагнув бути «чорною

сковородою, що пече білі млинці». Тому і твори свої найперше адресував тим, хто жив під солом'яною стріхою, вбачаючи в цьому сенс свого щастя й призначення на землі.

Сковорода вмів знаходити за допомогою красномовства шлях до сердець як простих селян, так і «вчених мужів». Мовотворчість Г. Сковороди реалізувалась у різноманітних жанрах: філософські й педагогічні трактати, притчі, байки, оригінальна й перекладна поезія, проповіді й епістолярій. Григорій Савич на перше місце ставив простоту й істину, говорячи: «Яка користь з янгольської мови, коли в ній нема доброї думки?» Але в той же час широко використовував фігуральні вирази, метафоричні конструкції, символи, майже всі прийоми й засоби красномовства: епітети, перифраз, антитезу та ін.

Жанрово-стилістичне багатство фольклорної лексики, зокрема народнопісенної, експресивного синтаксису народних казок, легенд, переказів; риторичної спадщини живило творчість українських романтиків, Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Леоніда Глібова, Степана Руданського, Юрія Федьковича, Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Андрія Малишка, Михайла Стельмаха, Олександра Довженка та ін.



## ТЕМА 4

### ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ СТИЛІСТИКИ

1. Основні поняття стилістики.
2. Етимологія і значення поняття «стиль».
3. Ознаки стилю.
4. Критерії визначення стилю.

#### Основні поняття стилістики

Стилїстика – роздїл мовознавства, що вивчає виражальнї можливостї мови, а також принципи використання мовних засобів у рїзних умовах спїлкування. Основою стилїстичнї послужили античнї теорїї мови, в яких остання була пов'язана з риторикуо. Вживання термїна «стилїстика» пов'язано з творчою дїяльнїстю нїмецьких романтикїв, якї запропонували нову для свого часу ідею про індивїдуальнїсть творчої особистостї. Основою науково-лїнгвїстичної стилїстики вважають роботу Ш. Баллї «Французька стилїстика» (1909 г.). Як самостїйна лїнгвїстична дисциплїна стилїстика оформилася в дослїдженнях празького лїнгвїстичного гуртка (1923-1956 рр.). Усїх вчених цього гуртка об'єднувало уявлення про мову, як про функцїональну систему засобів вираження, що служить для досягнення певної мети. Оформлення стилїстики вїдбулося в роботах академїка В. Виноградова.

Стилїстика як наука володїє своєю системою понять. Однї поняття та категорїї є ключовими, їншї – похїдними вїд них, третї мають частковий характер.

Основними поняттями стилїстики є:

- 1) стилїстична структура мови,
- 2) стилїстичне значення,
- 3) стиль (функцїональний стиль),
- 4) стилїстична парадигма,
- 5) стилїстичне забарвлення,
- 6) стильова риса,
- 7) синонїмїя (спїввїдноснїсть і варїативнїсть мовних засобів),
- 8) стилїстичнї прийоми,
- 9) стилїстична норма та її функцїонально-стильовї рїзновиди,
- 10) стилїстичнї засоби,
- 11) стилїстема,

12) стилістична помилка та деякі інші.

*Стилістична структура мови* – це така організація засобів, нейтральних і стилістично значущих, яка ніби накладається на загальну систему мови, що має рівневу будову, і, крім комунікативної функції, має й інші: через функціональні стилі та підстилі служить для виконання мовою часткових функцій, які супроводжують її основну суспільну функцію. Стилістична організація мови дозволяє їй виконувати і конкретно мовні функції (через той чи інший функціональний стиль) – репрезентативну (орієнтація на предмет думки), контактоустановлювальну (орієнтація на учасників мовного акту, встановлення контакту між ними) та інші.

*Стилістичне значення* – особливе, експресивне забарвлення мовної одиниці (або висловлювання), яке визначає її як яскраву, виразну, незвичайну або нетипову для певної мовної сфери. Це той компонент смислової сторони мовної одиниці, який здатен реалізувати свої функціонально-стилістичні потенції при вживанні цієї одиниці, роблячи останню стилетворчою в мовній системі інших стилетворчих засобів відповідного мовного різновиду.

У найзагальнішому плані стилістично значущими в мові та мовленні слід вважати всі ті мовні засоби та прийоми їх вживання, які сприяють досягненню виразності мовлення, ефективною реалізації комунікативних завдань у будь-якій сфері діяльності. Це досягається як стилістично маркованими в системі мови одиницями, так і іншими мовними засобами, які набувають стилістичного значення лише у висловлюванні, стаючи стилістично значущими (тобто відчуються адресатом як незвичайні, яскраві, експресивні) на тлі стилістично нейтральних одиниць. Отже, будь-яке маркування мовної одиниці та закономірності її використання, що відповідають означеним завданням, є стилістично вартісними, та набувають ознак стилю. У мовному розгортанні стилістичне значення є результатом реалізації стилістичного завдання, тобто спеціального (продуманого) наміру створити виразне, експресивне висловлювання, здатне викликати в сприйнятті адресата стилістичний ефект. Виділяють *аксіологічне (оцінне) стилістичне значення*, співвідносне з оцінно-раціональним сприйняттям світу за принципом «добре – погане» та *емотивне (емоційне) стилістичне значення*, співвідносне зі сферою емоційно-чуттєвого сприймання.

*Стиль* – центральне поняття стилістики, суспільно усвідомлений різновид мови (мовлення), який характеризується сукупністю засобів, їх відбором і системно-мовною організацією, використовується в будь-якій сфері суспільної діяльності та співвідноситься з аналогічними різновидами, застосовуваними в інших суспільно-комунікативних сферах. Стиль – явище історичне. У кожен період історії літературної мови той самий стиль,

продовжуючи свій розвиток, виступає в зміненому вигляді, але зберігає основні стильові риси. Часто збагачення одного стилю йде за рахунок використання матеріалу інших стилів. Наприклад, у сучасній публіцистиці широко використовуються засоби розмовного стилю. Перехідність, нечіткість меж між стилями, як в діахронічному, так і в синхронічному плані добре узгоджується з філософською тезою діалектики про абсолютно різкі розмежувальні лінії несумісні з теорією розвитку. Для діалектики однаково прийнятні і «або - або», і «як то, так і інше».

Визначення стилю як терміна залежало від різних концепцій в історії стилістичних досліджень. В. Виноградов писав: «Важко знайти термін більш багатозначний і суперечливий, а відповідне йому поняття – більш хитке і суб'єктивно-невизначене, ніж термін стиль і поняття стилю». Але все ж можна виділити якийсь інваріант придатний для навчально-пізнавального вивчення стилістики.

*Стилістична парадигма.* Сучасні мовознавчі словники дають таке визначення парадигми: система форм словозміни окремого слова або група слів, що відображає тип формотворення для певної частини мови; схема організації певного класу слів; клас мовних одиниць, що протиставляються одна одній, але які за якоюсь загальнішою ознакою об'єднуються в один ряд. У стилістиці користуються поняттям «стильова парадигма» літературної мови, де до уваги береться система стилів, їх визначеність один щодо одного, зв'язки і залежності між ними, що в системній сукупності охоплюють увесь простір національної мови. У стилістиці часто використовують й інший термін – парадигматика – один із аспектів системного вивчення мови, який ґрунтується на виявленні та протиставленні парадигматичних, або асоціативних, і синтагматичних, або лінійних, відношень між одиницями мови. Парадигматика сприймається як система відношень між елементами системи, тобто відношень зв'язку (подібності) і відношень протиставлення (відмінності). У широкому значенні парадигматику розуміють як систему парадигм, що протиставляється і своїми класами, і відношеннями між елементами парадигм у синтагматиці.

Стильову парадигму складає система експресивних стилів, які протиставляються один одному й це протиставлення чітко закріплене та виражене. Можна говорити про парадигму стилістем (мовних одиниць, що мають стилістичне значення), які виформовуються навколо певних змістових понять за стилістичними критеріями. Стилістичні критерії: розрізнення загальномовної нейтральності та стильової виразності (парадигма експресивних стилів, парадигма описових стилів, парадигма функціональних стилів); розрізнення за об'єктивністю та суб'єктивністю (парадигми

суб'єктивних стилістем); розрізнення за оцінками ідеологічними, соціокультурними, морально-етичними, естетичними, індивідуально-авторськими; розрізнення за раціональним і чуттєвим критеріями; розрізнення на рівні висловлення й тексту (парадигми контекстних стилістем, наприклад, парадигма контекстних синонімів тощо).

Поняття стилістичної парадигми можна застосувати під час стилістичного аналізу будь-якого тексту, але особливо продуктивним таке застосування буде під час вивчення художнього тексту, коли до стилістем, уже відомих у художньому мовленні, додаються авторські, виформовується нова парадигма. У художніх текстах наскрізний образ твориться на якійсь реалії чи понятті кількома стилістично маркованими одиницями, серед яких будуть і образні загальномовні, і контекстні.

*Стилістичне забарвлення* – родове поняття, що охоплює різноманітні види забарвлення мовних одиниць. Ряд мовних одиниць є носіями тільки лексичного та граматичного значень. У цьому випадку мовні одиниці нейтральні й їх вживання не забарвлене ситуацією. Якщо крім лексичного та граматичного значень мовна одиниця консолідує додаткові елементи, говорять про стилістично забарвлену, стилістично марковану мовну одиницю.

Виділяють два види стилістичного забарвлення:

1) функціонально-стилістичне забарвлення (функціональне), яке вказує на образне вживання мовної одиниці (книжне, розмовне);

2) емоційно-експресивне (експресивне), пов'язане з аксіологічністю та з різним ступенем категоричності передає як негативну, так і позитивну оцінку. Зазвичай, в одній мовній одиниці суміщені функціональне і експресивне забарвлення.

Як родовими поняттями нерідко послуговуються термінами «*стилістичне значення*», «*стилістична якість*», а в більш вузькому значенні – терміни «*стилістичний компонент*», «*конотація*». Наявність конотації змінює семантичну структуру слова та робить це слово функціонально забарвленим, яке не можна вжити в будь-якій ситуації. Оскільки конотація є додатковим елементом, це дуже рухлива частина значення; в контексті слово може втрачати стилістичне забарвлення, набувати або змінювати її.

Стилістично забарвленими бувають слова, фразеологізми, словосполучення, граматичні форми, синтаксичні конструкції, окремі морфологічні категорії, а також мовні твори від окремих висловлювань до значних за обсягом закінчених текстів. Стилістичне забарвлення добре помітне на тлі співвідносних нейтральних засобів. Так, пари слів: *тремтіти* – *боятися*, *відновити* – *відшкодувати* одні сприймають як книжні, інші – як

нейтральні. Вони однаково споживані в книжно-писемній і усно-розмовній мові. У парах: *лятися – собачитися, життя – житіє* другий компонент є розмовними словами. Книжність одних мовних засобів протиставлена розмовності та просторічності інших, наприклад, *бичувати* (книж.), *пороти, шмагати, дерти* (розм.), а *лупити, лупцювати, колошматити* (просторіч.).

*Стильова риса (стилістична якість, ознака стилю мови)* – це характерна специфічна ознака функціонального стилю, одна з його розпізнавальних прийомів. Часто при описі або порівнянні стилів користуються протиставленнями стильових рис (*характерна для наукового та офіційно-ділового стилю*) і образністю (*образність як риса мови художньої літератури*). До інших стильових рис належать: точність / неточність, логічність / нелогічність, стандартизованість / унікальність та ін. Ряд стильових рис характерні різним стилям, але в кожному з них вони мають свою специфіку, свою функціонально-стилістичну якість.

Стильові риси (первинні і вторинні) відображають своєрідність функціональних стилів, відтворюючи їх релевантні ознаки:

1) науковий стиль – абстрактність, узагальненість, підкреслена логічність, точність, неемоційність, строгість;

2) офіційно-діловий стиль – об'єктивність, безособовість вираження, точність, стереотипність, стандартизованість;

3) публіцистичний стиль – відкрита оцінність, закличність, рекламність, «ефект новизни», документально-фактологічна точність; стриманість, офіційність;

4) розмовний стиль – невимушеність, фамільярність, конкретність, непослідовність, уривчастість, емоційно-оцінна інформативність, афективність, особистісний характер, ідіоматичність;

5) художній стиль – образність, естетично спрямована експресивність, яскраво виражена емоційність, особлива роль підтексту.

*Синонімія в широкому сенсі* – такі стосунки мовних одиниць, зокрема, одиниць одного рівня, які характеризуються частковим збігом значення цих одиниць. Синонімія в широкому сенсі характерна для всіх мовних рівнів. Іноді синонімію розуміють гранично широко, тоді використовують термін «співвідносність способів мовного вираження»; з тією ж метою іноді вживають термін «стилістична парадигма».

*Стилістичний прийом* – мотивоване вживання певного мовного засобу або групи мовних засобів із метою забезпечення виразного ефекту.

*Стилістична норма* – сукупність історично сформованих стилістичних можливостей, таких, що закономірно розвиваються, загальноприйнятих реалізацій, закладених в мові. Стилістичні норми поділяються на

експресивно-стилістичні, пов'язані зі створенням виразного ефекту висловлювання, і функціонально-стилістичні – найбільш доцільні в кожній сфері спілкування реалізації принципів відбору та поєднання мовних засобів, що створюють певну стилістично-мовну організацію. Літературна мова являє собою систему функціональних стилів, кожному з яких притаманна особлива нормативність.

*Стилістичні засоби* – такі елементи мови (мовлення), що спроможні передавати стилістичну інформацію: оцінну, емоційну, експресивну, функціонально-стильову тощо.

*Стилістичні прийоми* – спосіб творення стилістичного значення за допомогою стилістичних засобів.

*Стилістема* – мовна одиниця з реальними можливостями стилістичного значення, як і мовна одиниця з певним стилістичним значенням.

*Стилістична помилка* – це незнання носієм мови мовних норм. З одного боку – це вживання недоречних у відповідному стилі мовних засобів, а з іншого – порушення вимог ясності, точності, стислості, багатства та виразності мови.

### **Етимологія і значення поняття «стиль»**

*Стиль* – це один із лексико-граматичних і стилістичних способів вияву мови. Поняття стилю є основним у стилістиці. Письменник О. Толстой, спираючись на етимологію слова *стиль*, образно визначив це поняття так: «Слово стиль походить від назви голки, якою в давнину писали на воскових дощечках. Стилем є та форма думки, яка як голка проникає в усі закутки нашої свідомості... стиль – це та єдина форма фрази, у яку вкладається відповідна думка» (О. Толстой).

У сучасній українській мові слово *стиль* багатозначне:

- *стиль поведінки* ('манера вести себе'),
- *стиль одягу* ('характерні риси в одязі, манера одягатися'),
- *стиль Довженка* ('своєрідність творчого почерку письменника'),
- *стиль реалізму* ('сукупність ідейно-художніх ознак, що об'єднують твори в один напрям').

Пояснення такому осмисленню терміна «стиль» в мовознавстві служить той факт, що протягом віків змінювалася сама картина стильового стану різних мов, а також розвивалася наука про мову. Цей термін наповнювався новим змістом, розширюючи своє значення, і зрештою, став багатозначним.

У різних народів спостережене різне розуміння стилю:

1. Поняття «стиль» у древніх греків асоціювалося з манерою письма та мовлення. Стиль вони розглядали як засіб переконання, невід'ємною рисою ораторського мистецтва; якість досконалої мови оповіді; спосіб, характер, манеру викладу. Древні греки розробили техніку використання мовних засобів для досягнення досконалого стилю.

2. В давньоіндійській філології стиль розуміли як засіб для прикрашання мови.

3. У середні віки стиль розумівся як різновид літературної мови, що пов'язаний з поняттям жанру художньої літератури. Була навіть зроблена спроба виділити в мові стилі, що відповідали б літературним жанрам (прикладом є діяльність М. Ломоносова, який створив теорію «о трьох штилях»: високий (ода, героїчна поема), середній (драма, елегія, сатира), низький (комедії, пісні, дружні листи).

4. На початку ХХ ст. поширилося учення неолінгвістів (виникло на противагу молодограматизму). Мову вони уявляли як творчість і під стилем розуміли своєрідність мови індивідів, стверджуючи, що в кожному мовному колективі стільки стилів, скільки носіїв мови: «Стиль – це людина».

5. Розвиток науки від античності до сучасності значно видозмінив та розширив поняття стилю, та значення слова *стиль*. Сучасні тлумачні словники подають таке його потрактування:

- сукупність ознак, характерних для мистецтва певного часу – *будинки у готичному стилі*,
- сукупність прийомів використання мовних засобів, характерних для окремого письменника, літературного напрямку – *стиль Т. Шевченка*,
- манера словесного викладу – *лаконічний стиль*,
- побудова мови відповідно до норм синтаксису і слововживання – *виправити стиль*,
- сукупність прийомів, характерних рис якої-небудь діяльності, поведінки, методу роботи – *стиль керівництва*,
- спосіб виконання, здійснення чого-небудь, який характеризується сукупністю певних технічних прийомів – *володіти різними стилями плавання*,
- характерна манера говорити, одягатися, поводитися – *стиль одягу*.

Багатозначність терміна «стиль» визначається, з одного боку, історичними змінами в самій літературній мові, розвитком її сталювої диференціації, з іншого боку, традицією історичного розвитку мовознавства, що обумовила виникнення різних підходів до вивчення мови і мовлення. До сьогодні у стилістичній науці не існує загальноприйнятого визначення

стилю. Це зумовлено багатоплановістю поняття стилю, який може визначатися за різними критеріями. Взаємопов'язані особливості стилю – *генетична* (процес творення, формування, становлення і розвиток стилю) і *телеологічна* (сприйняття стилю, його вплив на мовців, комунікативні завдання стилю) зумовили різні підходи до його визначення.

З-посеред різних підходів до тлумачення стилю можна назвати:

*Стиль як семіотичне поняття.* Семіотика (грец. «знак; ознака») – наука, що досліджує властивості знаків і знакових систем; ширше, під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системи і знаки, які використовуються в процесі спілкування. У семіотиці прийнято виділяти потрібну структуру знака. З одного боку те, що позначає (ім'я), а з іншого боку те, що позначається (референт), яке, в свою чергу, розпадається на сенс (інтенціонал, десигнат, сигніфікат, конотація) і значення (екстенціонал, денотат). Особливістю потрібної структури є той факт, що знак може бути наділений смислом, але бути позбавленим значення. Звідси найзагальніше визначення стилю, яке можна застосовувати до всіх сфер людської діяльності, де проявляється стильова організація – символічно значуща властивість людської діяльності, як результат вибору суб'єктом у межах загальноприйнятих норм певної манери поведінки, яка несе інформацію про цей суб'єкт: особисті якості та психічний стан, орієнтацію на певні цінності, належність до певної соціальної групи, морально-етичні норми тощо.

*Стиль як лінгвістичне поняття.* У порівнянні визначення стилю як загальносеміотичного поняття, стиль як лінгвістичне поняття є значно звуженим і стосується мови як системи; мовної діяльності та її суб'єктів і об'єктів (мовців); продуктів мовної діяльності – текстів і висловлювань. Отож, у лінгвістиці під *стилем* розуміють і манеру мови мовця, і ступінь правильності мови, і «ідеальне» володіння мовою, і експресивне забарвлення мови, і специфіку мови в плані соціальному або жанровому, і своєрідність мови в тій чи іншій сфері суспільного діяльності. Таке широке розуміння стилю знайшло відображення і в словниках, кожен з яких залежно від свого функціонального призначення вибирає одну, основну для нього, диференційовану сему. По суті, стиль передбачає творчий аспект мовленнєвої діяльності з урахуванням її якісної специфіки.

*Стиль як функціональне поняття.* Функціональний стиль – це історично сформований і суспільно усвідомлений різновид літературної мови (його підсистема), що функціонує в певній сфері людської діяльності і спілкування, створюється особливостями вживання в цій сфері мовних засобів і їх специфічною організацією. Для науковців сьогодні спільним є визнання функціональної природи стилів, їх зв'язку з певною сферою



мовного спілкування і видами людської діяльності, розуміння стилю як історично утвореної та суспільно усвідомленої сукупності прийомів вживання, відбору та поєднання одиниць мови.

*Стиль як спосіб вираження індивідуальних особливостей мовлення.* Означена думка йде ще з вислову відомого французького літератора Ж. Бюффона: «стиль – у самій людині». Це унікальне поєднання мовних одиниць, виразних засобів і стилістичних прийомів, властивих людині, що роблять її висловлювання відмітними від інших мовців. Природно, що індивідуальні особливості мовлення індивіда ніколи не можуть бути повністю незалежними від літературних норм і канонів, прийнятих у суспільстві. Але адаптація цих канонів завжди буде характерна і, тим самим, пізнавана. Кожен мовець, який має специфічну індивідуальну манеру мовлення, використовує ці мовні засоби для досягнення бажаного ефекту; робить усвідомлений вибір мовних засобів. Стиль властивий кожній людині не є позиченим, а тому він істинний, правдивий. Це органічною властивістю, манера людини, за якою вона може бути пізнана.

Серед інших тлумачень стилю можна назвати:

- *стиль описовий* як універсальний спосіб мовної системи (мова як неоднорідність у соціальному, естетичному, психологічному плані);
- *стиль експресивний* – це ті смислові ознаки слова, які дозволяють виразити не тільки предметний зміст, а й ставлення мовця до того, про що йдеться за допомогою виразальних можливостей мови і мовців;
- *стиль художній* як поняття культурно-естетичне, оскільки мистецтво слова, мова належать до явищ культури;
- *стиль як можливість вибору* та його результат;
- *стиль як спосіб вияву*, тобто використання мовних засобів;
- *стиль як особливість мови* (якість, специфічність, своєрідність, оригінальність).

Найбільш повне визначення стилю подано у «Лінгвістичному енциклопедичному словнику», де розчленовано широке поняття мовного стилю на кілька значень:

1. Це різновид мови, закріплений у певному суспільстві традицією за однією з найбільш загальних сфер соціального життя, відрізняється від інших за всіма параметрами. В сучасних національних мовах таких стилів три: нейтральний, високий (книжний) і низький (розмовний).

2. Функціональний стиль – це різновид літературної мови, що виступає у певній соціально значній сфері суспільно-мовної практики людей, відображає форми суспільної свідомості, соціальних відносин, види діяльності.

3. Загальноприйнятий, звичний спосіб виконання конкретного типу мовних актів: публічна промова, лекція, передова стаття тощо.
4. Індивідуальна манера мовної діяльності (*стиль Т. Шевченка*).
5. Мовна парадигма епохи, стан мови в певну епоху.

### **Ознаки стилю**

Стилі мови можна визначити як історично сформовані, суспільно усвідомлені різновиди загальнонаціональної літературної мови, які різняться принципами відбору та організації мовних засобів і частково самими мовними засобами відповідно до сфер спілкування.

Кожний стиль характеризується принципами відбору, комбінації і трансформації мовних засобів, диференційними ознаками (відхиленнями від інших стилів), своїми стильовими і стилістичними нормами; кожний стиль постійно розвивається і вдосконалюється, підпорядковуючи собі мовні засоби інших стилів.

Серед загальних ознак стилю мовознавці називають:

- своєрідний,
- особливий,
- характерний,
- специфічний,
- оригінальний,
- індивідуальний.

## ТЕМА 5

### КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВНУТРІШНЯ ДИФФЕРЕНЦІАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ

#### План

1. Історія формування функціонального стилю
2. Фактори виникнення функціонального стилю.
3. Класифікація функціональних стилів.
4. Внутрішня диференціація функціональних стилів.

#### Історія формування функціонального стилю

Стиль – явище не монолітне, а являє собою (якщо йдеться про конкретні текста певного типу як його носіїв) – «багатошарова» (складна) єдність. Це обумовлено тим, що на мову та створення її стильової своєрідності одночасно впливає безліч позалінгвальних факторів, кожен з яких так чи інакше залишає в стилі мови свій слід. Стиль мови – це, звичайно, щось єдине, але її аналіз дозволяє визначити, які конкретні стильові ознаки пов'язані з тими чи іншими екстралінгвальними факторами (і обумовлені ними).

*Функціональний стиль*, як лінгвістичне явище, має історичний і соціальний характер. Саме поняття функціонального стилю зародилося в другій половині минулого століття. Цьому сприяли певні зміни в суспільстві, які призвели до змін у використанні мови. Саме цей період став відправною точкою для формування функціональних стилів.

Принцип формування функціональних стилів має пряму залежність від мети і характеру висловлювання, які є типовими для певної функціональної сфери (публіцистичної, художньої, розмовної тощо). Також вибір стилю залежить від ситуації виникнення комунікації та інших екстралінгвістичних чинників.

Протягом тривалого часу лінгвісти намагалися дати точне визначення такому поняттю як функціональний стиль. Однак, тільки в середині ХХ століття, а саме в 1955 році, видатному лінгвістові В. В. Виноградову вдалося сформулювати визначення, на якому базуються різні тлумачення поняття «стиль». Однак наукове вивчення функціонального стилю почалося набагато раніше. Учасники, сформованого ще в 1926 році Празького лінгвістичного гуртка, вперше намагалися виділити основні функціональні стилі і дати

визначення самому поняттю. На базі вивчення художніх текстів їм вперше вдалося виділити чотири «функціональні мови»: розмовний, офіційно-діловий, науковий і поетичний (художній). Трохи пізніше був виділений публіцистичний стиль як окремий функціональний стиль.

Самі функціональні стилі (як макростилі) виділяються і класифікуються на основі базових (первинних) екстралінгвальних стилетворчих факторів, а саме – соціально значущими, що історично склалися сферами спілкування і виду діяльності, співвідносних з тією або іншою формою суспільної свідомості (наука, політика, мистецтво тощо), призначенням їх у суспільстві і цільовими настановами, а також формою мислення та ін.

### **Фактори виникнення функціонального стилю**

На формування стилю впливають ряд *чинників*:

- мова та її суспільні функції,
- специфіка і індивідуальні особливості комуніката (того, хто веде спілкування),
- тип мислення (С. Єрмоленко).

*Позамовні фактори*, що впливають на формування функціонального стилю:

- сфера суспільної діяльності, яка породжує форму суспільної свідомості,
- форма вияву мови (письмовий стиль/усний стиль),
- спосіб спілкування (масово чи індивідуальне),
- структура мови та її семантичні особливості,
- умови породження ситуації спілкування,
- комунікати і комунікани,
- тип і вид мовлення,
- форми існування мовлення, які є базою для *форм існування стилів*: стилі писемного мовлення, стилі усного мовлення.

З огляду на зазначені положення можна дати таке визначення функціонального стилю літературної мови: *функціональний стиль літературної мови – це історично утворений на даний час в певному мовному колективі різновид літературної мови, що являє собою відносно замкнену систему засобів усіх рівнів, яка регулярно функціонує в певній сфері суспільної діяльності*. Акцентовано на суспільній природі мовного стилю: він не є породженням одного індивіда, а створюється всім попереднім процесом мовного розвитку і є органічним складником загальнонаціональної мови.

## Класифікація функціональних стилів

В основі класифікації стилів лежать екстралінгвістичні фактори: сфера застосування мови, обумовлена нею тематика і цілі спілкування. Сфери застосування мови співвідносяться з видами діяльності людини, відповідними формами суспільної свідомості (наука, право, політика, мистецтво). Традиційними та соціально значущими сферами діяльності вважаються: наукова, ділова (адміністративно-правова), суспільно-політична, художня. Відповідно виділяються і стилі офіційної мови (книжкові): науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, літературно-художній (мистецький). Їм протиставлений стиль неофіційної мови – розмовно-побутової, розмовний), екстралінгвістичною основою якого є сфера побутових відносин і спілкування (побут як область відносин людей поза їх безпосередньої виробничої та суспільно-політичної діяльності). Сфери застосування мови в значній мірі впливають на тематику і зміст висловлювання. Кожна з них має свої актуальні теми. Отже, стильова специфіка кожного функціонального різновиду мови формується за допомогою традиційно сформованого конструктивного принципу (чи принципів) відбору і поєднання в ній мовних засобів.

Єдиної, прийнятої усіма мовознавцями класифікації функціональних стилів не існує. На сьогодні таких *класифікацій* декілька:

діловий, науковий, науково-популярний, стиль художньої літератури, публіцистичний (книжні стилі), розмовний (стиль побутового мовлення) (Гвоздев О.М.);

художньо-біллетристичний, громадсько-публіцистичний, науковий, професійно-технічний, офіційно-документальний, епістолярний (Єфімов О.І.);

офіційно-діловий, науковий, виробничо-технічний, публіцистичний, розмовний (Панфілов О.К.);

художній, офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, конфесійний, розмовний, епістолярний (Мацько Л.І.);

науковий, публіцистичний (політичний), офіційно-діловий (адміністративний, законодавчий), художній, розмовний (розмовно-повсякденний), релігійний (конфесійний), епістолярний;

стилі писемного мовлення: діловий, науковий, художній, публіцистичний, епістолярний, інформаційний; стилі усного мовлення: публіцистичний, науковий, інструктивний, інформаційний, розповідний, усно-розмовний (Баранник Д.).

Іноді називаються і деякі інші, які, проте, зазвичай являють собою варіанти зазначених функціональних стилів. Щодо художнього і розмовного стилів, то досьогодні у науковців немає єдності думок, але доцільне їх віднесення до функціональних стилів із позиції визначення останніх на основі форми суспільної свідомості (або, в термінології М. Бахтіна, «типу ідеології»), оскільки при цьому зберігається єдність принципу класифікації. Це підтверджує правильність останньої та дійсне обґрунтування інтуїтивно усвідомлюваних стилів, які, до речі, так чи інакше виділяються і в класифікаціях функціональних стилів на інших підставах.

Порівнюючи різноманітні класифікації, неважко встановити в чому полягає їх спільне та відмінне.

*Спільне:*

Майже усі дослідники виділяють дві групи стилів – книжні (пов'язані із сферою суспільної діяльності), і розмовні (пов'язані із сферами часткового, побутового спілкування); Серед книжних стилів дослідники називають науковий, офіційно-діловий, публіцистичний (варіюються тільки назви).

*Відмінне:*

Інколи в основу виділення стилю кладеться жанровий принцип. Виділяючи науковий стиль, деякі мовознавці, поряд з ним як особливі стилі виділяють іще науково-популярний і професійно-технічний. Далеко не всі виділяють художній стиль. Мовознавці обходять увагою конфесійний (церковно-релігійний) стиль. Інколи крім стилів виділяють іще підстилі (канцелярський підстилі у складі ділового стилю).

Відсутність єдиної класифікації пояснюється як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Об'єктивні причини полягають у складності самої мовної дійсності; у складності стильової системи мови (вона надзвичайно динамічна); у взаємозв'язку стилів (відносність стилів). Суб'єктивні причини: інколи той самий стиль називається стилістами по-різному (діловий, офіційно-діловий, адміністративно-діловий, канцелярський); під час виділення стилю вчені не завжди дають суто наукове визначення функціональному стилю; не завжди визначається фактор, який вважається головним, стилетвірним; лінгвісти не вважають за потрібне розрізняти стилі мови і стилі мовлення.

До сьогодні дискусійними залишаються низка питань:

- чи існує художній стиль літературної мови? чи правомірно поряд із науковим стилем виділяти науково-популярний і професійно-технічний стиль (чи є для цього підстави і чіткі границі розмежування)? чи існують підстилі?

- функціонального стилю? як співвідносяться поняття «розмовний стиль», «розмовне мовлення», «літературна мова»?

### **Внутрішня диференціація функціональних стилів**

Функціональні стилі не є відособленими один від одного, кожен із них має в собі елементи іншого. Крім того, в будь-якому функціональному стилі переважають загальномовні, міжстильові засоби, хоч кожному з них властиві специфічні елементи з однаковим стилістичним забарвленням, з єдиними нормами слововживання.

Кожен із функціональних стилів поділяється на більш часткові та конкретні стилістично-мовні різновиди: підстильові, жанрові тощо – аж до відображення в стилі індивідуальної стильової манери автора тексту. Отже, кожен конкретний текст (твір, висловлювання), з яким, власне, і має справу дослідник (і реципієнт), має одночасно стильові риси і макростилу, і конкретного більш часткового його різновиду, до якого він належить, тобто стильовими особливостями, що утворені комплексом стилетвірних чинників цього тексту.

### **Різновиди функціональних стилів**

#### **Науковий функціональний стиль**

В основі наукової суспільної діяльності лежить особлива форма суспільної свідомості – наука, тобто вивчення загальних законів існування і розвитку природи, суспільства і людини. Із розвитком наукових галузей різних знань для спілкування в цій сфері із літературної мови поступово відбирались одні мовні засоби і залишались невикористаними інші, формувались терміносистеми різних наук, тобто формувалась в межах літературної мови така підсистема, яка була оптимальною для спілкування саме в даній сфері суспільної діяльності, таким чином формувався науковий функціональний стиль літературної мови.

*Головне призначення наукового стилю – систематизування, пізнання світу, служити для повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству, збудження інтелекту читача для їх осмислення.*

*Сфера використання* – наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання.

*Форма реалізації* – науковий стиль реалізується в писемній і усній формах, однак перевага надається його писемній формі втілення.

*Засіб реалізації* – науковий стиль реалізується в текстах різноманітних жанрів: в наукових статтях і монографіях, в наукових роботах кваліфікаційного характеру (курсіві роботи, магістерські, дисертації), в авторефератах дисертацій, в наукових доповідях на конференціях, в лекціях, екзаменаційних відповідях, підручниках і посібниках і т.д.

*Головні ознаки* наукового стилю: наукова тематика, інформативність, ясність, понятійність і предметність тлумачень, об'єктивний характер викладу наукового змісту, логічна послідовність і доказовість викладу, узагальненість понять і явищ, об'єктивний аналіз, однозначність пояснення причиново-наслідкових відношень, точність, зокрема точність у визначенні понять, лаконічність висловлювань, аргументація та переконливість тверджень, аналіз, синтез, висновки.

*Підстилі* наукового стилю: власне науковий; науково-популярний (науково-публіцистичний); науково-навчальний (підручники, лекції, бесіди тощо), виробничо-технічний. Кожен із цих різновидів має свої номінативно-виражальні засоби поряд із засобами, спільними для наукового стилю.

Точність, абстрактність, логічність і об'єктивність – це ті вимоги до узагальнення в сфері науки, які обумовили, з одного боку, відбір мовних засобів, з іншого – системність мовних засобів, що об'єднуються поняттям «науковий функціональний стиль літературної мови».

## **Офіційно-діловий функціональний стиль**

Офіційно-діловий стиль – це прийоми використання мовних засобів під час документального оформлення актів державного, суспільного, політичного, економічного життя, ділових стосунків між окремими державами, організаціями та членами суспільства у їхньому офіційному спілкуванні. Має дві форми – *усну і писемну*. Для офіційно-ділового стилю основною є функція *повідомлення* громадянам, установам і організаціям законів, постанов, розпоряджень, угод та іншої офіційної інформації, що виникає і вступає в дію чи виводиться з обігу на всіх рівнях державного, суспільного, громадського і виробничого життя.

*Призначення* регулювати ділові стосунки мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, обслуговувати громадські потреби людей у



типових ситуаціях, сферу ділових та юридично-правових, виробничо-економічних і дипломатичних відносин.

*Сфера використання* офіційно-ділового стилю мови – це офіційне спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавство, адміністративно-господарська діяльність.

*Засіб реалізації:* реалізується в основному в письмовій формі: в текстах законів, указів, наказів, розпоряджень, договорів), різних офіційних документів (актів, заяв, довідок, розписок), в діловій переписці установ і громадян; рідше в усній формі: на дипломатичних і ділових переговорах, а також у судовому мовленні.

*Головні ознаки* офіційно-ділового стилю: офіційний характер, адресність, тематична обмеженість, повторність, імперативність (наказовість, владність), розпорядність, регламентованість, непроникність (це означає, що зміст документів є обов'язковим до виконання для тих, кому вони адресуються, у певних межах і регламентах; самі документи чітко відокремлені від інших текстів і непроникні для їх елементів), детальність, вичерпність викладу, документальність (кожний офіційний папір повинен мати характер документа), стабільність (тривалий час зберігає традиційні форми), стислість, чіткість, точність викладу фактів, об'єктивність оцінок, логічна послідовність, лаконічність викладу, однозначність формулювань, яка не допускає можливості двоякого тлумачення, стереотипність та висока стандартизація значної частини висловів, яка відображає типові і часто повторювані ситуації і змісти у сфері ділових стосунків (вона сприяє економії місця і часу під час оформлення, а також при обробці документів і адекватному сприйманню та розумінню їх, підвищує інформативність документів), несуперечлива аргументація викладеного в документі, сувора регламентація та локалізація викладу, стабільна композиція тексту, безособовий характер тексту, висловлювання йде від якоїсь узагальненої особи (держави, закону, порядку, права) – навіть у тих документах, де є конкретна особа (заява, доручення тощо), авторська індивідуальність приховується стандартом документа – майже цілковита відсутність емоційності, образності й індивідуальних авторських рис (службові листи можуть мати авторські риси), наявність реквізитів, без яких документ не має юридичної сили, спеціальна мова ділових документів.

Для того, щоб офіційно-діловий стиль мовлення не перетворився на «канцелярит», тобто на бюрократичний жаргон, необхідно дотримуватися певних вимог до мови документа, які впливають з норм літературної мови.

*Підстилі* офіційно-ділового стилю: законодавчий – закони, укази, статути, постанови; адміністративно-канцелярський (управлінський) –

накази, інструкції, розпорядження, довідки, звіти, заяви; дипломатичний – міжнародні угоди – конвенції; повідомлення – комюніке; звернення – ноти; протоколи. (одностайної думки щодо виділення підстилів немає).

### **Публіцистичний функціональний стиль**

Будучи одним із книжних стилів, маючи свою власну систему мовних засобів, підкорюючись єдиному принципу – сполучення експресії та стандарту, публіцистичний стиль протиставляється іншим книжним стилям, являє собою особливий функціонально-стильовий різновид.

*Призначення* (газетно-публіцистичний) – це така підсистема української мови, яка покликана оптимально обслуговувати політико-ідеологічну сферу суспільної діяльності. Це стиль суспільної комунікації, громадського життя, основне призначення якого – служити розв'язанню суспільно-політичних питань, активно впливати на читачів, переконувати у справедливості певної ідеї, спонукати їх до творчої діяльності, пропагувати прогресивні ідеї, учення, знання, здоровий спосіб життя.

*Сфера використання* публіцистичного стилю – громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання.

*Форма реалізації* – писемна й усна форми мовлення (зазвичай усний або письмовий монолог рідше діалог).

*Засіб реалізації* – це стиль публіцистичних статей, на соціально-політичні теми в газетах і журналах, ораторських виступах на мітингах, парламентських засіданнях, зборах політичних партій, теле- і радіо- бесід на політичні та інші соціально-значимі теми. Сфера використання і призначення публіцистичного стилю вплинули на формування його відповідних ознак.

*Основні ознаки.* До основних ознак публіцистичного стилю належить наявність у нього двоєдиної функції:

1) інформаційної (специфіка цієї функції полягає у тому, що а) інформація стосується не вузького кола спеціалістів, а широким масам, усім носіям української мови, б) в цій сфері необхідна швидкість передачі інформації, що не є необхідним в інших стилях);

2) функції впливу (коли в науковому стилі доповідач аргументує за допомогою точних розрахунків, то публіцист використовує шлях емоційного впливу на слухача і при цьому висловлює своє ставлення до повідомлюваного, намагаючись викликати в аудиторії таке ж відношення до висловлюваної інформації), пропагандистський характер, спрямованість на новизну.

*Інші ознаки:* динамічність; актуалізація сучасності; інформаційність; політична, суспільна, морально-етична оцінка того, про що пишеться або мовиться; синтез логізації та образності мовного вираження, що нагадує про близькість публіцистичного стилю до наукового і художнього; документально-фактологічна точність; логічність доказів, декларативність, полемічність викладу; закличність; поєднаність стандарту й експресії; авторська пристрасність; емоційність, простота і доступність; переконливість, доступність мови й формулювань (орієнтація на широкий загал), поєднання логічності доводів і полемічності викладу, поєднання точних найменувань, дат, подій, місцевості, учасників; емоційна виразність, оцінка — соціально-політична, ідеологічна, естетична, моральна, пристрасне ставлення до предмета мовлення, змісту, інформації, поєднання точності висловленої інформації, наукових положень з емоційно-експресивною чи імперативною образністю художнього конкретно-чуттєвого бачення питання чи проблеми, наявність низки яскравих засобів позитивного чи негативного авторського тлумачення, яке має здебільшого тенденційну ознаку, наявність художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, гіпербол тощо).

*Підстилі* публіцистичного стилю: власне публіцистичний, або стиль засобів масової інформації (газети, часописи, радіо, телебачення, реклама), художньо-публіцистичний (памфлети, фейлетони, нариси, есе), науково-публіцистичний (критичні статті, аналітичні огляди, соціальні портрети тощо), есе (короткі нариси вишуканої форми). Кожний підстиль виробив свої мовні ознаки: систему композиційних прийомів та усталених зворотів, сукупність експресивно-образних засобів. Усі ці ознаки створюють враження «багатостильовості» публіцистичного стилю, який настільки розростається й розгалужується поза власне публіцистичним, що підстилі дають підстави називати їх окремими стилями (газетним, журнальним, телевізійним тощо).

Виконуючи двоєдину функцію, обслуговуючи сферу політико-ідеологічної суспільної діяльності, певна система мовних засобів, організована принципом сполучення експресії і стандарту, являє собою особливий функціональний стиль мови – публіцистичний.

### **Художній функціональний стиль**

Художній стиль є цілісною категорією літературної мови, який виконує естетичну функцію, функцію впливу, які накладаються на комунікативну функцію.

*Призначення.* Основне призначення художнього стилю – образно відтворювати дійсність, впливати засобами художнього слова через систему

образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.

*Сфера використання.* Художній стиль охоплює широку сферу використання. Це індивідуальна і колективна творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта, навчання.

*Засіб реалізації:* реалізується в письмовій (рідше усній) формі в таких родах літератури, як епос, лірика, драма.

*Головні ознаки.* Головними ознаками художнього стилю є гранична чуттєва конкретність при відтворенні людей та явищ навколишньої дійсності, виразність, емоційність, картинна мальовничість, образність (образ-персонаж, образ-колектив, образ-символ, словесний образ, зоровий образ), поетичність, поетичний опис словом подій у прозових і драматичних творах, естетична вмотивованість мовлення, призначення якої – розбудити в читача почуття прекрасного, експресія, інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе тощо), зображувальність (тропи: епітети, порівняння, метафори, алегорії, гіперболи, перифрази тощо; віршована форма, поетичні фігури), конкретно-чуттєве живописання дійсності, відсутнє певне регламентування вживання засобів і способів їх поєднання, відсутність будь-якого нормування, визначальним є суб'єктивізм розуміння й відображення (світогляд, світовідчуття і, відповідно, світовідтворення автора спрямоване на світосприйняття й інтелект читача). У художньому стилі все подається через призму соціальної орієнтації, світогляду, інтелекту і світовідчуття особистості (образ автора) і все зображуване спрямовується на особистість читача (слухача). Тому в художньому стилі (зокрема, в художніх творах) крім об'єктивності реального світу існує і суб'єктивність сприйняття його людиною.

*Підстили:* епічний (прозові: епопея, роман, повість, оповідання, нарис), ліричний (поема, балада, пісня, поезія), драматичний (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль), комбінований (ліро-епічний твір, драма-феєрія, усмішка тощо), кожний із яких має свої особливості мовної організації тексту.

У конкретному розумінні про художній стиль мови можна говорити як про закономірну послідовну множинність індивідуальних мовотворчих стилів письменників, які пишуть цією мовою, тому що тексти, з яких формується загальне поняття художнього стилю, належать конкретним і переважно добре відомим творцям-письменникам. Визначні майстри українського слова збагачують художній стиль. Але вдаючись до тих, чи інших засобів, загальнонародної мови, вдаючись до фольклорних,

говіркових, жаргонних елементів, автор мусить завжди орієнтуватися на літературну норму. Це закон художньо-словесного мистецтва.

### **Розмовний (розмовно-побутовий) функціональний стиль**

Книжним стилям мовознавці протиставляють розмовний функціональний стиль, який обслуговує сферу повсякденно-побутового неофіційного спілкування, в основі якого лежить буденна (звичайна) свідомість. Розмовний стиль – це мовні засоби, що являють собою замкнуту систему в межах літературної мови; це особливості функціонування усіх засобів національної мови в умовах усної форми невідготовленого невимушеного неофіційного спілкування (слід пам'ятати, що національна мова складається з літературної мови і розмовної мови, яка, в свою чергу, складається з однієї сторони з діалектизмів, жаргонізмів, арго, і з іншої – розмовного мовлення носіїв літературної мови. Саме це розмовне мовлення і є основою розмовного функціонального стилю).

Як і в кожній мові, в українській – розмовний стиль це найдавніший стиль, тому що він започаткувався з виникненням мови і в ньому вона розвивалася на початкових своїх етапах. Перші норми літературних мов, що виникали на діалектній основі, формувалися саме в розмовному стилі. Для української мови розмовний стиль є особливо важливим, бо в різні і майже завжди несприятливі для розвитку літературної мови часи через політичні утиски українського народу, через офіційне невизнання його мови, культури, через надмірні впливи запозиченої старослов'янської й інших мов тільки розмовна мова зберігала й передавала з уст в уста моральні засади й етнічні риси українства.

Розмовний стиль має дві суттєві риси, якими зумовлюється більшість його ознак:

1) він з'явився в усній формі і намагається її зберегти, хоча нині поширюється і в писемній формі (епістолярії, художні твори). Усна форма розмовного стилю позначилася на мовних одиницях усіх рівнів: вимові звуків і звукосполучень, лексиці, словотворі, морфологічних формах, синтаксичних структурах будові тексту.

2) розмовний стиль має дуже широку сферу застосування. Він настільки об'ємний, що, здається, не має стримувальних норм, насправді ж вони просто дуже широкі. Норми розмовного стилю встановлюються не граматики, як у книжних стилях, а звичаєм, національною традицією – їх відчуває і спонтанно обирає кожен мовець.

*Призначення* – «обслуговує» всіх громадян суспільства, всі верстви українського етносу в їхніх щоденних життєвих потребах,

*Сфера використання* – повсякденне спілкування представників українського етносу.

*Засіб реалізації* – монолог, діалог, художні твори.

*Форма мовлення*: усна (рідше писемна) форма мовлення; тип мовлення: розповідь.

*Головні ознаки* – функціонування в умовах невимушеного спілкування, лаконічність тексту, стислість структур, конституативність (пропущення інформації, оскільки співбесідник уже нею володіє), підвищена емоційність і експресивність (це експресія зниженості, на відміну від високої експресії інших стилів), суб'єктивна оцінка того, хто говорить, велика роль інтонаційних засобів та невербальних засобів спілкування, жвавість бесіди, вільність чи відносна вільність у виборі слів і виразів, вияв ставлення автора до співрозмовника і до сказаного; використання несловесних засобів (логічних наголосів, тембру, пауз, інтонації); використання позамовних чинників (ситуація, поза, рухи, жести, міміка); емоційність реакції. Розмовний стиль широко послуговується художніми засобами – тропами і фігурами, проте надає перевагу лише окремим. Немає в ньому широких періодів, нарочитих повторів, але активно використовуються епітети й метафори, порівняння, метонімія і синекдоха, еліпс. У тропях і фігурах задіяна розмовна і загальноживана лексика.

*Підстилі* розмовного стилю: розмовно-побутовий, розмовно-офіційний.

Ознаки, які належать розмовному стилю літературної мови, не тільки зустрічаються в розмовному мовленні, але й використовуються в художніх текстах як сигнали розмовності, як засіб стилізації розмовного мовлення – в мові персонажів, інколи в авторській розповіді. Вони є не результатом недоречностей, під впливом реакції співбесідника, а типізованими одиницями літературної мови з розмовним відтінком: вони належать не тільки до непідготовленого розмовного мовлення, а й літературної мови в цілому, його розмовного функціонального стилю.

## **Епістолярний функціональний стиль**

Епістолярний стиль – це писемно оформлені монологи, звернені до певної особи (чи осіб). Листування – одна з форм мовного спілкування людей у сфері побуту, особистого життя, виробничих відносин чи ділових стосунків. Незважаючи на те, що проблема статусу епістолярного мовлення

досліджується вже досить давно, цілковитої єдності поглядів на його місце у системі функціональних стилів досі не існує.

*Основне призначення* епістолярного стилю – обслуговувати заочне, у формі листів, спілкування людей у всіх сферах їхнього життя, передача інформації, досвіду, обмін думками.

*Обставини мовлення:* ділові, приватні контакти з людьми; передача думок, висновків, досвіду.

*Форма мовлення* – писемна: розповідь, опис, міркування.

*Сфера використання* епістолярного стилю мови не має чітко окреслених меж – це приватне листування, побут, інтимне життя, виробництво, політика, наука, мистецтво, справочинство, художня література, публіцистика.

*Засіб реалізації:* листи, щоденники, мемуари, записники, нотатки, календарі.

*Ознаки епістолярного стилю:* різноманітна тематика, уявний співрозмовник, оформлення тексту відповідно до чітко визначеного комунікативного завдання, єдність в образі автора особи-суб'єкта, яка одночасно виконує кілька прагматичних ролей: є діячем, носієм психічного стану, і «тим, хто щось пише»; комунікативно-текстові аналогі, чітка схема побудови: узвичаєна структура листа; лаконічність, логіка побудови й викладу думок, певна емоційність та експресивність, вияв ставлення автора до співрозмовника і до сказаного. Система мовних засобів епістолярного жанру набула стандартизованого вигляду, зумовленого специфікою мовленнєвого акту, його змістом і функціональним спрямуванням: наявність певної композиції: початок, що містить шанобливе звертання; головна частина, у якій розкривається зміст листа; кінцівка, де підсумовується написане, та іноді постскриптум (P.S. – приписка до закінченого листа після підпису). Звертання. Форми ввічливості. Питальні, спонукальні, окличні речення. Монологічна форма тексту.

Епістолярне мовлення є міжстильовим жанром, який характеризується змішуванням стилістично різнорідних елементів, оформлених за певними структурно-композиційними моделями. Оскільки мовленнєвий жанр вирізняється структурно-композиційною специфікою, то і листуванню властивий певний комплекс мовних і мовленнєвих засобів та стандартизованих формул, у яких відбився процес становлення й розвитку усного мовлення, публіцистичного й офіційно-ділового стилю, частково наукового й художнього. Основними ж чинниками, які зумовлюють породження і будову епістолярних текстів, є структурний, комунікативний та змістово-тематичний.

## Конфесійний функціональний стиль

У сучасному суспільстві відбувається поступове відродження конфесійного стилю. З 1991 р. конфесійний стиль активно діє й розвивається в українській духовній культурі. Стиль поширений на всій території України. Думається, що він одержить справжнє життя, коли на території України буде своя Українська помісна церква.

*Призначення* конфесійного стилю – допомагати віруючим у їх спілкуванні з богом, зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати віруючих у єдиній вірі в Бога.

*Форма мовлення* переважно усна, але можлива і письмова (такий жанр як послання) через розповідь, опис, міркування.

*Обставини мовлення:* спілкування людей певної віри між собою, звернення до Бога, церковна служба.

*Сфера використання* культові установи: церкви, монастирі, храми, спеціальні релігійні заклади, молитовні будинки, релігійні громади, віруючі сім'ї через релігійні відправи, проповіді, молитви, тексти церковних кни, молитовників, требників.

*Функції, які виконує* – емоційно-впливову, релігійно-просвітительську, релігійно-пропагандистську, вплив на слухача, повчання, передача досвіду.

*Засіб реалізації* – церковні послання (Різдвяного, Великоднього), звернення служителів віри до прихожан з проповіддю, під час відспівування померлих, настанови під час вінчання, під час сповіді. За межами храму використовується у офіційних виступах священнослужителів по радіо, телебаченню, в якихось суспільних закладах, у офіційному спілкуванні священнослужителів між собою. *Не реалізується* конфесійний стиль під час ритуальної служби, коли зачитується канонічні тексти Євангелія, під час молитви, песнопенія тощо.

*Головні ознаки* – небуденна урочистість, піднесеність, ускладнення змістової структури мовлення, багатоплановість мовлення, благозвуччя, символізм та стандартність стильової норми, наявність закликів, побажань, релігійні настанови, пропаганда позитивної ролі церкви в житті сучасного суспільства, виховання аудиторії в релігійному дусі, відсутність мовленнєвої агресії.

*Підстилі* конфесійного стилю: публіцистичний, науковий, художній.

Тексти, в яких реалізується конфесійний стиль, можуть нести на собі відбиток авторської індивідуальності, відображати рівень володіння конфесійною лексикою священнослужителів, їх власне мовленнєву культуру, рівень розвитку аудиторії. Цим можуть пояснюватись відхилення від норм



стилю в сторону їх зниження, наближення до розмовного мовлення. Це відступи відносяться уже до стилістики мовлення, а не до особливостей функціонального стилю. Стиль, що обслуговує сферу релігії, воістину самобутній.

Віднедавна активно виділяють **ораторський стиль**, що викликає застереження. Останній представлений у різних сферах спілкування (пор. ораторську публіцистику або політичні промови ораторів, судове красномовство, академічне красномовство). Через те, що ораторський стиль не має в своїй основі належності до одного виду діяльності та форми суспільної свідомості, він (виходячи з принципів визначення функціонального стилю) не може бути віднесений до функціональних стилів. Найближче за своєю функцією (впливу) і стильовими рисами (експресивність, піднесеність, емоційність) він співвідноситься з публіцистичним функціональним стилем. Очевидно, що з огляду на багатозначність терміна «стиль», слід вважати, що в номінації ораторський стиль саме слово «стиль» використовується в значеннях (манера, характер мови), що не є синонімічним до значення терміна «функціональний стиль».

Іноді серед функціональних стилів називають особливий – **виробничо-технічний**, однак він майже не досліджений на конкретному матеріалі, більш того, виходячи з існуючих принципів визначення та класифікації функціональних стилів, немає підстав для його виділення (саме як особливого функціонального стилю). Схиляємось до думки, що це гібридний різновид науково-технічної сфери спілкування, оскільки будь-яка виробнича діяльність базується на фундаменті певної галузі науки і техніки (і орієнтується на них). Але це різновид, що взаємодіє з професійною мовою (підмовою), зокрема, в її усно-розмовній формі; вона знаходиться на перетині стилів, підстилів, жанрових різновидів і форм мовлення. А крім того, в значній частині взагалі на перетині літературної мови (до якої відносяться функціональні стилі) і нелітературних (професійних, жаргонних «мов»).

Питання щодо утвердження нового функціонального стилю є напрочуд актуальним. Виділенню нового функціонального стилю сприяє безліч факторів та безпосередньо залежить від структурних і стильових змін мови. Формування стилю пов'язано з появою нових комунікативних завдань, які по-новому організують мову для виконання нової мети в нових умовах і в новій сфері спілкування. Отже, основними умовами виникнення нових стилів є постійний розвиток суспільства і зміни літературної мови.

Як відомо, ХХ століття стало століттям розвитку технологій і науки. результатом цієї технологічної революції стало активне поширення використання комп'ютерів і мережі Інтернет. Сучасна людина не може

увияти своє життя без цієї сфери, яка з кожним днем стає життєво важливим і невід'ємним складником повсякденності. У результаті виникли нові професії, пов'язані з переробкою інформації в глобальному інформаційному просторі, дистанційні форми навчання, соціальні мережі, електронні книги тощо. Все це має відображення в повсякденній мові людей, основною метою яких є здійснення ефективної комунікації. Таким чином, в суспільстві сформувався певний комплекс зовнішніх екстралінгвістичних стилетвірних факторів. Сукупність цих факторів призвела до формування нового функціонального стилю, який отримав умовну назву Інтернет-стилю.

**Інтернет-стиль** – допоміжна мова користувачів комп'ютерів, яку найчастіше відносять до молодіжного жаргону і вивчають у межах саме цієї допоміжної мови. Виникнення нового функціонального стилю обумовлено виникненням нової сфери його вживання, яка сформувалася в результаті активного поширення і впровадження інформаційних і комп'ютерних технологій. Означене лінгвістичне явище має міждисциплінарний характер, до вивчення якого залучені сфери дослідження психолінгвістів, когнітологів та інших фахівців. Заразом, до Інтернет-стилю відносять не тільки мову мережі Інтернет і інших глобальних комп'ютерних мереж, але і текстових повідомлень, переданих мобільними пристроями. З-посеред характерних стильових рис Інтернет-стилю: знеособленість, стислість, емоційність, логічність, оперативність, поєднання мовних і графічних засобів (наприклад, використання смайлів).

Крім представленої класифікації функціональних стилів і принципів їх виділення, прийнятих в європейській стилістиці, відомі спроби систематизації стилів на інших підставах (напр., з урахуванням структури мовного акту; співвідношення мовця/слухача; окремо стилів книжкової мови і розмовної тощо). Симптоматично, однак, що в кінцевому рахунку науковці все ж оперують поняттями названих функціональних стилів, що, очевидно, говорить про об'єктивність існування останніх і доцільність їх виділення. До речі, необхідно враховувати, що спроби класифікації мовних різновидів здійснюються в різних науках (і, природно, в різних аспектах): з позицій соціолінгвістики, психолінгвістики, прагматики, культури мовлення, а не тільки власне функціональної стилістики. Звідси природні відмінності цих систематизацій і типологій.

Ґрунтуючись на поглядах сучасних вчених, робимо висновок, що поняття функціонального стилю вкрай нестабільне, оскільки воно піддається постійним змінам у процесі розвитку суспільства.

## Експресивний стиль

Крім поняття функціонального стилю (і відповідно функціональної стилістики) існує поняття експресивного стилю. Розвиток лінгвостилістики розширив і осучаснив, конкретизував і узагальнив зміст понять «функціональний стиль» і «експресивний стиль», але основна відмінність між ними чітко простежується. *Функціональний стиль* – це різновид мови (тип мовомислення, мовної діяльності), що характеризується співвіднесеністю з певною сферою суспільно-виробничої діяльності мовців. Серед диференційних ознак функціонального стилю домінуючою є не міра експресії мовлення, а мовні одиниці – носії семантики певної сфери життя і діяльності (наука чи політика і право, творчість чи побутові стосунки). *Експресивний стиль* – це також різновид мови, але такий, що сформувався за ступенем експресії думок і почуттів, емоцій, настанов на досягнення цілей і мети незалежно від сфери діяльності.

Своїми координатами функціональні та експресивні стилі пересікаються і ніби знаходяться один в одному. Так, функціональний конфесійний стиль – це одночасно і експресивний високий, урочистий стиль. У ньому зовсім немає місця експресивному низькому. У функціональному науковому стилі переважає експресивний середній стиль, менше – низького і зовсім мало високого. У функціональному офіційно-діловому переважають експресивні середній та низький, і тільки у дипломатичному підстилі домінуватиме високий за повної відсутності низького. У функціональному публіцистичному стилі чітко простежується антонімія високої і низької експресії (нарис і памфлет), але є і середній стиль (інформаційні жанри). Тільки функціональні художній та усно-розмовний стилі охоплюють усі різновиди експресивних стилів, маючи для них навіть окремі жанри.

Підвалини вчення про експресивні стилі були закладені в античній риториці, зокрема в риториках Аристотеля, Цицерона, як науці про три роди промов і стилі їх виголошення, що пізніше розвинулася в риториці Феофана Прокоповича та інших вітчизняних риторів у вчення про три стилі: високий, середній, низький. Уже в риториці Аристотеля є думка про те, що промова має справляти необхідне враження, вона не досягне мети, якщо не буде ясною; достоїнство стилю полягає в ясності, люди, що промовляють хвалу чи хулу, керуються прекрасним чи потворним; стиль має відповідати предмету мовлення і не бути ні занадто високим, ні занадто низьким; стиль буде якісним, якщо він наповнений почуттями. Марк Тулій Цицерон у «Трьох трактатах про ораторське мистецтво» говорить про м'якість, ласкавість, лагідність, дотепність мовлення, про оратора як людину витончену, освічену,

тонку, поштиву, благородну, добродушну, про веселий жарт і дотепність, що можуть розвіювати печаль, пом'якшувати суворість: «гумор і дотепність приносять нам успіх у справах», «нам слід викликати промовою в душах суддів або будь-яких наших слухачів такі почуття, як любов, ненависть, гнів, обурення, співчуття, надію, радість, страх, досаду; для оратора немає нічого важливішого під час проголошення промови, ніж прихилити до себе слухача і так його збудити, щоб він керувався більше якимось душевним пориванням і хвилюванням». Намагаючись якимось упорядкувати промови за майстерністю ораторів і експресією їхнього мовлення, Цицерон виділяє промови трьох родів. На його думку, були оратори балакучі, мали величну поважність думок і пишність слів, сильні, здатні й готові хвилювати й полонити душі. І навпаки, були оратори, здатні все передати ясно, без подробиць, стисло; у деяких промова була необробленою і спеціально уподібнювалася до грубої і невмілої. А між ними розташований середній і начебто помірний рід промов, що не має ні вишуканості, ні буремності, «тече єдиним потоком, нічим не виявляючись, крім легкості й рівномірності: «ба що щось вплете, як у вінок, декілька бутонів, прикрашаючи промову скромним убором слів і думок».

За ознаками експресивності описані стилі й у риторичних працях визначного українського ритора й оратора часів українського бароко, професора Києво-Могилянської академії Феофана Прокоповича. На його думку: 1) високий стиль промов має хвилювати слухачів, збуджувати уяву, викликати сильні емоції. Тому стиль має бути насичений фігурами, метафорами, мати величавий, урочистий виклад. Його можна назвати квітчастим, бо він переповнений гарними висловами, тропами; 2) низький стиль служить для повчань і розповідей, навчання, ним розповідається про буденні справи, тому немає потреби в особливих фігурах і тропях; 3) середній стиль придатний для помірних думок та емоцій для звеселення.

Чітке розмежування експресивних стилів та їх використання відбулося в добу класицизму, представники якого дотримувалися жорстких правил і норм вживання мовних засобів у високому і середньому стилях.

### **Індивідуальний стиль**

Індивідуальний стиль (ідеостиль, ідіолект) – це така системність виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову серед інших мовців. Ця системність індивідуального мовного стилю ґрунтується на взаємозв'язку і взаємозалежності мови і мислення, на когнітивному характері мови. Письменник не тільки вибирає мовні засоби, він мислить та переживає ними і

тому здатен витворювати у своїй уяві і викликати в уяві читачів індивідуальні художні образи або їх відмінні риси. Ідіостиль письменника на тлі загальнонаціональної мови відображає його індивідуальне світобачення і світосприйняття через окремі специфічні мовні засоби чи оригінальне авторське використання їх. Те, як і чим характеризується індивідуальний стиль письменника та яке значення він має для його творчості і популярності, добре висловив Іван Франко: «...кожний письменник, особливо талановитий, виробляє собі свою окрему мову, має свої характерні вислови, звороти, свою будову фраз, свої улюблені слова. Письменник, у якого нема своєї індивідуально забарвленої мови, – слабкий письменник, він пише безбарвно, мляво і не може числити на довшу, тривку популярність».

Дослідження індивідуальних стилів майстрів українського слова є актуальними в кількох аспектах:

- для історії української літературної мови такі дослідження є важливими тим, що показують роль письменників у нормуванні і розвитку літературної мови, в окресленні певних періодів і етапів життя національної мови;

- для лінгвостилістики студії індивідуальних стилів цікаві тим, що показують, як реалізуються можливості художнього стилю відповідно до естетичних задумів автора, як мовотворчість окремих письменників збагачує виражальні засоби загальнонаціональної мови;

- для мистецтва слова індивідуальні стилі важливі тим, що розкривають естетичні потенції мовних одиниць, конкретизують їх в мовній практиці та вселяють надію, що кожний мовець здатний досягти високої майстерності власного мовлення.

Певна міра індивідуальності мовлення властива кожному мовцеві, але помітною індивідуальністю стає здебільшого тоді, коли виявляється через досконале, яскраве і багате звучання, через оригінальне використання засобів загальнонаціональної мови. Часто індивідуальний стиль – це прорив мовних особливостей індивіда через поширену та панівну типову форму мовлення, тобто через загальноприйнятий стиль. Як приклад яскравої індивідуально-мовної манери можна назвати авторський поетичний стиль молодого Павла Тичини з його оригінальною акустикою і кольористикою, музичними ритмами, евфонією, мелодійно-рвйним темпом, експресивним синтаксисом, несподіваними тропами і фігурами. Прорив, яскравий зблиск мовних особливостей письменника на загальному фоні художнього стилю національної мови спричинено суб'єктивно-психологічними чинниками, хоча не останню роль при цьому відіграють і соціолінгвістичні.

*Суб'єктивно-психологічні чинники:*

- тип мисленнєвої діяльності,
- рівень інтелекту та освіти,
- темперамент,
- характер,
- ступінь емоційного напруження, чуттєвість,
- інтуїція та ерудиція.

Втілюючи художньо-естетичний задум в образну систему твору, спираючись на стилістику національної мови, письменник ніби заповнює мовним матеріалом свою стилістичну систему, породжену його суб'єктивно-психологічною природою. Тому він іноді може відповісти, що не ставив собі за мету сказати ці слова і «казалось» саме так, як визначила його суб'єктивно-психологічна особистість.

*Соціолінгвістичні чинники:*

- стан літературної мови, і зокрема художнього мовлення,
- естетичні орієнтації,
- мовна мода тощо.

В певну епоху пишуть саме так й індивідуальні стилі дуже близькі, схожі, хоча кожен намагається виробити свій стиль художнього мовлення. Найталановитішим вдається прорвати коло загальноприйнятої обов'язковості і явити світу мистецтво свого слова.

## ТЕМА 6

### СТРУКТУРА СТИЛІСТИКИ

1. Теоретична стилістика. Стилiстика мови i стилiстика мовлення.
2. Описова стилістика.
3. Iсторична стилістика.
4. Порiвняльна та зiставна стилістика.
5. Практична (функціональна) стилістика.
6. Стилiстика тексту.

Структура стилістики, як i кожної науки, зумовлюється її предметом, проблематикою, напрямками, аспектами та методами дослідження, головними завданнями та умовами дослідної роботи. Чим складнішими i різнобiчними є ці чинники, тим розгалуженішою буде структура науки. В лiнгвостилістиці виділяють кілька розділів.

#### Теоретична стилістика

Стилiстика як галузь знань становить єдність певної мовностилістичної теорії та практики; вона діалектична, тобто внутрішньо нерозривна. Тільки із спеціальною, переважно навчальною, метою можна вдаватись до термінологічних номінацій типу теоретична стилістика, як i практична стилістика. Будь-яка конкретна галузь знань, отже й стилістика, становить теоретично-практичний набуток i таку ж неповторно-iндивідуальну значущість.

*Загальна стилістика (теоретична стилістика, або теорія стилістики).* Кожна галузь знань, а отже i стилістика, користується неповторно-iндивідуальною теорією. Теоретична стилістика займається загальними питаннями будови стилістичної системи i поняття стилю, вивчаючи загальне про функціональні стилі, закономірності функціонування мови, універсальні стилістичні мовні засоби тощо. Науковий апарат теоретичної стилістики використовують описова стилістика i порiвняльна стилістика.

#### Описова стилістика

*Описова стилістика (стилiстика ресурсів)* – це традиційна стилістика, яка прагне до повного опису стилістичних засобів національної мови. Вона

вивчає стилістично забарвлені засоби мови не тільки в тексті, а й поза контекстним використанням, які є матеріалом для вибору та подальшого відбору мовних засобів у мовленні.

Процес відбору мовних засобів як етап мовленнєвої діяльності включає постійно взаємозмінні механізми *ототожнення* (пошук спільного, не зважаючи на відмінне, різне, всупереч відмінному) і *протиставлення* (пошук відмінного, різного, не дивлячись на спільне, схоже, всупереч спільному).

У свою чергу в описовій стилістиці виділяють *ряд складників*:

- фоностилістика;
- лексична стилістика (фразеологічна стилістика, діалектологічна стилістика);
- граматична стилістика (стилістична морфологія, стилістична морфеміка, стилістичний словотвір);
- стилістичний синтаксис.

*Функціональна стилістика* (або вчення про функціональні стилі) один із центральних напрямків стилістики, що вивчає закономірності функціонування мови в різних сферах мовного спілкування, що відповідають тим чи іншим різновидам діяльності і презентують (найперше) функціональні стилі, а також їх диференціацію, специфіку, мовну системність, стильові норми різновидів мови з урахуванням їх екстралінгвістичних стилеутворювальних факторів.

Відмітною рисою цього напрямку досліджень є вивчення не структури мови як іманентної сутності, але використання її в реальних актах мовного спілкування, що залежить не тільки (і не стільки) від ладу мови, скільки від екстралінгвістичних факторів (від сфери спілкування, виду діяльності, форми суспільної свідомості, типу мислення, цілей і завдань спілкування, типу змісту, жанру та ін.), що детермінують закономірності функціонування мови в зазначених різновидах, їх специфіку та стилістично-мовну системність.

Актуальність і розвиток функціональної стилістики в наш час пов'язані з загальною переорієнтацією лінгвістичних досліджень у другій половині минулого століття від структурних (формальних) до функціональних. При цьому не випадково, що саме прагматичним напрямком, зокрема, стилістиці, належить пріоритет у цій переорієнтації, оскільки в центрі уваги стилістики був і залишається текст, а значить, закони функціонування мови.

Функціональна стилістика являє собою розгалужену систему напрямків дослідження. У сучасній науці як окремі галузі *виокремлюють*:

- стилістику мови;
- стилістику мовлення;
- стилістику художньої літератури (стилістику тексту).



*Завдання стилістики мови* сформувані стилістичні парадигми шляхом упорядкування мовного матеріалу відповідно до його стилістичних ознак (семантики, конотаційних відтінків). На думку В. Виноградова, у стилістику мови також входить вивчення та розмежування різних форм і видів експресивно-смыслового забарвлення, які позначаються і в семантичній структурі слів і словосполучень, в їх синонімічному паралелізмі й тонких смислових співвідношеннях, і в синоніміці синтаксичних конструкцій, в їх інтонаційних якостях, варіаціях словорозташування тощо (В. Виноградов).

*Стилiстика мовлення* базується на стилістиці мови. Її завдання: вивчення різноманітних видів і актів суспільного чи індивідуального використання мови. До стилістики мовлення входять: інтонація, ритм, темп, паузи, фразовий наголос, монологічне і діалогічне мовлення, специфіка жанрового вираження, вірша і прози тощо. Стилiстика мовлення, розширюючи стилістичну спроможність мовних одиниць, породжує додаткові значеннєві відтінки, які регулярно відтворюючись у мовленні, здобувають право перейти у стилістику мови.

Між стилістикою мови та стилістикою мовлення існує діалектичний взаємозв'язок; стилістика мови реально виявляється тільки у стилістиці мовлення: вона «постачає» мовний матеріал (лексичний, граматичний, синтаксичний) для його реалізації в актах мовлення. У свою чергу, стилістика мовлення, відтворюючи стихію живого мовлення, збагачує стилістику мови новими стилістичними ресурсами, є джерелом розвитку і вдосконалення стилів мови.

Матеріал стилістики мови і стилістики мовлення у підсумку потрапляє в сферу *стилістики художньої літератури*, де піддається новому перерозподілу в словесно-естетичному плані, набуваючи іншого життя і включаючись в іншу творчу перспективу. Отож, на тлі стилістики мови і стилістики мовлення стилістика художньої літератури вивчає всі елементи стилю художнього твору, письменника чи певного літературного напрямку; доносить читачеві найкращі надбання національної мови; подає зразки художнього використання мовних скарбів.

Не підлягає сумніву, що розширене тлумачення стилістики художньої літератури може «розмити» об'єкт дослідження – згідно з яким багатоаспектне вивчення має бути націлене на власне літературний стиль.

*Функціональна стилістика* вивчає закономірності функціонування національної мови відповідно до потреб суспільства, ситуації спілкування, тобто функціональний аспект мови: функціональні стилі, їх класифікацію і внутрішню жанрову диференціацію (функціонально-стильові різновиди,

підстилі), мовленнєву системність стилів, принципи відбору і закономірності поєднання мовних одиниць у стилі.

В сучасній лінгвістиці функціональна стилістика є основним, найперспективнішим напрямом розвитку стилістики, оскільки поєднує в собі досягнення лінгвістичних наук, що вивчають структуру та систему мови (фонетика, лексикологія, граматики), і наук, що вивчають функціональний та естетичний аспекти мови (соціолінгвістика, психолінгвістика, риторика, поетика, історія мови, культурологія, комунікація тощо). Особливу увагу в функціональній стилістиці приділено використанню мови у різних типізованих сферах спілкування відповідно до виду суспільно-продуктивної діяльності та форм суспільної свідомості (наука, політика, право, мистецтво, виробництво, побут), тобто питанням визначення, формування і розвитку функціональних стилів літературної мови.

У функціональній стилістиці як окремі галузі *виокремлюють*:

- стилістику мови;
- стилістику мовлення (оскільки літературна мова відома у двох різновидах: писемному та усному, відповідно виділяють стилістику писемної мови і стилістику усної мови);
- стилістику художньої літератури.

*Стилістика мови* вивчає, описує та кваліфікує наявні в структурі національної мови стилістичні засоби (морфеми, слова, словоформи, словосполучення, конструкції), тобто ті мовні одиниці й їх варіанти, які створюють можливість відбору потрібних для певного типу спілкування виражальних елементів. *Завдання* стилістики мови – встановити системи стилістичних протиставлень на кожному рівні мовної структури та кваліфікувати мовний матеріал відповідно до його стилістичних ознак (значень, забарвлень), тобто сформувані стилістичні парадигми. Заразом стилістика мови вивчає, крім стилістичних засобів, становлення та історичний розвиток стилів і підстилів літературної мови, її різновидів і виражальних аспектів.

*Стилістика мовлення* вивчає використання стилістичних засобів, наявних у системі мови, в суспільній чи індивідуальній мовній практиці. Досліджуючи функціонування стилів мови у різних видах діалогічного та монологічного мовлення, у завдання стилістики мовлення входить і вивчення найтонших семантико-естетичних та емоційно-експресивних відмінностей між різними жанрами та суспільно зумовленими видами усного та писемного мовлення. Стилістика мовлення конкретизує, розширює стилістичну здатність мовних одиниць, породжує нові, додаткові конотації, що

зумовлюються суміжністю однотипних чи контрастних мовних одиниць, і тільки постійно відтворюючись у мовленні, здобувають право перейти у стилістику мови.

Між стилістикою мови та стилістикою мовлення, як і між мовою та мовленням, існує діалектичний взаємозв'язок. Стилiстика мови реально виявляється тільки у стилістиці мовлення. Вона «постачає» лексичний матеріал, граматичні форми та синтаксичні структури для їх конкретної реалізації в актах мовлення. У свою чергу, стилістика мовлення, відображаючи стихію живого мовлення, збагачує стилістику мови новими стилістичними елементами, є джерелом розвитку і вдосконалення стилів мови.

Матеріал стилістики мови і стилістики мовлення у підсумку потрапляє в сферу *стилістики художньої літератури*, де піддається новому перерозподілу в словесно-естетичному плані, набуваючи іншого життя і включаючись в іншу творчу перспективу. Отож, на тлі стилістики мови і стилістики мовлення стилістика художньої літератури вивчає всі елементи стилю художнього твору, письменника чи певного літературного напрямку; доносить читачеві найкращі надбання національної мови; подає зразки художнього використання мовних скарбів.

Не підлягає сумніву, що розширене тлумачення стилістики художньої літератури може «розмити» об'єкт дослідження – згідно з яким багатоаспектне вивчення має бути націлене на власне літературний стиль.

### **Історична стилістика**

Сучасна вітчизняна лінгвістика має велику кількість фундаментальних досліджень із історії української мови. У другій половині ХХ століття історична україністика звертається не тільки до проблем, пов'язаних із описом мовного ладу, а й до проблеми вивчення використання мови – мови в дії. Одним із таких новітніх напрямків в історико-лінгвістичних дослідженнях стає функціональне вивчення мовної системи. Відтак, в окрему галузь науки про історію української мови була виділена історична стилістика.

*Стилiстика історична, або діахронічна* – один із напрямків загальної стилістики, що вивчає процеси становлення стилістичних ресурсів мови в ході розвитку останньої, її стилістичну систему і засоби художньої виразності, а також формування функціональних стилів, їх жанрово-мовні різновиди в зв'язку зі зміною їх екстралінгвістичних основ.

В історико-стилістичних дослідженнях поєднуються два аспекти: *структурний* (лад мови, стилістичні ресурси різних мовних рівнів) і *функціональний* (комунікативна та функціональна спрямованість мовних особливостей текстів). При тому і перший аспект не позбавлений відображення процесів вживання мовних одиниць, тобто функціонального спрямування. Це впливає з тісного взаємозв'язку розвитку мови з її використанням у процесі спілкування, оскільки мова існує та розвивається як цілеспрямована функціональна система. Звідси стиль – категорія історична. Аналіз функціонального аспекту мови дозволяє визначити причини мовних змін, починаючи з глобальних: мова змінюється під тиском потреб комунікації.

### Порівняльна стилістика

Виявити спільне, загальне та специфічне у стилістичній системі національної мови можна лише шляхом порівняння (зіставлення) стилістичних систем інших національних мов, що становить предмет вивчення *порівняльної (зіставної) стилістики*. Остання ділиться на два типи:

- *практична зіставна стилістика*: вивчає можливості вибору та переваги, які має зробити мовець, переходячи з однієї мови на іншу під час навчання або при перекладі;
- *теоретична зіставна стилістика*. Суттєвою проблемою теоретичної порівняльної стилістики є питання про її теоретичну мову та інструменти її опису. У стилістичному зіставленні одна мова описується засобами іншої мови, отже, мова опису виступає одночасно в двох функціях – як елемент порівняння і як засіб, форма результатів цього порівняння.

Порівняльна стилістика представлена – як і стилістика загалом – двома аспектами (напрямами) досліджень: *структурним* і *функціональним*. *Структурний напрямок* історично більш ранній і традиційніший: порівняльна стилістика вивчає стилістичні ресурси порівнюваних мов за рівнями мовної системи (фонетичного, лексичного, морфологічного, синтаксичного), описуючи подібність і відмінність стилістичних забарвлень цих засобів, їх семантичних нюансів, стильового розшарування, особливостей їх вживання у вербальному контексті, а також розглядаючи засоби образності й образотворчості, синоніми, антоніми тощо. Інакше кажучи, реалізує в лінгво-порівняльному плані проблематику стилістики ресурсів. У результаті виявляється національна та культурно-історична специфіка порівнюваних мов, відображена в їх стилістичному аспекті. Одним із форматів досліджень цього напрямку є проблема найбільш точного

відображення змісту (думки, поняття, явища) засобами двох порівнюваних мов, що пов'язано з труднощами перекладу з однієї мови на іншу.

Менш вивченим є новий аспект порівняльної стилістика – *функціонально-стилістичний*, що в порівняльному плані реалізує проблематику функціональної стилістики. У цьому випадку досліджуються і описуються схожість і відмінність порівнюваних мов щодо їх стильового розшарування, жанрової та іншої, більш часткової диференціації функціональних стилів, польової структури цих стилів в порівнювальних мовах, а також стилістико-текстова своєрідність порівнюваних мов, закономірності функціонування мовних засобів зі стильовою значущістю, особливості композиції, текстових одиниць тощо.

Стилістичні ресурси національних мов відображають спосіб життя народу, історичні традиції, його культуру побут тощо. Так у слов'ян гостинно зустрічають хлібом-сіллю, у французів – хлібом-вином, в узбеків – хлібом-чаєм, у чукчів – хлібом-рибою. Відповідно у стилістичних системах цих мов і закріпилися способи метафоризації, образні вислови, афоризми, що дають багатющий матеріал для пізнання мовотворчості народу, специфіки його національного образомислення.

Стилістика, що займається дослідженням стилістичних систем неспоріднених мов називається *контрастивною*.

### **Практична стилістика**

*Практична (функціональна) стилістика* – один із центральних напрямків стилістики – це напрямок прикладного характеру, який виокремився завдяки зростанню потреб мовної практики в стилістиці. Практична стилістика вивчає закономірності функціонування мови в різних сферах мовного спілкування, що відповідають тим чи іншим різновидам діяльності й презентують, найперше, функціональні стилі, а також їх різновиди, специфіку, мовну системність, стильові норми цих різновидів мови з урахуванням їх екстралінгвістичних стилетвірних факторів.

Відмітною рисою цього напрямку досліджень є вивчення не структури мови як іманентної сутності, а використання її в реальних актах мовного спілкування, що залежить не тільки (і не стільки) від устрою мови, скільки від екстралінгвістичних факторів (від сфери спілкування, виду діяльності, форми суспільної свідомості, типу мислення, цілей і завдань спілкування, типу змісту, жанру тощо), що детермінують закономірності функціонування мови в зазначених різновидах, їх специфіку та стилістично-мовну систему.

Оскільки саме екстралінгвістичні стилетвірні чинники «диригують» закономірностями функціонування мови та мовлення і формуванням специфіки та мовної організації функціональних стилів і їх внутрішніх різновидів, обумовлених екстралінгвістичною основою останніх, остільки постає питання про вивчення зв'язків цих факторів із особливостями мови й їх впливу на оволодіння стильовою системою мовних різновидів. Це, в свою чергу, вимагає вивчення самих екстралінгвістичних факторів, тобто вихід аналізу за межі «чистої» лінгвістики в сферу суміжних наукових дисциплін. Тому пояснення багатьох проблем функціональної стилістики – це проблема міждисциплінарних зв'язків, які передбачають залучення наукових знань таких дисциплін, як: психолінгвістика і лінгвосоціопсихологія, психологія, логіка, теорія комунікації, прагматика, наукознавство тощо; переважно дисциплін комунікативного спрямування. Залучення міждисциплінарних знань є необхідним, неминучим і напрочуд плідним при вивченні проблем функціональної стилістики. Зігравши пріоритетну роль у зміні парадигми мовознавства до функціональної, функціональна стилістика сприяла розширенню сучасних досліджень мови в її різних аспектах. На сучасному етапі функціональна стилістика консолідує не лише загальні відомості про стилі, оцінку, характеристики та нормативність використання стилістичних засобів, а й цільові настанови, ситуації та умови спілкування.

Прикладний характер функціональної стилістики зумовлює розгалужену мережу напрямків досліджень, зокрема, й *стилістику тексту*. Предметом вивчення стилістики тексту є не структура мова, а закономірності вживання, функціонування мови, принципи відбору і поєднання мовних засобів, що визначаються екстралінгвістичними факторами, і як результат – творення мовної організації (стилістико-мовна, текстова, системність) у будь-якій сфері спілкування.

Отже, функціональна стилістика – це лінгвістична наука, що вивчає закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування, що співвідносяться з різновидами людської діяльності, а також мовну системність, що зумовлює формування функціональних стилів та інших функціонально-стильових різновидів, норми відбору та поєднання в них мовних засобів. Це, за визнанням багатьох учених, одне з центральних напрямків сучасної стилістики, і напрочуд перспективне. Саме з його формуванням пов'язано оформлення стилістики в ХХ ст. як самостійної наукової дисципліни.

Про важливість і значущість вивчення проблем функціональної стилістики, крім відомих вітчизняних вчених, неодноразово говорили стилісти з Чехії, Словаччини, Польщі, Німеччини, інші зарубіжні лінгвісти.

На підтвердження сказаного наведемо висловлювання Р. Глезера «Створена і розробляється лінгвістами концепція стилістики як вчення про функціональні різновиди мови – «функціональні стилі» – отримала широке визнання у світовій лінгвістиці. Опис функціональних стилів є домінуючим дослідним напрямом» (Р. Глезер, 1976).

Актуальність і розвиток функціональної стилістики в наш час пов'язані з загальною переорієнтацією лінгвістичних досліджень у другій половині минулого століття від структурних (формальних) до функціональних. При цьому не випадково, саме прагматичним напрямкам, зокрема і стилістиці, належить пріоритет у цій переорієнтації, оскільки в центрі уваги стилістики був і залишається текст, а значить, закони функціонування мови.

Отже, два основних напрямки стилістики – стилістика ресурсів і функціональна стилістика – є двома аспектами мови (і її вивчення): структурним і функціональним. Така двоплановість стосується не тільки стилістики, а й інших розділів мовознавства; пор., структурна граматики – функціональна граматики, що об'єднуються загальним терміном «граматики».

### Стилiстика тексту

Одним із відгалужень функціональної стилістики є *стилістика тексту* – напрям стилістики, предметом вивчення якого є цілий текст і його одиниці в стилістичному аспекті.

Стилiстичний підхід передбачає вивчення функціонування тексту і його одиниць – складних синтаксичних цілих, фрагментів, розділів, частин; стильової специфіки типів тексту (мови); умов і засобів художньої виразності текстів тощо. Отже, стилістику тексту можна означити як науку (наукову дисципліну), що вивчає функціонування, стильову своєрідність типів і одиниць тексту.

У стилістиці тексту вивчаються закономірності організації тексту як змістовної, композиційної та жанрової єдності залежно від цілей і завдань спілкування, ідейного змісту та функціонально-стильової приналежності з усім комплексом його екстралінгвістичних чинників.

Стиль – це властивість тексту, тому текст здавна був об'єктом стилістики. Основи стилістики тексту закладені в роботах В. Виноградова, Г. Винокура, Б. Ларіна, М. Бахтіна. Але як особливий напрямок стилістика тексту оформилася лише в останні десятиліття в зв'язку з розвитком лінгвістики тексту і на перетині її з функціональною стилістикою. Чіткі межі між цими дисциплінами не завжди усвідомлюються, тому проблеми стилістики тексту часто розглядаються в рамках лінгвістики тексту. Однак

між ними є суттєві відмінності: лінгвістика тексту вивчає структуру мовних творів, їх членування, способи створення зв'язності тексту, його смислову будова. Стилїстика тексту вивчає різноманітні типи текстів і їх стилістичні особливості, способи розгортання тексту, мовні норми в різних функціональних стилях, типи мовлення (монолог, діалог, полілог), індивідуальні стилі. Дотримання основного методологічного принципу щодо діалектичної єдності форми і змісту тексту є для останньої особливо важливим.

Отже, стилїстика тексту вивчає конкретний текст, стильові функції текстових категорій, питання композиції тексту. *Завдання* стилїстики тексту – сприяти кращому розумінню тексту, а також розвитку вмінь створювати тексти в різних жанрах і стилях, а це, з огляду на зрослі потреби сучасного суспільства в розвитку та вдосконаленні мовної практики, допомагає задовольняти потреби в оволодінні мовними навичками та вміннями.



## ТЕМА 7

### СТИЛІСТИКА РЕСУРСІВ

1. Об'єкт і предмет стилістики ресурсів.
2. Фоностилістика:
  - стилістичні можливості фонетичних засобів мови;
  - фігури, що виникають на звукових повторах.
3. Лексична стилістика. Стилістичні можливості лексики:
  - стилістична диференціація лексики української мови;
  - стилістичні функції лексики різних тематичних груп.
4. Граматична стилістика:
  - стилістичні можливості словотворчих засобів мови;
  - стилістичні можливості граматичних форм і категорій усіх частин мови.
5. Стилістичний синтаксис.

#### Об'єкт і предмет стилістики ресурсів

*Стилістика ресурсів (описова стилістика)* є розділом стилістики мови, яка описує мовні одиниці, які розглядаються у фонетиці, лексикології, фразеології, словотворі, морфології та синтаксисі, але розглядає їх під своїм особливим кутом зору. Отже, *об'єкт опису стилістики ресурсів* – це одиниці усіх рівнів мовної системи, а *предмет вивчення* – їх експресивні можливості в синтагматичному плані (*синтагматика* – поєднання, лад, зв'язок: аналіз відношень між послідовно розташованими в тексті, мовному потоці одиницями; лінійність, безпосередність цих одиниць протиставляється їх асоціативному групуванню, тобто парадигматиці). Наприклад: фразеологія як розділ науки про мову вивчає сталі сполучення слів або фразеологізми, виділяючи такі аспекти їх вивчення: їх особливості: сталість складу, цілісність значення, відтворюваність у мові та мовленні тощо; різні класифікації: єдності, сполучення, зрощення; джерела виникнення фразеологізмів; їх лексичну та граматичну сполучуваність тощо. Стилістика ж відносно до фразеологізмів *займається*:

- їх функціонально-стильовою диференціацією;
- їх емоційно-експресивними відтінками;
- різноманітними перетвореннями фразеологізмів із стилістичною метою.

Ці три питання безпосередньо пов'язані між собою, хоча два з них вивчає стилістика ресурсів: оскільки вони спрямовані на виявлення стилістичних відтінків фразеологічних одиниць у системі мови, а третій вивчає стилістика мовлення: тут розглядаються стилістичні значення фразеологічних одиниць у тексті. Наприклад, розглянемо фразеологізм *стріляний горобець*. Із погляду лексикології про цей фразеологізм можна сказати, що так називають досвідчену людина, яку важко обдурити. Так кажуть про людину, яка багато зазнала у житті. Синонімами до останнього є: *стріляний птах, досвідчений, навчений, старий вовк, стріляний (обстріляний) вовк, бита голова*. Про фразеологізм *стріляний горобець* із погляду стилістики можна сказати, що говорячи про людину бувалу, він вживається у розмовному мовленні та має виразне фамільярне пофарбування, що робить його неможливим для вживання у офіційно-діловому мовленні.

Як відомо, в процесі формування літературної мови велике значення має взаємодія двох її форм – письмової та усної. Мовні засоби, переважно використовувані за традицією в книжкових жанрах, колись знаходилися під впливом старослов'янського типу мови, набували зазвичай стилістичний характер офіційності, при цьому нерідко з експресивними відтінками риторичності, урочистості тощо. В цілому ці стилі тільки умовно об'єднуються під загальною назвою – книжні стилі. Мовні ж одиниці усного мовлення, особливо повсякденній, зберігають і в сфері літературного вживання характер невимушеності або навіть фамільярності, з багатою палітрою своєрідних експресивних відтінків. Всі вони називаються розмовними, або просторічними (літературне просторіччя).

Розмовні та книжні мовні засоби є на різних рівнях мовної системи (хоча далеко не в однаковій кількості): фонетичному, лексичному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному. Вивчення цих фондів і становить об'єкт стилістики ресурсів, що визначає склад мовних засобів, їх структурний аспект, та, хоча і в діахронії, він все ж пов'язаний із особливостями функціонування мови. Одним із центральних аспектів цього розділу науки є стилістична синонімія мови (на різних рівнях мовної системи).

Не тільки в історії розвитку стилістики, а й у процесі навчання закономірний перехід від стилістики ресурсів як базового розділу до інших напрямів стилістики.

## Фоностилістика

*Фоностилістика (стилістична фонетика)* вивчає засоби звукової організації мовлення, виділяє найдоцільніші способи використання природних і функціональних ознак звуків для певного типу мовлення. Наприклад: сучасна орфоепічна норма допускає варіанти наголосу; деякі варіанти вимови властиві тільки професійному мовленню; усне мовлення використовує наближення одних звуків до інших; в усному мовленні кінцевий приголосний –р- м'який; для усного мовлення характерне явище асиміляції; джерелом експресії (характерно для літературного мовлення) слугують різні відхилення від нормативної вимови: заміна одних звуків іншими, вставка звуків, що є характерним для мови митців слова; експресивні можливості інтонації, що є універсальним засобом надання мовленню емоційно-оцінного та емоційно-експресивного значення; порядок слів у реченні: для ділового мовлення характерна чітка послідовність членів речення. Порушення порядку слів виконує різні стилістичні функції: стилізація розмовного мовлення, створюється колорит фольклорно-розповідного мовлення, епічного пофарбування мовлення.

Суттєвою ознакою стилістичної фонетики є створення різних *фонетичних фігур* – системи словесних інструментів, до яких належать: алітерація, монафон, асонанс, анафора, епіфора, стик, кільце, логогриф, звуконаслідування (ономатопея).

## Лексична стилістика

Лексикологія української мови дає повну характеристику лексичних одиниць мови з погляду того, як вони своїми лексичними значеннями відображають дійсність і яка їх мовна організація, або що вони позначають в реальному житті, з якими поняттями, уявленнями, предметами, явищами, речами співвідносяться і що означають у стосунку одна до одної, до ряду однорідних та неоднорідних одиниць у лексичній системі. З огляду на це, стилістична лексикологія або лексична стилістика вичленовує розряди слів, які здатні створювати стилістичні протиставлення – моно- та полісемантичні лексеми, синоніми, омоніми й антоніми, експресивні та нейтральні слова, просторічну, офіційну, книжну, емоційно-оцінну лексику тощо.

На матеріалі предметно-тематичної та генеалогічної (за походженням) класифікації слів, що здійснюються у лексикології, стилістика виділяє лексеми, стилістичні можливості яких ґрунтуються не на лінгвістичних

(граматичних) ознаках, а на оцінних характеристиках понять і реалій, позначуваних цими лексемами (*любов, радість, чесність, рідний, підлий*) та ін.

Лексикологія вивчає весь лексичний склад мови, стилістика ж виділяє в лексичному складі мови ту частину, яка за протиставленням до нейтральних слів набуває стилістичної значимості:

- високого, урочистого стилю (колориту) мовлення або зниженого, просторічного;
- мейоративної чи пейоративної оцінки;
- позитивних чи негативних емоцій тощо.

Стилістичні ресурси лексики досить різнобарвні та добре вивчені. Їх складають і заслуговують на особливу увагу з погляду стилістики в першу чергу: *абсолютні, ідеографічні, стилістичні синоніми; пароніми, антоніми; застарілі, розмовні, рідковживані лексеми; іношомовні слова; лексику активного та пасивного запасу; неологізми, авторські новотвори; книжні, поетичні, урочисто-піднесені, високі, усно-розмовні фразеологізми; лексеми певних місцевостей – діалектизми.*

Багатство та різноманітність лексики української літературної мови створюється не тільки за рахунок її кількісного складу, але й за рахунок різноманітності в стилістичному забарвленні лексем. Дотримання стилістичних норм вимагає від мовця осмисленого вибору лексичних засобів із функціонального стилю, що обслуговує ту сферу суспільної діяльності, в якій відбувається спілкування. У конкретних текстах можливе і свідоме сполучення різностильової лексики, але таке сполучення має бути виправдане стилістичним завданням.

## Грамматична стилістика

*Стилістичний словотвір. Грамматика* вивчає граматичний устрій мови – одиниці кількох рівнів. У ній виділяються: морфеміка, словотвір, морфологія (вчення про частини мови і словозміну) та синтаксис з його подальшим членуванням на синтаксис словоформ, синтаксис словосполучень, синтаксис речень, синтаксис надфразних єдностей і синтаксис тексту. Відповідно в стилістиці національної мови виділяється її розділ — *граматична стилістика*, яка мовний матеріал вивчає в аспекті стилістичних протиставлень для того, щоб виявити граматичні засоби, спроможні утворювати певні стилістичні ефекти відповідно до мети і призначення мовлення.

Великими стилістичними можливостями наділений словотвір української мови. Найбільш повно відображається стилістичні можливості словотвірних одиниць, які протиставляються словотвірним одиницям з іншими стилістичними ознаками (*телевізор – телік, мультфільм – мультік, промивання – промівка*). *Стилістичний словотвір* досліджує та вивчає можливості утворювати за моделями, які існують, нові слова з наперед заданим семантичним змістом за допомогою різних засобів – префіксів урочистості, суфіксів зменшеності, пестливості, згрубілості та ін. (наприклад, 1) стилістичне забарвлення книжності, урочистості мають слова з компонентами старослов'янського походження: воз-, вос- (*возвеличити, возлюбити, возвістити, восхвалити, воззріти, возрадуватися*); со- (*соратник, сотрапи*); веле- (*велемудрий*) та ін. 2) словотворчий формант -ція в сучасній українській мові закріпився у словах іншомовного походження як виразник наукового стилю (*колективізація, корупція, корпорація*). Поєднуючись із основами загальноживаних слів, цей формант додає до них контрастну їм стилістичну науковість, і таким чином нове утворення набуває розмовного іронічно-жартівливого чи негативно-оцінного забарвлення (*купонізація, чорнобилізація, жебракізація, прихватизація*); 3) конотацію розмовності вносять у текст слова зі словотворчими афіксами -ник, -ець, -а/я/к (*альтернативник, телевізійник, діаспорець, пожилець, східняк, західняк, ходак*).

*Стилістична морфологія*. Побутує думка, що стилістичні ресурси морфології бідніші, ніж скажімо лексики чи фразеології. Але це не так. Самі частини мови не можна класифікувати як нейтральні, чи стилістично марковані, але в їх межах можна виділити форми, що наділені стилістичною потужністю.

Стилістичний потенціал морфологічних форм достатньо об'ємний і реалізується в двох випадках:

- коли морфологічна форма вживається у переносному значенні;
- коли свідомо із стилістичним завданням, порушуються морфологічні норми.

Суттєвою ознакою стилістичної морфології є творення цілого ряду тропів. Це такі, як: *порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, оксюморон, гетеронімія (багатоназивання), епітет* тощо.

Стилістичні спроможності морфологічних одиниць визначаються, передусім, категоріальним значенням кожної частини мови (як самостійних, так і службових) і їх взаємозв'язками з лексичними, способами їх організації у текстах різних стилів і жанрів, впливом екстралінгвістичних чинників на

лексичне значення і морфологічну форму, а також внутрішнім розвитком граматичної структури мови.

Використання частин мови зі стилістичною метою фактично не залежить від мовця та його вподобань, а визначається об'єктивно, та зумовлюється тим, що стало об'єктом, метою та причиною мовлення.

### Стилістичний синтаксис

Для української мови важливими є і стилістичні ресурси синтаксису, що стосується як простих, так і складних речень. Синтаксис вивчає у різних аспектах синтаксичні одиниці, їх смисл, синтаксичну семантику і формально-граматичну структуру.

Стилістика у синтаксичному матеріалі живиться двома джерелами:

- наявністю співвідносних варіативних рядів – синтаксичною синонімією;

- лексичним наповненням синтаксичних компонентів – способами вираження членів речення.

Синтаксис через свій конструктивний характер (здатність до побудови нових структур з нового матеріалу) має більші, ніж лексикологія, стилістичні потужності, бо включає в себе і стилістичні можливості лексики і стилістичні можливості морфології.

Синтаксичні структури проявляють свої стилістичні можливості шляхом їх протиставлення за одним типом ознак: односкладних речень з двоскладними, неповних із повними, простих зі складними, де виявляються їх стилістичні функції. Номінативні речення, інфінітивні, безособові речення вживаються, переважно, у художньому мовленні:

- номінативні використовуються як зачини або кінцівки експресивних зв'язних текстів, що передають спогади, роздуми, схвильовану розповідь тощо;
- інфінітивні слугують для вираження напруженої, емоційної ситуації;
- безособові використовуються у пейзажних описах;
- бездієслівні конструкції, що складаються із двох іменників характерні для публіцистичного стилю (*Столиці – чистоту і порядок, дітям – увагу і турботу*).
- безсполучникові конструкції характерні для розмовного стилю (*Вовків боятись – в ліс не ходити*);

- розмовними стилістичними ознаками наділені речення, побудовані за фразеологічними схемами (*Діти як діти. Пиріг як пиріг*).

Отже, стилістичні ресурси української мови охоплюють одиниці всіх рівнів структури мови: варіанти вимови, лексеми, фразеологізми, діалектизми, словотворчі моделі, морфологічні форми та синтаксичні конструкції. Ці ресурси складаються із одиниць, що наділені певним функціонально-стильовим і емоційно-експресивним забарвленням. Стилiстично важливою у мові може стати і стилістично нейтральна мовна одиниця, тільки за умови певного стилістичного завдання і в результаті її взаємодії з іншими мовними засобами. Джерелом експресії у мовленні може слугувати свідоме порушення норми, пов'язане із стилістичним завданням.

Стилiстичні ресурси мови, основою яких були норми літературної мови того періоду, в певні історичні періоди розвитку мови мали свої норми вживання. Відтак, частина стилістичних елементів залишилась стилістично виразною тільки у своїй епосі; інша – відійшла у пасивний мовний запас. Переходячи у наступну епоху розвитку мови, стилістичні засоби можуть успішно виконувати в ній свої стилістичні функції.

## ТЕМА 8

### ПОНЯТТЯ НОРМИ ЯК ГОЛОВНОЇ ДІЙОВОЇ ОСОБИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

1. Норма, її варіанти та динаміка.
2. Кодифікація норми.
3. Загальномовна норма.
4. Літературна норма.
5. Сильова норма.
6. Стилiстична норма.
7. Стилiстична помилка.

#### Поняття норми. Варіанти та динаміка норми

Оцінка «гарна мова» завжди суб'єктивна, проте в суспільстві виробляються й об'єктивні критерії оцінювання зразкової літературної мови. Вони ґрунтуються на врахуванні ситуативної відповідності висловлювання, співвіднесеності висловленого з функціонально-сильовими різновидами літературної мови тощо. Мовно-культурна діяльність не обходиться, зазвичай, без дискусій, суперечок щодо конкретного слововживання чи вибору тієї чи іншої нормативної форми. При цьому головну роль відіграють мовні смаки, різне розуміння поняття «мовні традиції». Інколи практичні поради суперечать проголошуваним теоретичним положенням, але саме так пробиває собі дорогу рухлива, динамічна норма як головна дійова особа культури мови, для якої обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота та ясність, приступність і доцільність висловлювання. Будь-яке мовне явище може виступати мовною нормою. Зразком унормованості може бути звук і сполучення звуків, морфема, значення слова та його форма, словосполука й будь-яке речення. Оскільки мовна норма — категорія історична, вона, як уже зазначалося, змінюється разом із розвитком і зміною суспільства. На ґрунті старої норми утворюється нова, але стара до певної міри ще продовжує існувати. Таким чином з усталених нових правил нагромаджуються винятки.

Друга половина ХХ ст. характеризується постійною увагою дослідників до теорії динамічної норми, започаткованої ще у 30-х роках у працях учених, які працювали в Празькому лінгвістичному гуртку. Визначення мовної норми впливає з розуміння, тлумачення мови як системи та реалізації цієї системи в мовній діяльності.



Як би ми не розглядали питання культури мови – у прикладному, навчально-педагогічному, виховному аспекті чи у зв'язках із мисленням і психологічними чинниками, – усі вони неминуче пов'язані з поняттям норми.

Існує декілька тлумачень розуміння поняття «норма»:

- мовна норма як сукупність регулярно вживаних мовних засобів, що їх використовують мовці у своїй суспільній практиці;
- мовна норма як абстракція щодо конкретного мововиявлення – узусу, як система обов'язкових реалізацій, прийнятих у певному суспільстві;
- норма – це сукупність загальноновизнаних, кращих, найпридатніших для обслуговування суспільства мовних засобів, яка виникає як результат добору мовних елементів із існуючих, утворюваних знову чи взятих із пасивного запасу минулого, що вважаються правильними на певному історичному етапі;
- норма як загальномовна категорія – це історично сформований і суспільно усвідомлений стандарт, вироблений літературною традицією, який регулює мовленнєву діяльність у її типових функціонально-комунікативних різновидах.

Отже, з одного боку, норму розглядають як явище позамовне (суспільство «домовляється» про таку чи іншу норму), з іншого – наголошують на внутрішньоструктурній природі мовної норми. Існує постійний зв'язок між узусом (колективною мовою, що складається з індивідуальних мовних практик) і нормою, яка регламентує, скеровує функціонування мовних одиниць і водночас сама підлягає дії законів мовної системи (структури).

Норма властива кожній національній літературній мові як основна і необхідна умова її існування. Вона належить до мовних універсалій, оскільки норми надають мові характеру впорядкованості та загальної обов'язковості. На нормування одиниць різних мовних рівнів впливають психологічні, соціальні, історичні, культурні чинники.

Суспільні смаки й оцінки не завжди збігаються з уже витвореними й усталеними нормами, але це не дає права їх ігнорувати. Ю. Шерех вважав, що «з погляду суто наукового не можна говорити, що в мові що-небудь є правильне або неправильне, – бо все, що є в мові, має причини своєї появи, отже, по-своєму обґрунтоване. Однак практичні потреби порозуміння, спілкування та закріплення національної єдності владно вимагають, щоб норми були і щоб у мові засуджувалося» все те, що цим нормам не відповідає.

*Норми літературної мови* – це сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному та писемному мовленні. Мовна норма

обмежена законами мови, вона є такою соціально зумовленою та суспільно усвідомленою системою правил, яка передбачає обов'язкову реалізацію мовних законів.

Норми літературної мови закріплюють традиції, культурні здобутки минулого та водночас регулюють використання не тільки усталених правил, а й появу нових у процесі мовленнєвої діяльності людей. Дотримання норм літературної мови усіма, хто використовує українську мову як засіб спілкування, оберігання її від засмічення, суржикового викривлення є обов'язком кожного мовця.

Мовознавцями виділені основні *постулати нормативного мовлення*.

Нормативним вважається мовлення:

- що відповідає системі мови та не суперечить її законам;
- в якому варіант норми має нові семантико-стилістичні можливості, виразніє, уточнює контекст, дає додаткову інформацію;
- в якому не допущено стилістичних огріхів;
- в якому доречно обґрунтовані форми іншого стилю;
- в якому не допущено змішування норм різних мов під впливом білінгвальної мовленнєвої практики.

Названі ознаки нормативного мовлення можна доповнити і такими, як: змістовність, послідовність, багатство, виразність, правильність, доцільність, образність.

ЯК цього домогтися ?

- продумай тему й основну думку висловлювання; розкривай тему повністю, але без зайвих слів, не пиши того, чого не розумієш;
- говори зв'язно, логічно, за написаним або продуманим планом (тезами), не перестрибуй з одного на інше. Дбай про переходи («місточки»), висновки, узагальнення;
- уникай повторів, банальностей, порожніх фраз, користуйся різноманітними, але зрозумілими тобі мовними засобами, не повторюй тих самих слів, однакових речень, уникай одноманітності, однакової структури речень;
- добирай найточніші слова, чітко формулюй думку, за потреби звернися до тлумачного, синонімічного словника;
- виділяй найважливіші слова, висловлюй своє ставлення до того, про що говориш;
- дотримуйся мовних норм (правильної вимови, побудови речень);
- умій оцінити ситуацію спілкування та засоби, які найкраще підходять для неї;
- завжди враховуй, з ким розмовляєш, з якою метою та де;

- підбирай слова та речення, які яскраво, емоційно можуть впливати на слухача.

Норма класифікується як категорія історична й суспільна. Вона створюється авторитетними особами (письменниками, мовознавцями, публіцистами, політичними діячами тощо). Зміни норми можуть бути викликані внутрішньомовними чинниками (явища аналогії, взаємодія з діалектними формами) або позамовними (як данина моді, відновлення давньої, забутої норми). Норма фіксується у довідниках, словниках, правописі, пропагується навчальними посібниками, методичними (науковими) журналами.

Поняття норми є одним із основних для стилістики, оскільки служить опорою, вихідною позицією для виявлення варіантності мовних одиниць, пошуку та аналізу стилістично маркованих елементів, визначення меж стилю.

Поняття норми у лінгвістиці багатопланове і диференціюється у кількох різновидах: *загальномовна норма, літературна норма, стильова і стилістична норми.*

### **Загальномовна норма**

*Загальномовна норма* об'єднує всі одиниці мови та прийоми їх організації, які є в ній у цей час і мають комунікативне значення для носіїв мови, незалежно від функціонально-стильових різновидів. Порушення загальномовних норм помічаємо у тих мовців, які говорять «не своєю» мовою, погано її знають і порушують властиві цій мові правила (найчастіше це трапляється з іноземцями). Поза загальномовною нормою знаходяться ті елементи мови, які повністю вийшли з ужитку або недоступні для основного масиву мовців (закриті коди, секретні мови жаргон злодіїв тощо).

Мовній нормі притаманний двоїстий характер: з одного боку – мовна норма є, природно, явищем мови, а з іншого – норма виразно виступає і як явище суспільне. Суспільний характер норми виявляється сильніше, ніж суспільний характер мови взагалі. Адже норма нерозривно пов'язана саме із суспільно-комунікативною функцією мови. Сукупність загальноприйнятих, – усталених правил, якими керуються мовці в усному та писемному мовленні, складає норми літературної мови, які є обов'язковими для всіх її носіїв.

*Основними рисами* мовної норми є:

- унормованість;
- обов'язкова правильність;
- традиційність;

- точність;
- гнучка (відносна) стабільність;
- варіантність;
- історична та соціальна зумовленість;
- логічність;
- чистота і ясність,
- доступність і доцільність.
- стилістична диференціація.

*Традиційність* відповідає ustalеним нормам, зразкам прийнятим за традицією. Стосовно мовної системи літературна норма характеризується *гнучкою стабільністю*, сформованою змінами культурно-історичних умов, що забезпечує функціонування літературної мови. Ознака і вимога єдності літературної норми впливає з надтериторіального характеру літературної мови, що особливо важливо для української мови. Вимога стабільності узгоджується з природною мінливістю, яка властива мові як соціальному явищу історичного характеру. Цьому відповідає принцип еластичної (гнучкої) стабільності (*pruzna stabilita*), сформульований ще В. Матезіусом у 1932 році (Матезіус, 1967, 381), а також принцип динамічності, яким послуговуються в українському мовознавстві.

*Варіантність* – одна з проблем сучасного мовознавства, це неминуче явище мовної еволюції. Мовна система є продуктом тривалого історичного розвитку. У ній завжди відбуваються зміни, які призводять до збереження старих і створення нових елементів, які називаються варіантами. Під варіантністю розуміють паралельне тотожне співіснування мовної одиниці принаймні у двох її модифікаціях (може бути і більше) у фонемному, морфемному, лексичному складі, стосовно наголосу тощо, що не призводить до зміни її лексичного значення (*батьку, батькові; моста, мосту*). Співвідношення норми і варіанта є неоднаковим у різні періоди розвитку мови. З одного боку варіантність – ознака неусталеності норми, з іншого – ознака розбудови стилістичної системи літературної мови, що свідчить про динамічність, рухливість норми, а отже і джерело постійних мовних змін, що відображають пошуки адекватних засобів мовного вираження.

Основними причинами варіантності є:

- паралелізм системних можливостей мови та історичні зміни, які відбуваються в її системі;
- природні процеси старіння мовних норм і поява інновацій;
- вплив не кодифікованих сфер мови на літературну мову;
- вплив територіальних діалектів;
- контакти з іншими мовними системами,

- співіснування слів літературної мови та їх розмовних варіантів.

Варіантність простежується на всіх рівнях мови. Традиційне мовознавство виділяє такі типи варіативності:

- лексико-семантичні: *занапастити* – *призвести до загибелі і доконати, погубити*,
- лексико-граматичні: *принеси стілець* (саме цей, а не інший) і *принеси стільця* (тобто будь-який);
- фонетичні чи звукові: *горбуз* – *гарбуз*;
- морфологічні: *крилами* – *крильми*, *дрібнісінький* – *дрібнюсінький*, *на робітнику* – *на робітникові*;
- синтаксичні: *вчитися грамоти* – *вчитися грамоті*, *я читаю* – *читаю*;
- фразеологічні: *як у Бога за плечима* (*за пазухою, за дверима*);
- контактні (виникають між спорідненими мовами: *міроприємство* замість *захід*). Із погляду стилістики варіантність є вкрай важливою як засіб виражальної різноманітності, образного оформлення.

Загальномовна норма, незважаючи на те що це найширша норма, має *історичний характер*, змінюється з часом, зі зміною епохи й етапів суспільного життя. Окремі у свій час нормативні одиниці можуть виходити через певний відрізок часу за межі загальномовної норми, ставати незрозумілими для мовців, наприклад історизми, інші, зокрема індивідуальні неологізми, можуть зазнати узуалізації й увійти в загальномовну норму.

*Стилістична диференціація* як ознака літературної норми виявляється в існуванні специфічних засобів, закріплених за формою мови (усною чи писемною), за певним функціональним стилем мови або за конкретною стилістичною ситуацією. Зміни стилістичного статусу лексичних норм української літературної мови відбуваються за такими напрямками:

- нейтралізація стилістичного забарвлення слова;
- розвиток стилістичного забарвлення слова;
- перерозподіл між різними групами стилістично забарвленої лексики.

Мовна норма розрізняється на рівні вимови, наголошування, словотворення, морфології, синтаксису, лексики, стилістики, орфографії та пунктуації. Розрізняють такі структурно-мовні типи норм: орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексичні, граматичні, стилістичні, пунктуаційні. Писемна форма вживання літературної мови пов'язана з усіма названими нормами (крім орфоепічної та акцентної, усна – з усіма, крім орфографічної).

Норми літературної мови	Регулюють	Приклади
Орфоепічні	вимову звуків, звукосполучень	<i>[вe<sup>u</sup>дeц':a], [но<sup>y</sup>шу], [к 'ixт 'i], [i<sup>u</sup> носії], позаочі, добродій</i>
Акцентуаційні	визначають правильний словесний наголос	<i>б'ємо, почнемо, кажу, несу, несемо, стаємо, захистимо, але пишемо, надішлемо, зайдемо, платимо</i>
Орфографічні	написання слів	<i>пів'яблука, пів-Європи, бриньчати, деренчати</i>
Лексичні	розрізнення значень і семантичних відтінків, закономірності лексичної сполучуваності	<i>будь-яке (любє – непр.) питання, випрасував (погладив – непр.) одяг, наступна (слідуюча – непр.) зупинка</i>
Граматичні	вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі слова; вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами	<i>по містах і селах (по містам і селам – непр.), згідно з наказом, відповідно до наказу (згідно наказу – непр.), найбільший (самий більший – непр.)</i>
Синтаксичні	вибір варіантів побудови словосполучень і речень	<i>проект обговорюється, здійснити обмін, затверджено на засіданні, взяти на себе зобов'язання, зважаючи на відзначене, хочемо висловити думку</i>
Стилістичні	доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування	<i>використання різних форм вітань: добрий день – привіт; звертань: Павле Петровичу – Павлічку</i>
Пунктуаційні	уживання розділових знаків	<i>Це, може, й так, а може, й ні.</i>

## Літературна норма

Літературну норму визначають по-різному:

- як правильність, а правильним є те, що нині потрібне, актуальне;
- як правильну мовну звичку;
- як інваріантний елемент мовної системи;
- як ідеальні форми реалізації певної мови;
- як історично сформовані моделі;
- як дотримання канонів класичних граматики;
- як еталон і як елітарний еталон уживання мовних одиниць;
- як доречність використання мови;
- як сукупність найефективніших способів вираження думок і почуттів тощо.

Кожне з визначень підкреслює й актуалізує якусь ознаку чи властивість норми, але літературні норми – це не тільки сукупність мовних «правильностей», а й відношення між ними як елементами системи і текстова форма реалізації їх. Отже, *літературна норма мови* – це ознаки, правила літературно опрацьованого мовлення, яке є зразком писемної й усної форм спілкування. Літературна норма в її відношенні до мови і в порівнянні із загальнонародною нормою є більш впорядкованою, чіткіше структурованою і диференційованою. З погляду соціального вона має вищий ступінь загальнообов'язковості. Літературна норма використовується як основа регламентації, упорядкування та уніфікації загальнонародної мови та впроваджується суспільством у масове користування через систему освіти, культури, засобів масової комунікації (дитячі садки, навчальні заклади, преса, радіо, телебачення, театр, кіно).

У зіставленні з загальномовною нормою літературна має більше обмежень. Поза літературною нормою перебуває просторічне спілкування, насичене вульгаризмами, арготизмами, стилістично невиправданими діалектизмами, граматично неправильними конструкціями. Літературна норма ніби стоїть посередині в ланцюжку між системою мови і мовленням. Літературна норма, реалізуючи систему, оберігає її і накладає обмеження на практичне мовлення, впорядковуючи його, окультурюючи. Вона осмислюється як її культурний варіант мови, тому все те, що не відповідає вимогам культури мови, залишається поза літературною нормою. Однак є такі мовні елементи, що на цей час перебувають за межами загальномовної норми сучасної мови (історизми, індивідуально-авторські неологізми), але за

своїми лінгвістичними якостями (семантичним змістом, граматичним оформленням) не суперечать літературній нормі, сприяють її естетизації.

Літературна норма має історичний, змінний характер. Зі зміною епохи частково видозмінюється обсяг і об'єм мовних засобів, що охоплюються літературною нормою. Не слід ототожнювати поняття «літературна норма» з поняттям «мова літератури», яке стосується тільки мови художньої літератури, а літературна норма охоплює всі типи відшліфованого, нормативного спілкування (мову преси, ділових паперів, виробничого спілкування тощо).

### Стильова норма

Головною та необхідною умовою існування функціонального стилю, його суттю є мовленнєва системність, тобто спосіб добору й організації мовних засобів у певному типі мовлення. Саме мовленнєва системність стилю визначає *стильову (внутрішню) норму*, встановлює її межі. У порівнянні з загальномовною та літературною нормами стильова норма є значно вужчою, вона обмежена рамками стилю, рамками усної або писемної форми спілкування, специфікою жанрового різновиду в межах стилю тощо.

Загальновідомим є той факт, що всі функціональні стилі літературної мови і їх жанрові різновиди не виходять у писемній формі виявлення за межі літературної норми. Для них літературна норма є обов'язковою та спільною ознакою. Проте кожний з них має у межах загальної літературної норми і свою специфічну – внутрішню (стильову) норму. Структури на зразок *у зв'язку з тим, що; порушити клопотання, це дає підстави вважати, доповідна записка, річна звітність, порядок денний* та інші є літературно-нормативними. Водночас вони (поряд з аналогічними одиницями) є внутрішньою нормою офіційно-ділового стилю, навіть закріпилися як його маркери (у текстах заяв, довідок, звітів тощо). Проте, будучи літературно-нормативними, вони залишаються поза внутрішньою нормою художнього стилю, зокрема поетичного жанру лірики.

Використання слів *привіт! бувай!* у значенні одиниць мовного етикету для сучасної української літературної мови є нормативним. Однак стильова (внутрішня) норма певних стилів по-різному реагує на це явище літературної норми. Внутрішня норма офіційно-ділового стилю та його жанрових різновидів не допускає вживання у своїх текстах цих слів як таких, що мають виразне забарвлення іншого (усно-розмовного) стилю та суперечать своєю експресивністю та ненормативністю канонізованому мовленню офіційних паперів. З погляду норми офіційно-ділового стилю використання означених слів є ненормативним, не відповідає специфіці цього стилю, у його мовленнєвій системності не знаходить свого місця, воно нічим не зумовлене і не



передбачуване. Проте для стильової норми усно-розмовного побутового мовлення останні є цілком нормативними.

Стильова норма характеризується двома протидіючими тенденціями:

- тенденцією до стабільності, завдяки якій і формується стиль як щось відносно стає, нагромаджуються нормативні явища стилю (лексичні шари, арсенал стилістично потужних форм і конструкцій);
- тенденцією до зміни, оскільки стиль – категорія історично змінна, перебуває в невинному розвитку, взаємодіють стилі з суміжними стилями; кожний стиль збагачується за рахунок інших і надає власні ресурси в їх розпорядження. Він постійно знаходиться під тиском конкретних потреб комунікації і розраховується за це стильовою нормою. Вона рухлива і змінна відповідно до потреб комунікації.

### **Стилістична норма**

*Стилістичну норму* можна визначити як історично сформовані загальноприйнятні реалізації стилістичних можливостей мови, зумовлені сферою, умовами, завданнями спілкування. Стилістична норма не протиставляється загальномовній, літературній та стильовій нормам. Вона діє в межах літературної норми, але переслідує мету не тільки правильності мовлення, а й доцільності та довершеності його відповідно до комунікативних завдань, умов і ситуації спілкування. Стилістичні норми є вершиною мовної культури. Така висока культура мовлення передбачає і володіння стилістичною досконалістю.

Традиційно прийнято вважати стилістичними нормами такі мовні засоби, за якими закріпилося певне емоційне чи емоційно-експресивне забарвлення і які регламентовано вживаються у певних типах мовлення: стилях, підстилях, жанрах та видах текстів.

Поняття стилістичної норми формується із *двох складників*:

- стилістичні норми мови – це кодифіковані сукупності (ряди) мовних засобів, які характеризуються певною частотністю щодо різних стилів і мають потенційне стилістичне значення, відповідне функціональному стилю (це стилістичний арсенал словника);

- стилістичні норми мовлення – це мовленнєві засоби зі стилістичним значенням і прийоми їх організації у множинності конкретних текстів для одержання стилістичних ефектів відповідно до загального стильового значення та мовленнєвої системності стилю.

Стилістичні норми (засоби і прийоми їх організації) формують

мовленнєву системність стилю і встановлюють її межі. Закріплені норми (фонетичні, лексичні, граматичні, стильові і стилістичні) літературної мови формують у мовців відповідний *мовний смак* і спонукають до дотримання норм. Порушення мовних норм сприймається грамотними мовцями вже як несмак, поганий смак, відсутність смаку. Проте повної відповідності між мовною нормою та мовним смаком немає. Норма є більш традиційною і стабільнішою, а смак сучаснішим і рухливішим.

Окрім норми на мовний смак впливають:

- мінливі умови суспільного й особистого життя мовців;
- соціальні запити на мову;
- зміна ідеалів і цінностей, особливо естетичних. У сукупності це становить систему ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій суспільної групи мовців (чи окремого мовця) щодо мови, її використання. Таку систему орієнтацій і можна назвати мовним смаком.

Основою доброго мовного смаку є *чуття мови*. Воно формується в процесі оволодіння мовою, під час засвоєння мовних знань, в результаті мовного та соціального досвіду та свідомої оцінки і переживання мовних явищ. Отже, мовне чуття – це індивідуальна система підсвідомих оцінок у кожного мовця, що формується і на літературних нормах, і на мовних ідеалах.

Мовний смак відображає ставлення суспільства і його соціальних груп до мови, динаміку суспільної мовної свідомості і, спираючись на традиційне підґрунтя, завжди має конкретно-соціальне обличчя. Мовний смак (або несмак) диктує моду на слово – низьке чи високе, добре чи погане, шанобливе чи фамільярне. Тому гарний мовний смак свідчить про чуття мови і стилістичну грамотність та високу культуру мови, а поганий – про їх відсутність.

### **Кодифікація норми**

*Кодифікація* (від лат. *codex*) – встановлення й офіційне визнання літературної норми, зафіксованої в граматиках, словниках, довідниках. Кодифікація регулює розвиток літературної норми, забезпечує стабільність функціонування літературної мови. Кодифіковані норми усвідомлюються та приймаються носіями мови як обов'язкові для повноцінного суспільного вживання літературної мови. Процес кодифікації норм літературної мови – свідоме ставлення носіїв національної мови до літературного зразка.

Літературна норма і її розвиток регулюється кодифікацією, нею зумовлена і перебуває під її сильним впливом. Кодифікація відкриває можливість забезпечити більшу стійкість норми, запобігти напівстихійним і начебто не контрольованим нею змінам. Розмежування понять (і термінів) «норма» і «кодифікація» робить можливим глибше і точніше зрозуміти реальний стан літературної мови в даний період (як об'єктивну норму) і тенденції її розвитку. Норма живої мови є категорією динамічною. Кодифікація, навпаки, статична, зберігає і фіксує літературну норму в даний момент, в момент, коли вона була створена, і протягом всього періоду своєї дії вона залишається незмінною. З моменту вироблення та уведення в дію кодифікація виступає – і в цьому її особлива суспільна роль – як стабілізатор і регулятор функціонування та розвитку літературної норми.

Метою кодифікації є розкриття і фіксація синхронної динаміки сучасної літературної норми і тим самим створення умов, за яких кодифікація не була б гальмом природного і суспільно зумовленого розвитку літературної норми. Із статичності кодифікації не випливає висновок про те, що вона не може активно впливати на вживання мовних засобів вираження та здійснювати вплив на зміни в узусі та нормі. Позитивні сторони кодифікації очевидні: вона дозволяє замінити інтуїтивні уявлення про норму знанням норми, допомагає знайти правильне вирішення у складних чи сумнівних випадках, створює умови для викладання єдиної форми літературної мови, сприяє єдності і стабільності літературної мови на всій території її поширення. Але кодифікації властиві також недоліки – як зовнішні, так і внутрішні. До зовнішніх недоліків її, які не залежать від самої кодифікації, належить типовий для багатьох нормативних описів ригоризм, представлення в них мови у закам'янілому вигляді, відсутність у них вказівок на варіанти і на сфери функціонування варіантів (у межах літературної мови). Зовнішнім недоліком кодифікації є її невідповідність (звичайно, тільки в окремих випадках) сучасній нормі, орієнтація на стару норму. Кодифікація, яка опирається на об'єктивний опис сучасної мови і своєчасно відображає зміни норм, може позбутися цього недоліку. Внутрішнім недоліком кодифікації є, власне кажучи, сам факт її існування.

Авторитетні посібники, які кодифікують мовну норму, нерідко стають зразком для наступних посібників і довідників, закріплюючи на багато років норму того часу, коли цей посібник створювався. Цю тенденцію підтримує і тенденція стабільності літературної мови. Кодифікація повинна бути адекватною сучасній для неї нормі. Це основний принцип, який лежить в основі наукової кодифікації літературної мови. І в цьому плані більш небезпечна не передчасна кодифікація того, що ще не стало нормою, не закріпилося (хоча б як один із паралельних варіантів) у літературному

вживанні – такі випадки трапляються рідко, а відмова від визнання прав літературної норми за тими явищами, які по суті вже стали нормою, небезпечна орієнтація на стару норму.

### Стилістична помилка

У сучасному світі значно підвищилися вимоги до стилістичної культури носіїв мови, увага до питань комунікативної доцільності при відборі мовних засобів і побудові мови. У процесі навчання мови, оволодіння її пластами часто спостережені порушення елементарних стилістичних норм мови (разом із загальним порушенням мовних норм), які називають *стилістичними помилками*. Питання про такі помилки, їх класифікації та співвідношення з іншими помилками в мовленні є одним із актуальних у сучасній стилістиці.

З метою підвищення мовної культури носіїв мови необхідно, по-перше, змінити ставлення до всіх порушень мовних норм літературної мови, зокрема, й до стилістичних помилок; по-друге, якщо і допускати меншу вимогливість до стилістичних тонкощів, то всі інші порушення мовних норм (зокрема елементарні стилістичні, що тягнуть за собою грубі стилістичні помилки) потрібно враховувати з тією ж строгістю, що і помилки орфографічні та пунктуаційні. Для цього необхідне глибоке усвідомлення різновидів мовних помилок, місця серед них власне стилістичних і чіткої класифікації всіх цих випадків порушення норм. Отже, потрібна класифікація помилок найбільш поширених у мовній практиці. Звісно, неможливо відобразити в такій класифікації всі можливі помилки, які зустрічаються, та це й не потрібно творчо мислячій людині. Набагато важливіше визначити загальні принципи, засвоївши які, носій мови зможе уникати помилок.

Найчастотніші порушення мовних норм (умовно – мовні помилки) доцільно поділити на *нестилістичні* та *власне стилістичні*. До перших відійдуть випадки порушення норм лексичних, фразеологічних, словотворчих, морфологічних і синтаксичних. *Стилістичними помилками* (або *недоліками*) є випадки порушення єдності стилю.

Класифікація стилістичних помилок:

1) стилістичні недоліки, пов'язані зі слабким оволодінням ресурсами української мови;

2) стилістичні помилки, які виявляють недостатньо розвинене мовно-стилістичне чуття;

3) помилки, пов'язані з порушенням норм функціональних стилів, де першочерговим є необхідність відповідності стилю мовлення змісту, тобто єдності форми і змісту.

## ПІСЛЯМОВА

Розгляд кількісно-якісного потенціалу різних мовних одиниць у функціональних мовних різновидах дозволяє вивести ряд загальних стилістичних закономірностей функціонування мовних засобів, що демонструють чітку послідовність і закономірність.

*Перша закономірність.* Існує чітка кількісна залежність між абстрактністю змісту тексту і абстрактністю мовлення. Та ж залежність спостережена і між конкретністю змісту і конкретністю мовлення.

*Друга закономірність* тісно пов'язана з першою, певною мірою аналогічна їй. Абстрактність і конкретність мовлення охоплюють не тільки мовні одиниці, а й їх значеннєві відтінки – контекстно-стилістичні, або функціональні, значення, що є результатом особливого використання мовних одиниць.

*Третя закономірність.* Функціональні стилі української мови відрізняються один від одного і по-різному стилістично оформлюються не тільки за ознакою абстрактність-конкретність, але і за іншими ознаками, що визначені екстралінгвістичними основами відповідних стилів. Спостерігається сувора і чітко виражена кількісно-якісна функціонально-семантична залежність використання мовних засобів від екстралінгвістичної основи, яка визначає специфіку стилю. Або, інакше, спостережений найтісніший, закономірний взаємозв'язок функціонально-семантичного складника мовних засобів із специфічними ознаками стилю. Відбувається ніби семантичне розщеплення однієї і тієї ж мовної одиниці, тим самим надається перевага для її використання в певному функціональному стилі лише з певним значенням, яке найбільш узгоджується зі специфікою стилю. При цьому відповідні значення проявляються дуже чітко у багатьох словах, формах, конструкціях у межах контексту, що відповідає мовним різновидам. У результаті утворюється загальне, специфічне і неповторне для відповідного мовного різновиду макрозабарвлення, яке і стає стилетвірним, охоплюючи ресурси всіх мовних рівнів. Це і створює мовну системність стилю.

Окрім означених закономірностей, в кожному функціональному стилі мовлення існує певний ступінь залежності системи частотності мовних одиниць і їх значень від конкретного екстралінгвістичного фактору (наприклад, для наукової мови такими є: сфера спілкування, галузь науки, жанр, спосіб викладу), відтак можна говорити про різну стилетвірну роль цих чинників і визначати ієрархічні відношення між ними. При вивченні впливу цих факторів на статистичну структуру мови виявляється комплекс факторів, визначальних для кожного мовного різновиду, які покладені в основу

класифікації функціональних стилів мовлення. Це базовий комплекс для характеристики статистичної структури кожного мовного різновиду, покладений в основу визначення чітких параметральних ознак і стилістико-статистичних меж функціональних стилів.

Інші фактори (наприклад, в науковій мові – галузь науки, жанр) не є суттєвими у контексті їх впливу на зміну стилістико-статистичної структури мови, її параметральних ознак. Спосіб викладу, інакше функціонально-смысловий тип мовлення (опис, міркування, оповідання), у порівнянні з попередніми факторами, виявляється більш істотним для стилетворення. Хоча й він є підлеглим у контексті базового комплексу екстралінгвістичних факторів, що обумовлюють основу та специфіку кожного функціонального стилю (наприклад, використання опису є відмінним та вирізняється в художній літературі, в науці, в публіцистиці тощо).

Отже, в кожному мовному різновиді залежно від екстралінгвістичних стилетвірних чинників і в результаті вираження специфіки стилю формуються і активно функціонують особливі функціонально-семантичні значення одиниць різних мовних рівнів. Вони створюють загальне для певного стилю функціонально-стилістичне забарвлення і є однією з істотних рис і форм мовної системності функціонального стилю. Ознаки мови, за якими різняться функціональні стилі, обумовлені не тільки і не стільки можливостями мовної системи, скільки екстралінгвістичними факторами та завданнями комунікації. Функціонально-стилістичні дослідження неможливі без урахування цих завдань, оскільки йдеться не тільки про власне системно-структурний аспект, а про функціональний бік мови, який немислимий поза впливом цих факторів. Вивчення екстралінгвістичних факторів допомагає розкрити та пояснити закономірності функціонування української мови, як і визначити мовну системність стилів.

## РОЗДІЛ 2

### ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

#### МОДУЛЬ 1

### ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ДИСЦИПЛІНА. ФОНЕТИЧНІ РЕСУРСИ СТИЛІСТИКИ

#### Практичне заняття № 1

### ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА: ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

#### Теоретичні питання

1. Стилiстичний аспект дослідження української мови на сучасному етапі. Предмет і завдання вивчення стилістики.
2. Зв'язок практичної стилістики з іншими філологічними дисциплінами.
3. Загальнонародна мова і літературна мова.
4. Норми літературної мови.
5. Поняття про функціональні стилі української мови.

*Ключові слова:* стиль, стилістична норма, стилістичне значення (конотація), стилістична помилка, стилістичне забарвлення тексту, стилістична вправність мовця, мовна норма, мовні засоби, комунікативна мета стилю, стилістичні методи дослідження.

#### Питання для самоперевірки

1. Сформулюйте власне розуміння значення мовної грамотності для становлення гармонійної, всебічно розвиненої особистості.
2. Використовуючи знання, отримані під час вивчення курсу «Сучасна українська мова», та власний досвід, поясніть зв'язок між мовою та мисленням.
3. Що є предметом вивчення стилістики?

4. Які проблеми з'ясовує стилістика і які завдання вирішує?
5. Дайте визначення понять «норма», «мовна норма», «норма літературної мови», «стильова норма», «стилістична норма».
6. Що таке стилістичне значення, стилістема, стилістичні прийоми, стилістичні методи?
7. Схарактеризуйте стилістичну норму.
8. Чим відрізняються стилістичні норми мови і мовлення?
9. Що таке стиль, підстиль, варіант стилю?
10. За якими параметрами диференціюють функціональні стилі української мови?
11. Чи однаковою мірою описано основні стилі сучасної української мови?
12. Назвіть визначальні риси функціональних стилів.

### **Завдання для самостійного виконання:**

1. Вивчити за підручником відповідний теоретичний матеріал, відповісти на запитання:

- Чим відрізняється загальнонародна мова від літературної мови?
- Норми сучасної української літературної мови?
- Чим відрізняється багатозначність від омонімії? Довести свою думку на прикладах.

2. Виписати 5 зразків різних стилів мовлення й проаналізувати їх.

3. Знайти приклади використання багатозначності в друкованих виданнях.

4. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:

- Основні стильові різновиди сучасної української літературної мови.
- З історії української стилістики.
- Теоретична й практична стилістика: порівняльний аналіз.
- Найважливіші дослідження з практичної стилістики.
- Норми літературної мови.

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 5-18.
2. Волкотруб Г.Й. Стилістика ділової мови: Навчальний посібник /



Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 8-21.

3. Дудик П.С. Стилістика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – с. 107-120.

4. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001. – С. 6-28.

5. Кравець Л.В. Стилістика української мови: Практикум: Навчальний посібник для студентів / Л.В. Кравець. – К. : Вища школа, 2004. – с. 154-177.

6. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – С. 7-116.

7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови / Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003 – С. 31-43.

8. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль / М.М. Пилинський. – К., 1976. – С. 5-19.

9. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – С. 7-12.

10. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. – С. 18-34.

11. Струганець Любов. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. / Л. Струганець. – Тернопіль, 2002. – С. 11-23.

12. Сучасна українська мова. Стилістика / За ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 5-55.

13. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилістика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посібник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

## АУДИТОРНА РОБОТА

### НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

#### **Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Навчальна дисципліна, що спрямовує мовців на оволодіння багатством виражальних засобів літературної мови відповідно до мети, призначення, сфери та умов спілкування:

- а) філологія;
- б) практична стилістика;

- c) теоретична стилістика;
- d) культурологія.

2. Норма літературної мови – це

- a) міра, розмір чого-небудь;
- b) порядок, стан, вигляд;
- c) сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства;
- d) порція, пайок чогось.

3. Сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом і цілеспрямованістю висловлювання, його функціональним призначенням:

- a) стилістична норма;
- b) мовний стиль;
- c) стилістична помилка;
- d) стилістична фігура.

4. Поняття, що поєднує специфічні для певного стилю мовні засоби з експресивним оцінюванням явища мовцем:

- a) стилістична норма;
- b) стилістична помилка;
- c) стилістичне забарвлення тексту;
- d) стилістична вправність мовця.

5. Орфографічна мовна норма регулює:

- a) правильну вимову;
- b) правильне написання слів;
- c) правильне слововживання;
- d) правильне вживання розділових знаків.

6. Основним призначенням якого функціонального стилю мовлення є повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, роз'яснення явищ, систематизація знань?

- a) художнього;
- b) публіцистичного;
- c) офіційно-ділового;
- d) наукового.

7. Для якого мовного стилю характерні понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, переконливість, аналіз, синтез; велика кількість термінів, абстрактних слів, наукова фразеологія, цитати; відсутність емоційно-експресивної лексики, багатозначних слів, індивідуальних неологізмів; текст послідовно членується на розділи, параграфи, пункти?

- a) розмовного;
- b) публіцистичного;
- c) наукового;
- d) художнього.

8. Який із названих стилів не дозволяє авторові виявити індивідуальні можливості в доборі мовних засобів?

- a) розмовний;
- b) художній;
- c) офіційно-діловий;
- d) публіцистичний.

9. Сферою реалізації мовних засобів якого стилю є громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання?

- a) публіцистичного;
- b) наукового;
- c) розмовного;
- d) художнього.

10. Який із названих жанрів не належить до художнього стилю?

- a) роман;
- b) елегія;
- c) монографія;
- d) медитація.

**Вправа 2. З наведених ознак виберіть ті, що становлять специфіку художнього стилю. Розкрийте зміст цих ознак:**

- поєднання естетичної та комунікативної функцій;
- поліфункціональність;
- варіантність засобів;
- обробленість;
- милозвучність;

- історизм;
- унормованість;
- загальнонаціональна форма існування;
- наявність галузевих терміносистем;
- існування в усній і писемній формах;
- наявність територіальних діалектів;
- функціонування в галузі державної та політичної діяльності;
- наддіалектна форма існування;
- образність;
- поетичність;
- емоційно-експресивна лексика.

**Вправа 3. З наведених тверджень виберіть правильне визначення мовного стилю:**

- a) різновид національної мови, що є засобом спілкування в географічно обмежених мовленнєвих колективах;
- b) сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом і метою висловлювання;
- c) властивий художникові слова чи іншому носієві мови стиль, який стає об'єктом дослідження лінгвістів.

**Вправа 4. Яке визначення найповніше розкриває значення терміна «мовний стиль»? Обґрунтуйте свою думку:**

- a) система мовних елементів, об'єднаних певним функціональним призначенням, способів відбору й уживання їх;
- b) сукупність мовних засобів, що свідомо використовуються мовцем за певних умов спілкування;
- c) сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлювання;
- d) різновид літературної мови (її функціональна підсистема), щообслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів (лексики, фразеології, граматики, фонетики).

**Вправа 5. Визначте правильні варіанти перекладу:**

**являться висококваліфіцированным специалистом:**

- a) являтися висококваліфікованим спеціалістом;

- b) являтися спеціалістом високої кваліфікації;
- c) бути фахівцем високої кваліфікації;
- d) бути висококваліфікованим фахівцем;

**в соответствии с действующим законодательством:**

- a) у відповідності з чинним законодавством;
- b) відповідно до чинного законодавства;
- c) у відповідності з діючим законодавством;
- d) відповідно до діючого законодавства;

**относится к языку:**

- a) ставитись до мови;
- b) відноситись до мови;
- c) ставитися щодо мови;
- d) відноситися відповідно до мови.

**Вправа 6. Прочитайте цитати зі студентських контрольних робіт. Відредагуйте невдалі словосполучення й запишіть правильні варіанти.**

Заглиблює знання, порахували необхідним, приходять до висновків, бракуючі мотиви, одушевлені і неживі іменники, незатребувані знання, житіє-буття, казка-жалоба, наказовий нахил, проберемося в думках туди, оповідна пропозиція, давня сивина, арфоепічні норми, фанати древніх слов'ян, стане в нагоді, переслали гроші, опостроф ставиться, карий костюм.

**Вправа 7. Запишіть речення, вибираючи з дужок один із варіантів. Поясніть свій вибір.**

Довженко (у,в) (усьому, всьому) поет, (і,й) це його виділяє (з-поміж, із-поміж) багатьох як митця, Він поет (в,у) думанні, (в,у) барвах, (в,у) зображенні характеру людини, (в,у) погляді на природу, на комах, на квітку (О. Гончар).

Вона була малесенька (і,й) така прудка, (і,й) очі мала такі видющі (й,і) гострі, що (сховатись, сховатися) (од, від) неї не могло ніщо (у,в) світі (О. Довженко).

**Вправа 8. Знайдіть орфоепічні й орфографічні помилки. Виправте їх.**

Один з кращих учнів; крок вперед і зайшов в клас; з перших днів взялися до роботи; звязатись з столицею; сидоренко Івану Петровичу; Директор з задоволенням повідомив; інформація зі залу засідань Верховної ради; колишньому учаснику похода; писав й думав, приїхав до Крима.

**Вправа 9. Визначте, до яких функціональних стилів належать подані тексти. За якими ознаками ви це зробили?**

I.

Найважливішою в кожній мові є загальноповсякденна лексика. Вона охоплює слова, якими користуються всі, хто володіє певною мовою. Ці слова пов'язані з повсякденним життям, означають життєво необхідні поняття, а тому зрозумілі кожному. Це назви речей, рослин, тварин, явищ природи і суспільного життя, ознак, кількостей, якостей тощо.

Загальноповсякденна лексика здебільшого стилістично нейтральна, емоційно не забарвлена, бо її елементи (слова), називаючи предмети, ознаки, явища, звичайно не містять їх оцінки. Тому загальноповсякденна лексика властива всім стилям літературної мови у їх писемній і усній формах. Нерідко цю лексику називають міжстильовою. (З підручника)

II.

Після теплих літніх дощів хліба налилися колосом, поповіли, а десь за тиждень взялися бронзою. І завирувало, заграло жовтогаряче море навкруги. Білогір'я хлюпало золотими бурунами колосків у сади і городи. Пахощі зрілого хліба особливо були відчутні вечорами, коли спадала спека і настояне на колосках повітря розтікалося селом, а гарячий вітер з рідного поля ніби сповіщав хліборобам: пора косити. (І.Цюпа)

III.

Телеграма  
вул. Пирогова, 9  
Київ-53

Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова  
Проректорові з наукової роботи

Просимо відрядити для участі конференції 1-4 квітня студента філологічного факультету Бойко Олену Вікторівну

Запрошення відправлено поштою

Оргкомітет  
вул. Кропив'янського, 2  
м. Ніжин

Ніжинський педагогічний університет імені Миколи Гоголя

IV.

Відповідно до рішення Міжгалузевої акредитаційної комісії від 18 червня 1993 р. протокол № 5 і колегії Міністерства освіти України

від 23 червня 1993 р. № 13/2 про наслідки акредитації Університет ( правонаступник Українського державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова) віднесений до вищих закладів освіти IV (четвертого) рівня акредитації (сертифікат ДАК-СД — IV № 110261, виданий 15.07.97) і має право готувати фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: магістр, спеціаліст, бакалавр (ліцензія ДАК ВПД-Г № 118198).

V.

У книгарні

- Добридень!
- Добридень!
- Скажіть, будь-ласка, чи є у Вас у продажу роман Олеся Гончара «Собор»?
- Це відділ технічної літератури. А трохи далі розташований відділ художньої літератури, енциклопедій та словників. Спитайте, будь ласка, там.
- А які книжки продаються у Вашому відділі?
- Різні. Тут і спеціальні наукові праці, і довідники, і різноманітні посібники та підручники для шкіл, технікумів та вищих навчальних закладів.
- А чи отримали Ви вже «Український правопис»?
- Так, отримали. На нього великий попит.

VI.

Дорогий пане Володимире!

І в Новому, як і в старому, році обіймаю Вас сердечно і так само сердечно бажаю найкращого здоров'я та доброго настрою. Прошу переказати також мої щирі бажання усього найліпшого і пані Вашій та діточкам.

Спасибі Вам за лист та картку, вони зробили мені правдиву приємність. Дякую і за обидва збірники: це такий багатий, цікавий матеріал, особливо для нашого брата-белетриста. Я дуже ціную такі книжки; змушений жити в місті, далеко од народу, тому часом з головою пірнаю в етнографічні записи...

Ваш М. Коцюбинський

16 січня 1910 р.

VII.

Чернігів

Творець, випускаючи своїх улюблених дітей в едемський сад, вірив, що дух, душа і плоть людей перших і наступних будуть у вічній гармонії і що чистота їхня така ж світла й невмируща, як і день, який він їм дарував, як його любов до свого недолугого і, на жаль, недосконалого творіння.

Слава Богу, не над всіма нами демонічний світ має однакову владу. Як уже було сказано не раз у наших попередніх розмовах, повну владу над людиною темний світ одержує там, де немає віри і є гріх. «Творіть броню віри», – вчив апостол Павло. Отже, віра – це броня. Або – не єднаючись через віру й молитву із Божим світом, ми єднаємось із темним, бо, як відомо, природа ніде і ні в чому не допускає порожнечі.

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО–АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

**Вправа 1.** Дайте визначення і наведіть приклади орфоепічних, лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, орфографічних, пунктуаційних і стилістичних норм.

**Вправа 2.** З'ясуйте, на якому рівні порушується мовна норма у наведених реченнях.

На протязі місяця в установу надійшло чимало скарг. Йому було вручено вітальну адресу. Журі підвели підсумки конкурса. Поїзд під'їжджав до Ташкенту. Завідувачка скликала нараду колектива. Близько семидесяти абітурієнтів успішно склали вступні іспити. Чимало студентів заборгували книжки в бібліотеці. Ми приймаємо активну участь у підготовці до свят. Лист надійшов з місць не так віддалених. Провідник зайшов у вагон і запропонував свіжі газети і журнали. У Одесі відбувся фестиваль сучасної пісні. Вони люблять і вірять свому вчителеві.

**Вправа 3.** Користуючись словником, перекладіть словосполучення українською мовою.

Вопрос выяснен, обсуждать вопрос, вопрос подвергается детальному обсуждению, задавать вопрос, подымать вопрос, снимать вопрос с повестки дня, возникает вопрос, спорный вопрос, сложный вопрос, разрешать вопрос, по вопросу о чем, освещать вопрос, очередной вопрос, денежный вопрос, литература по этому вопросу, это совсем другой вопрос.



## Практичне заняття № 2

### ФОНЕТИЧНІ ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ. ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

#### Теоретичні питання

1. Фонетичні засоби практичної стилістики.
2. Чинники, що впливають на вимовну систему: діалектне мовне середовище, міжмовні контакти.
3. Основні орфоепічні норми сучасної української літературної мови.
4. Проблема евфонізації (милозвучності) української мови.
5. Поняття про фонетичні засоби художньої виразності: алітерація, асонанс, звуконаслідування.

*Ключові слова:* фонетика, фонологія, фоностилістика, евфонія (милозвучність), орфоенія, орфоепічні норми сучасної української літературної мови, алітерація, асонанс, звуконаслідування.

#### Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення фоностилістики.
2. Схарактеризуйте поняття евфонічності.
3. Які засоби евфонічності притаманні українській мові?
4. Схарактеризуйте поняття «звуковідтворення» і «звуконаслідування».
5. Розкрийте поняття «ритм», «ритмомелодика».
6. Схарактеризуйте фонетичні фігури мови.

#### Завдання для самостійної роботи:

1. Виписати провідні орфоепічні норми сучасної української літературної мови.
2. Скласти 10 речень із дотриманням вимог милозвучності.
3. Написати твір-мініатюра на тему: «Троянди й виноград – красиве і корисне» (М. Рильський).
4. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:

- Українська стилістична фонетика.
- Українська мова як одна з наймилозвучніших у світі.
- Стилістичні можливості звукової системи української мови.
- Проблема евфонізації: історичний аспект.
- Відтворення музики в поетичній мові.
- Використання фонетичних засобів художньої виразності в українській поезії.
- Поетичний словник Івана Франка.
- Багатоголосий оркестр поетичної мови Ліни Костенко.

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 184-191.
2. Дудик П.С. Стилістика української мови: Навч. посібник / П.С. Дудик. – К. : ВЧУ «Академія», 2005. – С. 121-140.
3. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посібник для студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації та викладачів-словесників закладів освіти / К.Я. Климова, П.Ф. Романюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – С. 16-26.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К.: Вища шк., 1987. – С. 323-333.
5. Мацько Л.І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – С. 31-35.
6. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – С. 21-26.
7. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 211-244.
8. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилістика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посібник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

**АУДИТОРНА РОБОТА**  
**НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО**  
**ЗАНЯТТЯ**

**Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Орфоепічна мовна норма регулює:
  - a) вибір правильного написання;
  - b) вибір правильного закінчення;
  - c) правильну вимову;
  - d) правильне слововживання.
  
2. Визначте у якому рядку в усіх словах є м'які приголосні :
  - a) пісня, світло, ранок, косуля, політ;
  - b) дятел, сокира, листя, переліт, колиска;
  - c) буряк, квітка, сокіл, лис, місяць;
  - d) дядько, лялька, няня, дяк, люлька.
  
3. Визначте у якому рядку в усіх словах є тільки тверді приголосні:
  - a) садовод, складність, князювати, найменший, врожай;
  - b) ковзати, скоринка, однокласник, переклад, саджати;
  - c) козак, льодяний, навчати, апельсин, розумний;
  - d) берег, вечірка, горіховий, друкар, займенниковий.
  
4. Який фонетичний засіб художньої виразності використовує П. Тичина у своїй поезії  
«Я стою на кручі! – // За рікою дзвони: //  
Жду твоїх вітрил я – // Тінь там тоне, тінь там десь...»?
  - a) алітерація;
  - b) асонанс;
  - c) звуконаслідування;
  - d) дисонанс.
  
5. Виберіть рядок, в якому порушуються орфоепічні норми сучасної української літературної мови.
  - a) чітка вимова голосних [a], [o], [y], [i], [e], [и] під наголосом, напр.: [каліна], [голова́], [добро́], [се́ла], [бу́блиек], [лі́то];

b) чітка вимова початкового наголошеного [i]: [іграшка], [іноді], [іскра];

c) наближення ненаголошеного [o] до [y] перед складом із наголошеним [y], напр.: [коужух], [зоузул'а], [гоулубка];

d) взаємонаближення ненаголошених [e] та [и], напр.: [меин'і], [сеило], [жиет':у], [кричала].

**Вправа 2. Затранскрибуйте текст. Поясніть особливості української вимови.**

Ліс зустрів мене як друга горлиць теплим воркуванням, пізнім дзвоном солов'їним, ніжним голосом зозулі. 2. Текло повітря вогке над землею, вітрила-хмари в синяві пливли. 3. Ми припадаємо, Вітчизно, тобі до трепетних грудей (М. Рильський).

**Вправа 3. Знайдіть випадки порушення милозвучності. Зробіть виправлення.**

1. Тече через все село річка невеличка. 2. Нам залишається лише сподіватись на краще. 3. Нарешті вітер стих, натішившись тим, що накоїв навколо. 4. Марійка попросила пробачення у брата. 5. Ось в кімнаті почувсь телефонний дзвінок. 6. За веслами ми стрінемо світання.

**Вправа 4. Поставте наголос у поданих словах.**

Автори підручника, аналог, безготівковий, ведучи, верства, випадок, витрата, відсотковий, вісімдесят, всередині, господарський син, громадянин, допущене відхилення, експерт, завдання, надлишковий, виробниче об'єднання «Росава», суголосний, феномен, черговий, обидва автори, безстроковий, бондар, квартира з усіма вигодами, відтік, глибоко, господарський розрахунок, добірка, завдатковий, занедбання, котрий, міцний, надлишок, насамперед, натяжка, об'єднання зусиль, оптовий, осторонь, статут, фаховий.

**Вправа 5. Запишіть слова з дублетним наголосом – в одну колонку, а з наголосом, що диференціює значення слів, – у другу.**

Ласо, поверх, білизна, алфавіт, анапест, привід (причина якихось дій, зачіпка), заклад, заголовок, фарфор, користь, вершковий, дзвони, відомість, малиновий.

**Вправа 6.** Прокоментуйте варіантне використання наголосів для художньо-стилістичного ефекту.

Шумлять за вікном дерева,  
Гудуть круглолисті дерева,  
І клониться в сон голова,  
І видиться осінь рожева.  
По брудних дорогах ішов,  
Та годі блукання брудного !  
Віддам тобі серце і кров,  
Нова моя, нова дорого!  
Не легкого хочу труда –  
В легкому, дзвінкому кружлянні,  
Втішається юнь молода,  
Та мучаються роки останні.  
Минають, зникають літа,  
Всі літа ідуть до одного.  
Та радісна серцю мета,  
Нова моя, нова дорого! (М. Рильський).

**Вправа 7.** Прочитайте слова, правильно наголошуючи їх. Випишіть слова, які мають подвійний наголос, та запам'ятайте їх.

Порядковий, алфавіт, приятель, ринковий, вимога, весняний, середина, висіти, текстовий, договір, терези, феномен, завжди, хапати, простий, ясний, черпати, черствий, часу (родовий відмінок), шляху (родовий відмінок), ознака.

**Вправа 8.** Перепишіть, розкриваючи дужки. Велика літера позначає початок речення.

Підзвітні радам (у/в) частині повноважень, (у/в) разі непогодження, (у/в) відпустці, (у/в) сфері, (у/в) Львові, акт (у/в) двох примірниках, (у/в) свята, (у/в) повній відповідності до умов контракту, реєструється (у/в) облдержадміністрації, (у/в) обласній раді організовано зустріч, позиції (у/в) бізнесі, замовник (і/й) виконавець, оригінальна (і/й) яскрава, (і/й) адміністрація, (і/й) профспілка вважають, війна (і/й) мир, прямі (і/й) опосередковані, це (і/й) дозволяє, професори (і/й) викладачі, (з/із) участю підприємство, (з/із) новими ресурсами, контейнери (з/із) продукцією, (з)

пропозиція, (з/із) якою, (з/із) нового року буде впроваджено, плащ (з /із /зі) ситцю, (з /із /зі) твердим наміром, тиск (з /із /зі) боку профспілок, контакти (з /із /зі) своїм оточенням, (з /із /зі) звичайними людьми, (з /із /зі) швейцарськими партнерами.

**Вправа 9.** Знайдіть явища асиміляції у таких реченнях. Вкажіть тип асиміляції.

Тяжкий біль безжалісною лапою зчавлює парубоче серце. Ще в нижчій гімназії я почав збирати пісні народні, спершу від моєї матері, а опісля і в Дрогобичі ..., так що швидко мав мілко списані два товсті зшитки. Неспокій, рух і боротьбу я бачив скрізь: в дубовій, вербовій корі, в старих пеньках, у дуплах, в болотяній воді, на полупаних стінах. – Любуєшся, Дмитре! – На стежці несподівано виростає Варивон з Василюю. – Любуюся, – признався Дмитро. Вечір. Дощ осінній. Ми йдемо по Львову, тчемо по дорозі килимок-розмову. Кланяються тобі за ласку, за багатство, що дала ти (річко) моєму серцю. Людські пісні, найглибша мука, найвища радість на землі. Зостанешся ти в самоті німій, а я не матиму де дітися з журбою.

**Вправа 10.** Прочитайте поетичні фрагменти. Які фонетичні засоби художньої виразності використовують письменники?

I. Джмелі спросоння – буц! – лобами,  
Попадали, ревуть в траві!  
І задзвонили над джмелями  
Дзвінкі дзвіночки лісові.            М. Вінграновський

II. Приспало просо просеня,  
Й попростувало просо,  
Де в ямці спало зайченя  
І в сні дивилось косо.            М. Вінграновський

III. Осінній день, осінній день, осінній!  
О синій день, о синій день, о синій!  
Осанна осені, о сум! Осанна.  
Невже це осінь, осінь, о! – та сама.            Л. Костенко

IV. Темряву тривожили криками півні,  
Танцювали лебеді в хаті на стіні,  
Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,  
Лоскотали марево золотим сузір'ям.            В. Симоненко

## ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА

**Вправа 1.** До поданих слів доберіть форми того самого слова та однокореневі слова різних частин мови, в яких би відбувалось чергування приголосних.

Луг, козак, горіх, ріг, рука, горох, друг, лягати, плакати, дихати, поверх, книга, естетика, дорога, сусідка, успіх, заслуга, архіпелаг, критика, рік, сміх, каталог, рушник, лопух, допомога, порох, кібернетика, колега, кожух, техніка, райдуга, мука, шпак, смуга, класика, дух, іволга, голка.

**Вправа 2.** Проаналізуйте текст. Які діалектні фонетичні та лексичні особливості тут відбилися?

– Послідній раз прийшов Андрій: він був у мене вчений. «Тату, – каже, – тепер ідемо воювати за Україну». – «За яку Україну?» А він підоймив шаблев груду землі та й каже: «Оце Україна, а тут, – і справив шаблев у груди, – отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати». «Дайте мені, каже, – білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмивси, та й бувайте здорові.» Як та єго шабля блиснула та й мене засліпила. «Сину, – кажу, – та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і єго на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цу нашу землю, аби воріг з цего коріння її не віторгав у свій бік». – «Добре, – каже, – тату, підемо оба». Та як це стара вчула, то я зараз видів, що смерть обвилася коло неї білим рантухом. Я подався до порога, бом чув, що її очі віпали і покотилися, як мертве каміне по землі. Так мені здавалось, але світло на її чолі вже погасло...  
В. Стефаник

**Вправа 3.** Розкажіть про творчість місцевих письменників, вживаючи слова:

відноситися – ставитися, славний – славетний – відомий – прославлений, твори – праці, тема – тематика, малювати – зображати – відтворювати, любимий – улюблений, щастя – везіння – талант, притаманний – властивий – характерний.

## САМОСТІЙНА РОБОТА

### Завдання № 1

**Поставте наголос у поданих словах.**

Антиномія, безприкладний, беремо, бюрократія, спільна вигода, відтінок, грошовий, дієвий, завдаючи, занедбаний, запитання, магістерський екзамен, найяскравіший, невизнання, професори й викладачі, перепад, тривкий, царина, чотирнадцять.

### Завдання № 2

**Знайдіть явища асиміляції. Вкажіть тип асиміляції.**

Поїдеш далеко, побачиш багато; задивишся, зажуришся, – згадай мене, брате! Інша річ – пейзажі. Вони вдаються тоді, коли в тебе хороший настрій, внутрішня легкість. На них художник відпочиває, органічно зливається з природою, вона для нього найкращий учитель. У вуличці було темно, аж чорно. Та кузня, і та компанія в ній, і той її дружній, радісний настрій лишаються живими та не затертими в душі маленького рудоволосого хлопчика. Небо було хмарне, на півночі схоплювались тривожні спалахи. Світла тінь косинцем лягала на степ. Дивишся і не надивишся, дишеш і не надишешся тим чистим, гарячим та пахучим повітрям. Та зцілющі бальзами не погоять мене, і туманної туги ясний день не зжене.

### Завдання № 3

**Прочитайте. Поміркуйте і скажіть, чому В. Самійленко порівнює нашу мову з діамантом.**

Діамант дорогий на дорозі лежав,  
Тим великим шляхом люд усякий минав,  
І ніхто не пізнав діаманта того.  
Йшли багато людей і топтали його,  
Але раз тим шляхом хтось чудовий ішов,  
І в пилу на шляху діамант він найшов.  
Камінець дорогий він одразу пізнав,  
І додому приніс, і гарненько, як знав,  
Обробив, обточив дивний той камінець ...  
Так в пилу на шляху наша мова була,  
І мимлива рука її з пилу взяла.  
Полюбила її, обробила її,  
Положила на ню усі сили свої,  
І в народний вінець, як в оправу ввела,  
І, як зорю ясну, вище хмар піднесла ...



## МОДУЛЬ 2.

### СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛЕКСИКИ, ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА СЛОВОТВОРУ

#### Практичне заняття № 3

#### ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ СТИЛІСТИКИ

##### Теоретичні питання

1. Поняття про лексику й лексикологію.
2. Диференціація лексики української мови за стилістичними ознаками.
3. Лексичні засоби функціональної стилістики: полісемія, омонімія, паронімія, синонімія, антонімія в різних стилях мовлення.
4. Тропи в нехудожніх та художніх текстах.
5. Градація, плеоназм, тавтологія, антитеза як стилістичні фігури.

*Ключові слова:* лексика, лексичне значення слова, лексикологія, лексичне явище, полісемія, синонімія, антонімія, паронімія, омонімія, тропи.

##### Питання для самоперевірки:

1. Схарактеризуйте предмет вивчення лексичної стилістики.
2. Дайте визначення понять «стилістичне значення» і «стилістичне забарвлення».
3. Що таке стилістично немаркована лексика?
4. Схарактеризуйте стилістично забарвлену лексику.
5. Розкрийте значення поняття «експресивність».
6. Яку лексику називають емоційно-оцінною?
7. Схарактеризуйте поняття «книжна лексика», «розмовна лексика», «поетична лексика», «наукова лексика».

##### Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати працю Б. Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо» за планом:
  - коротка довідка про автора,

- бібліографічні дані,
  - структура книги,
  - чим ця праця корисна для кожного користувача,
  - що нового ви дізналися з книги.
3. З'ясувати стилістичні фігури, що будуються на основі синонімії.
  4. Знайти приклади використання синонімів, антонімів, омонімів та паронімів у друкованих виданнях.
  5. З'ясувати стилістичні функції антонімів у текстах різного плану.
  6. Довести, що паронімія – це вада тексту.
  7. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:
    - Мовна надмірність і мовна недостатність.
    - Лексичне багатство мовлення.
    - Територіальні та соціальні діалекти.
    - «Суржикізація» української мови.

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 5-52.
2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика дiлової мови: Навч. посiбник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 22-29.
3. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навч. посiбник / П.С. Дудик. – К. : ВЧУ «Академія», 2005. – С. 54-120.
4. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентiв ВНЗ III – IV рiвнiв акредитацiї та викладачiв-словесникiв закладiв освiти / К.Я. Климова, П.Ф. Романюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ iм. I. Франка, 2005. – С. 4-11.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К. : Вища шк., 1987. – С. 5-14.
6. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. акад. I.К. Бiлодiда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 5-55.
7. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилiстика української лiтературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посiбник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-полiграфiчний центр «Київський унiверситет», 2004. – 192 с.

**АУДИТОРНА РОБОТА**  
**НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО**  
**ЗАНЯТТЯ**

**Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Лексика – це...
  - a) синоніми, антоніми, омоніми;
  - b) словниковий склад мови;
  - c) застарілі слова;
  - d) наука про словниковий склад мови.
  
2. Лексична мовна норма регулює:
  - a) правильну вимову;
  - b) вибір правильного закінчення;
  - c) вибір правильного написання;
  - d) правильне слововживання.
  
3. Підкресліть рядок, в якому всі слова є синонімами:
  - a) говорити, казати, кричати, говірка;
  - b) рідний, милий, дорогий, близький;
  - c) пересуватися, бігти, шкандибати, повзти;
  - d) вода, рідина, молоко, чай.
  
4. Підкресліть рядок, в якому всі пари слів є антонімами:
  - a) високо – низько, день – вечір, сім'я – рід, зима – літо;
  - b) верх – низ, сміх – сльози, чорне – біле, ліс – гай;
  - c) уперед – назад, добре – погано, часто – густо, все – ніщо;
  - d) сум – радість, день – ніч, ранок – вечір, тут – там.
  
5. Якими лексичними одиницями є слова заїзд – з'їзд, зброя – збруя?
  - a) синонімами;
  - b) омонімами;
  - c) паронімами,
  - d) екзотизмами.
  
6. Які слова становлять основу української мови?
  - a) неологізми;

- b) історизми;
- c) загальноновживані;
- d) архаїзми.

7. Синоніми, які мають однакове значення, але вживаються в різних стилях мовлення, називаються.

- a) абсолютними;
- b) лексико-семантичними;
- c) стилістичними;
- d) семантико-стилістичними.

8. Предметом вивчення лексикології є:

- a) звуковий склад мови;
- b) словниковий склад мови;
- c) правила творення слів;
- d) стійкі словосполучення.

9. Знайдіть рядок, в якому всі слова є однозначними:

- a) бджола, префікс, вельвет, буквар, гіпотенуза;
- b) корінь, операція, іти, хмара, біль;
- c) гострий, масштаб, реакція, їсти, виделка;
- d) білий, говорити, стояти, кипіти, жираф.

10. Визначити правильний варіант перекладу.

*Считать необходимым.*

- a) вважати необхідним;
- b) рахувати необхідним;
- c) вважати за необхідне;
- d) рахувати за необхідне.

**Вправа 2. Прочитайте подані слова. Чи є нормативним їх уживання. Відповідь обґрунтуйте.**

Пошлина, отримувати (освіту), довіреність, учбовий, діючий, міроприємство, відпочиваючий, прожиточний, оточуючий, відчислення, слідуєчий, положення (матеріальне), міри, любий, вищестоящий, казначейство.

### **Вправа 3. Поясніть значення слів.**

Вимисел // домисел, досвід // дослід, група // трупа, легіон // регіон, орден // ордер, племінь // промінь, текст // тест, шторм // штурм, прописка // приписка, буланій // булатний, винахідливий // винахідницький, водяний // водневий, виголошувати // проголошувати, виділяти // приділяти, затверджувати // утверджувати, формувати // формулювати, класний // класовий, лікарняний // лікарський, тафта // тахта, багатир // богатир, стрес // струс.

### **Вправа 4. З'ясуйте хиби наведених речень.**

Голова поставив на обмірковування зібрання питання про утворення комісії постачання. Вивчення цього застосування повинно дати правильну уяву про способи вдосконалення тексту. Науковці недовиконали свого зобов'язання у справі надання допомоги виробничникам з метою вдосконалення технології виділення цінних домішок із шлаку.

### **Вправа 5. виправте текст. Поясніть помилки.**

1. Хочеться поділитися деякими думками про лекції лектора. 4. За столом сиділи молоді юнаки. 5. Ми вирішили перейти на однозмінне навчання шляхом застосування кабінетної системи.. У повісті М. Коцюбинський показав реальну, правдиву дійсність того часу. 7. Кожна письмова робота повинна мати заголовок, написаний посередині строчки. 8. Ритмічно працюють робітники на видобувному участку. 9. В селі почалися масові жнива буряків.

### **Вправа 6. Поясніть значення іменників у даних словосполученнях і реченнях.**

Клас (шкільний клас, робітничий клас, високий клас, клас рослин, клас пілотажу).

Зміна (батько працює в першу зміну, зібралася на мітинг вся зміна, у нашому селі сталися зміни, росте зміна).

Вік (прожити вік, вік молодих, не вік бути тут).

### **Вправа 7. Складіть речення із різним значенням слів *похилый, точити, рахувати*.**

**Вправа 8. З'ясуйте значення слова «білий» у таких реченнях:**

1. Як упав же він з коня та й на білий сніг (Я. Тичина). 2. Вулиці залиті молочним світлом білої ночі (О. Іваненко). 3. Сумує, воркує, білим світом нудить (Т. Шевченко). 4. Там лакомини різні їли: буханчики пшеничні білі, кислиці, ягоди, коржі (!. Котляревський). 5. Мужики цікаві стали: чи ці кості білі всюди, чи блакитна кров проллється, як пробити пану груди? (Леся Українка). 6. Біле вугілля — дешевий вид енергії (З журналу). 7. Драматичні твори Лесі Українки написані білим віршем (З підручника).

**Вправа 9. Подані слова поділіть на дві групи: 1) однозначні і 2) багатозначні. Доведіть свою думку. Виділіть пряме значення.**

Атестувати, клеїти, шлях, голова, злива, річка, грім, косар, сонце, куліш, поле, падає, стелеться, день, ручка, стіл, пенал, вікно, пішов, кущ, гострий, година, заєць, лист, стіл, хек, цезій, цунамі, чапля, стіна, чисельник, земля, шахтар, щавель, вогонь, золото, кров, хвощ, горобець, бігти.

**Вправа 10. До поданих слів доберіть синоніми, вкажіть їх стилістичні відтінки.**

Світлий день і світле майбутнє, шанувати матір і шанувати здоров'я.

**Вправа 11. Знайдіть у наведеному уривку однозначні і багатозначні слова. У багатозначних словах з'ясуйте пряме і переносне значення.**

Року 1710 у граді Гадячі Григорій Іванович Грабянка завершив працю на улюблену для українських літописців тему – про війну Богдана Хмельницького з поляками. він не обмежився періодом Хмельниччини, а намагався дати історію козацтва від пори його виникнення і довів її до 1709 року. Грабянка був освіченою людиною (закінчив Києво-Могилянську академію) і відомим козацьким діячем. У Гадячі займав посади сотника, осавула, обозного, судді, а в останні роки життя – полковника. Літопис, що став носити його ім'я, писав зі знанням справи, на основі попередніх літописів, щоденників, офіційних документів, розповідей очевидців. (А.Онищенко)

**Вправа 12. Із поданими словами утворіть синонімічні ряди.**

Лагідний, короткочасний, льотчик, синій, хитрий, бриніти, хурделиця, туга, поганий, хвилюватися, жвавий, хазяйнувати, добрий, чистий, лелека, просторий, пейзаж, замовкає, оплески, веселий, азбука, безсумнівний, товстий, флексія, просторий, буква.

**Вправа 13. Доберіть синоніми до словосполучень зі словом *чистий*.**

Чисте небо, чиста вода, чистий учень, чисте повітря, чистий комірець, чиста совість, чистий коридор, чисті руки.

**Вправа 14. Поясніть використання у тексті парних синонімів. Яка їх стилістична функція?**

I. 1. До втоми, до сльозинок на щоці про мене будеш думати-гадати (В. Ткаченко). 2. Я не можу, не можу спинити його, що, мов чорная хмара, на мене йде, що, мов буря, здалека шумить-гуде (/ . Франка). 3. Снігом-завірюхою доріженьки у полі замітає (М. Кравченко). 4. Реве-гуде негодонька, негодоньки не боюся, хоч на мене пригодонька, та я з нею не журюся (Леся Українка).. Рядом дивних утіх, роєм мрій дорогих тягне-вабить він дух твій відважний. (Дніпрова Чайка)

II. 1. Всім гордим-пишним честь була і слава, зневаженим-ображеним – погорда. 2. У чорную хмару зібралася туга моя, огнем-блискавицею жаль мій по ній розточився. 3. Промчалась та буря-негода палка наді мною, але не зломила мене, до землі не прибила. 4. Як я тебе згадаю, у грудях серце з туги-жалю гине. 5. Народ наш, мов дитя, сліпеє зроду, ніколи світа-сонця не видав. 6. Вчора грало-шуміло воно (море) при ясній, спокійній годині. 7. Ти чуєш, як бринить струна якась тремтяча? Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча, тут, в глибині. (ЛесяУкраїнка)

**Вправа 15. Утворіть, якщо це можливо, антонімічні пари з такими словами:**

кричати, біліти, ввіз, будити, визволяти, відвертатися, веселий, радісно, радіти, щедрий, солодкий, холод, початок, життя, абсолютний, архаїзм, ввічливий, виграти, відвертатися, грубий, день, достойний, великий, приходити, тихо, яскравий, вірний, падати, руйнувати, над, білий, глибокий, правда, світлий, лексика, гарячий, чистий, свіжий, добрий, багатий, біжить, зустріч, вперше, застелити, коза, шкідливо, теплий, воля, ніколи, дати, завдяки, дитина, веселий, здоровий, щирий, перемога, щедрий, визнавати, відчай, короткий.

**Вправа 16. Знайдіть омоніми у поданих словосполученнях.**

Падати на землю, падати духом, короткий олівець, коротка розмова, старовинний лук, масиви зелених лук, глибока балка в степу, залізна балка, земляний вал, вогневий вал, сільський клуб, клуб диму, край вікна, край лісу.

**Вправа 17. Поясніть значення поданих слів. З'ясуйте, як вони називаються. Складіть з ними речення.**

Запал – запал, заклад – заклад, задихатися – задихатися, зараз – зараз, верхи – верхи, вигасати – вигасати, поверх – поверх.

**Вправа 18. Поясніть значення омонімів у поданих словосполученнях:**

високий бал – новорічний бал; цікаві кадри – висококваліфіковані кадри; довгі коси – гострі коси; добра мати – добре мати; зламаний гриф – нечіткий гриф – професійний гриф; наголошений склад – торговельний склад.

**Вправа 19. До поданих речень доберіть інші, у яких би виділені слова були омонімами.**

1. Правда подорожує без віз. 2. Йти по широкому полю. 3. Не сунь свій ніс, куди не просять. 4. Мати городів руських. 5. Я на сторожі коло них поставлю слово. 7. Ця дівчина дуже мила. 8. Ми любили відпочивати на піщаній дніпровській косі.



**Вправа 20.** До слів *лікарський – лікарняний* доберіть слова із запропонованого переліку: халат, кімната, листок, день, контроль, ліжко, обов'язок.

**Вправа 21.** Поєднайте паронімічні прикметники з іменниками, що пропонуються.

Гармонічний // гармонійний: аналіз, людина, коливання, відносини, витвір, стиль, побудова.

Дружний // дружній: взаємини, народ, країна, рука, вітання, зв'язки, колектив, клас.

Корисливий // корисний: людина, довідник, монографія, діяльність, зустріч, дядько, дівчина.

Особистий // особовий: власність, господарство, майно, книжка, підпис, склад, посвідчення, назва, рахунок.

**Вправа 22.** Із поданих текстів випишіть стилістично-марковані слова й охарактеризуйте їх.

I.

Раптом Галочка біленька шепоче:

– А знаєш, наша кішка привела кошенят, гарненькі такі кошенята, одно попелясте, а друге руденьке.

– А наш Джойка вчора в садку вирив яму, побачив там черв'яка і хотів його відкопати, – пошепки відповідає Галочка чорненька, і літера „а” вже вилазить у неї за лінійки.

– А в нас... – продовжує Галочка біленька.

– Татарська й Хижнякова, не розмовляйте! – знову каже Олена Пилипівна.  
– Останніми відлітають журавлі... – каже вона.

– А в мого дяді, – шепоче Галочка Хижнякова, – є живий журавель, такий кумедний, довгоногий.

– А в моєї тьоті, – не може втриматись Галочка Татарська, – є галка, жива приручена галка.

– Що ви там, цокотухи! – вже трошки сердито каже Олена Пилипівна.

– Ні, ні, ми нічого, – швидко говорить Галочка.

II.

Морське серце

Раз у морі купалося двоє братів. От старший скупався, на берег пливе, а менший все далі та далі. І хвиля морська закохалась у відважному браті: взяла, обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове підводне

царство. А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на рідного брата, щоб швидше йшов рятувати. А старший боїться плисти. „Глибина, – дума, – згину ще й я з ним укупі!”

– Ой братику милий! Ой братику любий, рятуй! – з сльозами ще раз виринув хлопець, од жаху волосся рвучи.

– Нехай тебе Бог порятує! – несміливо старший сказав, а сам не насмів і зирнути, як брат потопає, – гребеться до берега хутко, на камінь вилазить. Розсердилась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська цариця на дно, і сльози його повернулися в чистії перли, а кучері – в пишні коралі, а старшого брата риби й раки уцент рознесли, лиш серця ніхто не схотів і торкнути: таке було гидке оте полохливеє серце! І досі в морі те серце: несміливо, крадучись, плава, слизьке та холодне, жалке, наче та кропива, ворухиться мляво та труситься, тині од себе не має – прозоре. А море гидує тим серцем: на берег його викидає, а там воно гине без сліду (За Дніпровою чайкою).

### III.

Що ж до поняття нація, то лише на перший погляд здається, що це таке чітке і всім зрозуміле поняття. Саме в це поняття останнім часом, уже в умовах, здавалось би, незалежної України, внесено стільки плутанини, що пересічний громадянин може вкрай розгубитися, начитавшись нашої преси, де українців то пропонують вважати етносом, що й досі ще не відбувся як нація, то вже аж політичною нацією, що містить у собі наш поліетнічний конгломерат, то народом України, то, як у Конституції сказано, – українським народом. У паспорті графа національності скасована. Епітетом національний розкидаються так бездумно, що іноді він втрачає контури сенсу. Проблема тут навіть не в ідентифікації нації, а в кризі самоідентифікації національно дезорієнтованої частини суспільства (Л. Костенко).

### IV.

Інтелігентність потрібна за будь-яких обставин. Вона потрібна вам і тим, хто вас оточує. Багато хто вважає, що інтелігентна людина – це людина начитана, високоосвічена (і освіта її переважно гуманітарна), багато подорожує, знає кілька мов. Проте можна все це мати і не бути інтелігентом, а можна нічого цього не мати і бути все-таки внутрішньо інтелігентною людиною. Інтелігентність не тільки в знаннях, а й у здатності зрозуміти ближнього. Вона виявляється в тисячі дрібниць: в умінні чемно сперечатись, скромно поводитись за столом, в умінні непомітно (саме непомітно)

допомогти іншому, берегти природу, не смітити навколо себе – не смітити недопалками чи лайкою, поганими ідеями (це теж сміття, та ще й яке!)...

Інтелігентність – це здатність до розуміння, це терпиме ставлення до світу і до людей (За Д. Лихачовим).

**Вправа 23.** Прокоментуйте функцію багатослів'я у наведених реченнях.

1. Жніть, вижинайте, женці мої, а я заспіваю. 2. Ей, даруйте, любку любий, що не можу вас пустити. 3. Заплакала стара ненька слізеньками. 4. Тутки живши, не нажився. 5. Онде блудить сплакана дитина, без тата, без мами, бідна сиротина. (З творів Ю. Федьковича)

**Вправа 24.** Диференціюйте повтори, однокореневі слова і тавтологію у поданих реченнях.

I.

1. І такий тут грім покотить – небом, небом-небозводом. 2. Копне копитом, зареве, підкине хмару сизу – і з криком в небо устає новий псалом залізу. 3. Над містом зойки і плачі, немов з перини пір'я... 4. Нікого я так не люблю, як вітра вітровіння. 5. А другий грім ще далі гримкоче. 6. Гнів походом у фашистські дзоти дзотить. 7. І тому, коли я бачу, як на небі туча тучить, – душу всю мою озвучить громом гніву! (З творів П. Тичини)

II.

1. Казала фея, що, мов дзвін, дзвенить одно на світі джерело студене (М. Рильський). 2. Риємо-риємо-риємо землю неначе кроти; сіємо-сіємо-сіємо буйні червоні цвіти... (В. Чумак). 3. Гордою, сміливою бурею бурхливою встань, народе зраджений, як один устань (В. Чумак). 4. В мрійно-синіх далечінях хвилі-співи, переспіви, хвилі і луги (В. Чумак). 5. Хай з них виростуть трави і квіти розквітнуть (В. Еллан). 6. За життя розплата тільки кров'ю, тільки смертю переможеш смерть (В. Еллан).

**Вправа 25.** Випишіть окремо тавтологію, плеоназм, повтори, нанизування однокореневих слів.

1. Диво дивне – йде машина, а в машині Лимарівна (П. Усенко). 2. Я чую... шугання диму з димарів (М. Бажан). 3. Я хочу, щоб у парку квітли квіти (Н. Забіла). 4. Його сурма сурмила б славно і зараз нам в часи нові (М.Шеремет). 5. Сідає сонце десь за гаєм і сад червневий червонить (М. Пригара). 6. А ще так недавно, кільканадцять літ – цвітом цвів живоцвіт... 7. А хотілось бачити б молодую зелен-зеленою – зеленицею... (О. Сорока). 8. І в темній темниці мене, вольного гетьмана, голодом замучив у кайданах (Т. Шевченко). 9. Тут океанні очі – море-мо-рем, далеко йти – далеку даль нести (М. Вінграновський). 10. Одно-однісіньке під тином сидить собі в старій ряднині. 11. У ворожки ворожила, пристріт замовляла, талан-долю та весілля з воску виливала (Т. Шевченко). 12. Хто це такий, цей молодий юнак? (В. Бобинський). 13. Моя дівчина молода прощається із юнь-літами. 14. її сльози рясні пролились – за улюбленим сином ридала (І. Гончаренко).

**Вправа 26. У наведеній поезії Івана Ковача з'ясуйте функцію повторів та плеоназмів. Визначте тропи, фігури, стилістичні фігури.**

Як збирали сонях-соняшник,  
То забули одного у полі. Він один, він самий, як тополя.  
Йому руки хай виростуть долі.  
Йому серце хай виросте жовте,  
Ноги, очі в жовтневім роздоллі.  
Ходить соняшник довгий, як місяць,  
до братів своїх стежку питає:  
«Де вона, де ця їх батьківщина?  
Де земля, де життя, а де той світ?»  
Бродить соняшник, бродить й не знає,  
що прохожа рука йому шапку зірве і не скаже «спасибі».

**Вправа 27. Прочитайте текст. Які образні засоби художнього мовлення застосовує автор?**

Після похмурої темної ночі, в котру не переставав хлюскати лапастий дощ, розливаючи великі річки-озера по землі, починало світати. Крайнебо жевріло рожевим огнем; горіло і миготіло ясным полум'ям. Серед того зарева стовпом стояла кривава попруга і переписувала його надвоє. Повітря ні ворухнеться: стоїть і мліє; усюди тихо, німо, – здається, немов світ, затаївши в собі дух, дожида чогось... Але ось пройшла хвилина ... друга ... З-за землі, на кривавій попрузі неба скочила невеличка іскорка; довга променяста стяга

протяглася від неї над землею; далі викотивсь серп огненного кільця – і пучок світу поливсь, розливаючись по горах, лісах, по високих будівлях. Далі все більше та все більше впливав з-за землі широкий серп, мов хто невідомий підсував з того боку гаряче іскристе коло. Ось і все воно впливало – чисте та ясне, граючи своїм світом, застрибали його променясті голки по землі; заграли ясні іскорки по росі; розстигались-лягали різні кольори по воді. Світ зрадів, празникуючи своє величне свято. Синє, глибоке небо розгортало своє безкрає поле, немов казало: котись по мені куди хоч і як хоч, – я буду розстигаться, розрівнюватись перед тобою, щоб не було тобі ні впину, ні перегороди! І справді, на йому не було ні плямочки, ні смужечки – чисте, високе, глибоке! На другому кінці стояв тільки місяць, – блідий, похмурий; мов старий лисий злодюга, він тупцювавсь на одному місці, боязко блимаючи своїми темними плямами на сонячне ясне обличчя, і дедалі все бліднів та зникав, мов розтавав від гарячого лизання променястих язиків... (П. Мирний).

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

**Вправа 1. Випишіть із тлумачного словника значення поданих нижче слів. Складіть з ними речення.**

Вихор, глава, гніт, година, громада, гурт, доля, завод; засада, захід, звіряти, кар'єр, коловорот, конституція, коса; корч, косити, кран, лебідка, легенда, ложа, луг, метр, громадський – громадянський, мішати – заважати, дрібний – мілкий, заступник – замісник, витікати – впливати, класти – ставити, любимий – улюблений, власник – володар, переводити – перекладати, вибачте – перепрошую.

**Вправа 2. З'ясуйте значення і стилістичне забарвлення кожного слова у синонімічному ряду.**

Берегти, боронити, зберегти; бігти, мчати, нестись, гасати, ганяти, скакати; парубок, юнак, хлопець, легінь, молодик, молодець; безліч, багато, чимало, тьма, багацько, сила-силенна; труд, праця, справа, заняття, робота; обличчя, лице, писк, фізіономія; чудовий, чудесний, дивний, чарівний, пречудесний.

**Вправа 3.** Дотримуючись точності мовлення, запишіть правильні вирази. З п'ятьма правильними варіантами складіть невеликий зв'язний текст.

Вірна чи правильна відповідь? Футбольні болільники чи футбольні болільщики? Домашній адрес чи домашня адреса? Проживати за адресою чи мешкати за адресою? Перебувати в Україні чи перебувати на Україні? Витяг із протоколу чи виписка з протоколу? Кошторис витрат чи смета витрат? Згідно наказу чи згідно з наказом? Ставлення до навчання чи відношення до навчання? Відношення в колективі, взаємини в колективі чи стосунки в колективі? Святковий захід чи святкове міроприємство? Приймати участь чи брати участь? З нагоди одруження чи з пригоди одруження? Стане у пригоді чи стане в нагоді? Повістка денна чи порядок денний? Перекладна чи перекладацька література? Перекладна чи перекладацька робота потребує знання мов? Учбовий заклад чи навчальний заклад? Підняти руку чи піднести руку? Шари населення чи верстви населення? Надати перевагу чи віддати перевагу?

## Практичне заняття № 4

### ЛЕКСИКА АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО СКЛАДУ

#### Теоретичні питання

1. Поняття про лексичні діалектизми, неологізми та застарілі слова.
2. Неологізми загальнономвні й авторські.
3. Причини появи, способи творення та стилістичні можливості неологізмів.
4. Можливості матеріальних архаїзмів (історизмів) та стилістичних архаїзмів у текстах різного плану.
5. Запозичена лексика.
6. Особливості лексики наукової мови. Термінологія як компонент української лексики.
7. Професіоналізми. Їх типи, способи творення, можливості використання.
8. Мовні штампи й канцеляризми.

**Ключові слова:** неологізми, okazіоналізми, архаїзми, історизми, терміни, професіоналізми, жаргонізми, арготизми.

#### Питання для самоперевірки:

1. Схарактеризуйте стилістичний потенціал слів іншомовного походження.
2. Поясніть що таке інтернаціоналізми.
3. Скажіть, чим відрізняються запозичення від власне іншомовних слів.
4. Назвіть джерела запозичень.
5. Дайте визначення неологізмів.
6. Які слова належать до застарілих.
7. У яких стилях використовуються застарілі слова?
8. Схарактеризуйте основну сферу використання термінів.
9. Дайте визначення професіоналізмів.
10. Схарактеризуйте поняття соціолекту.
11. Поясніть, на основі чого творяться жаргонізми й арготизми.

### **Завдання для самостійної роботи:**

1. Навести приклади окказіоналізмів у засобах масової інформації.
2. Знайти приклади загальномовних та авторських неологізмів у художніх текстах.
3. Підібрати приклади застарілих слів у художніх та нехудожніх творах.
4. Пояснити значення 10 запозичених слів.
5. Навести приклади меж поширення термінів у газетних матеріалах.
6. З'ясувати можливості використання жаргонізмів та арготизмів в окремих функціональних стилях. Навести приклади.
7. Написати твір-мініатюру на тему:  
«На все впливає мови чистота: зір глибшає, і кращають уста,  
стає точнішим слух, а думка гнеться,  
як вітром розколихані жита» (Д. Павличко).
8. Підготувати доповідь на одну із запропонованих тем:
  - Поетичний синтаксис художньої мови.
  - Специфіка власне української лексики.
  - Відображення історії українського народу в його мові.
  - Основні пласти запозиченої лексики.
  - Своєрідна образність наукової лексики.

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 63-72.
2. Волкотруб Г.Й. Стилістика ділової мови: Навчальний посібник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 24-38.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – С. 34-48.
4. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001. – С. 18-44.
5. Кравець Л. Стилістика сучасної української мови (лексика і фразеологія) / Л. Кравець: Збірник вправ. – К., 2002. – С. 12-58.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови / Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003 – С. 31-43.
7. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – С. 12-108.



8. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2000 – С. 25-51.

9. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилїстика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посібник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-полїграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

## АУДИТОРНА РОБОТА

### НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

#### **Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Які слова становлять основу лексики української мови?
  - a) неологізми;
  - b) історизми;
  - c) загальноновживані;
  - d) запозичені.
  
2. Неологізми – це слова, які...
  - a) з'являються в мові;
  - b) запозичені з інших мов;
  - c) позначають предмети та явища чужого життя;
  - d) уживаються лише в мові людей певної місцевості.
  
3. Як називаються слова, якими користуються люди певних професій?
  - a) діалектні;
  - b) загальноновживані;
  - c) неологізми;
  - d) професійні.
  
4. У якому рядку подано синоніми до запозичених слів *негоціант*, *афіша*, *нюанс*, *аплодисменти*, *бард*?
  - a) меценат, картина, нота, аплодувати, боян;
  - b) продавець, запрошення, можливість, турбота, митець;

- c) купувати, оголосити, відтінити, плескати, поетизувати;
- d) купець, оголошення, відтінок, оплески, поет.

5. Вкажіть, у якому рядку всі слова є застарілими.

- a) розмова, суфікс, сокіл, блакить, рейтинг;
- b) почуття, лексика, модальність, мармур, мушля;
- c) урядник, писар, ратай, свічадо, рекрут;
- d) ручка, хмара, самотність, нейрон, каламбур.

6. Назви предметів, які зникли з життя суспільства:

- a) неологізми;
- b) архаїзми;
- c) історизми;
- d) варваризми.

7. З'ясуйте, у якому рядку всі слова є запозиченими.

- a) Стельмах, швець, тесля, монтажник, корж;
- b) бузок, фіалка, торт, клопоть, синиця;
- c) чорнобривець, очерет, куліш, гайворон, полуниця;
- d) магістраль, футбол, агент, революція, акція.

8. Знайдіть рядок, в якому всі слова є термінами:

- a) бароко, романтизм, підручник, театр, теорія;
- b) магнітола, афіша, колібрі, бюджет, модернізм;
- c) косинус, суфікс, гіпотенуза, діалект, лексема;
- d) нахил, костюмер, грамота, ідея, грація.

9. В якому рядку правильно дібрано відповідники до запозичених слів:

- a) турнір – змагання, торт – пиріг, неологізм – старий;
- b) анемія – недокрів'я, брифінг – зустріч, афіша – виставка;
- c) лауреат – переможець, гонорар – винагорода, оптимальний – найкращий;
- d) плац – площа, бард – митець, рецензія – резолюція.

10. Слова, котрі або вже вийшли із широкого вжитку, або недавно ввійшли до мови і сприймаються, як нові, належать до лексики...

- a) пасивної;
- b) емоційно-забарвленої;

- c) просторічної;
- d) книжної.

**Вправа 2. Проаналізуйте текст. Які діалектні лексичні особливості тут відбилися? Випишіть слова, що знаходяться за межами літературної мови.**

А рано вони оба виходили, а стара сперласи на ворота та не говорила, але так здалека дивиласи, як з неба. Марусяк похмурнів. В корчемну гармонію його сили і загальної поваги вривалася дисонуюча нотка. Треба було гадати, як вивернутися. Щоб із честю. Але поки що ще незнав, як.

– Та й що ж? Та ви, неню, не плачете, бо мені в тім не розумно, ек ви плачете.

– Ек же не му плакати, що збавив дитину здоровля навіки. Шо був хлопець їк хлопець, а тепер уночі си зриває, кричить, на ноги си скаржит. Йой, Божечку... Та й звідки ж нещестє впало, шо храни Госпідку любий усекого ви' такого...

– Та й шо ви, неню, хочіте від мене?

– Та й то так тому пропадати? – скрикнула газдиня. Вже почула серцем, що якось не так із нею говорить опришок і слова не такі.

– То так тому пропадати? Таже то не чоловік, а пес! Таже він люцьку би кров пив, ек воду! Та шо він си накарав, шо си набив, накатував си людей – їй, бідочко моя кервава!

Газдиня забула обережність і кричала, не зважаючи на те, що, може, завтра ж усі її слова буде знати Юрішко (Г. Хоткевич).

**Вправа 3. До іншомовних слів доберіть українські відповідники.**

Конгрес, акваріум, ямб, ліміт, анархія, амністія, тротуар, шоу, серенада, саквояж, тайм, метонімія, джем, дисиміляція, полісемія, автограф, імпорт, аудиторія, асиміляція, експрес, біографія, сейф, фініш, архаїзм, абітурієнт, магістраль, кабала, ар'єргард, бізнес, абажур.

**Вправа 4. З'ясуйте, з яких мов запозичені подані слова. Виберіть 10 слів і складіть із ними речення в різних стилях.**

Вождь, єдність, грядущий, благодать, премудрий, раб, історія, етнографія, психологія, філософія, педагогіка, ідея, трагедія, драма, ангел, ікона, акваріум, акцент, радіус, медіум, нація, аудиторія, література, товариш, отаман, базар, товар, комиш, аркан, табун, кавун, баклажан, ампула, балет, партер, ложа, репертуар, костюм, пальто, журі, аврал, танкер, спортсмен,

футбол, тайм, бюджет, лідер, трамвай, хобі, джем, піджак, слюсар, верстак, домкрат, шахта, аншлаг, вундеркінд, курорт, фельдшер, князь, штаб, флот, боцман, лоцман, вимпел, матрос, шкіпер, яхта, брюки, ситець, арія, кантата, карикатура, квартет, лібрето, маестро, новела, соло, соната, тріо, вермішель, газета, макарони, скарб, байка, гусар, рекрут, петрушка, каштан, барвінок, клянчити, паровоз, завод, передовиця, безробіття, книголюб, декабрист.

**Вправа 5. Згрупуйте подані стилістично забарвлені слова за розрядами: емоційно-експресивна, поетична, книжна та просторічна лексика.**

Любов, радість, матусенька, сердешний, недоленька, благовісний, страж, блакить, золотокосий, красний, багряний, вікопомний, сьогоднішня, предковичний, превалювати, взаємодія, аполітичний, ідея, пріоритет, причинність, апелювати, витріщитись, дрихнути, жерти, комизитися, чувиха, розвалюха.

**Вправа 6. Застосуйте у поданих реченнях різні прийоми пояснення іншомовних слів.**

Імідж цього закладу добре відомий усім. Молодим організаторам особливо вдалася перша репрезентація. Клуб дбає про те, яку опінію матиме їхній захід. Ми переглянули передачу «НОН-стоп рандеву в Еміратах». Рефері не вперше подав сигнал, проте гра продовжувалася. Фабрика освоїла випуск нових фасонів кашне. Вона запитала солдата, чи він адаптувався на військовій службі. Українські парламентарі приймають закони, які повинні з часом реалізуватися. Сучасні північні регіони мають збалансований соціально-економічний розвиток. Міський муніципалітет складається з 10 департаментів.

**Вправа 7. Знайдіть у тексті мовні штампи та канцеляризми. Перебудуйте речення, уникнувши їх.**

Справи вимагають бути кращими. Втрачається бажання наполегливо трудитися, зникають всякі стимули в цьому плані. Не виключена можливість прибуття концертних колективів з інших областей. Їх стан здоров'я викликає тривогу. І в механізаторів, і в цукроварів в розпалі головний екзамен року, тож як не поцікавитись станом справ у цій галузі. Тим часом координаційна рада міського комітету робітничого контролю направила голові міськради Костіну направлення про зняття з посади директора. Шановні добродії,

дозвольте запевнити вас, що в намічений графік ми неодмінно вкладемося. Наша ювілярка ось уже тридцять років самовіддано трудиться на рідному підприємстві, вона домоглася високих результатів праці. Вивчення мови і літератури недостатньо використовується для збагачення активного словникового запасу учнів, навчання виразного читання, правильного і образного вираження своїх думок.

**Вправа 8.** Продовжіть низку найчастіше уживаних штамів: правильні висновки, конкретні заходи, важливе місце, вагомі показники, активна підготовка, докорінні зміни, чітка програма дій, певні успіхи, з почуттям відповідальності, покласти край, ...

**Вправа 9.** Запропонуйте синоніми для заміни штамів і канцеляризмів.

Довгий період часу підприємство відставало у виробництві. Вирішили акцентувати увагу на впровадженні нових форм виробництва. Із січні нинішнього року приступили до конкретної реалізації намічених планів. У радгоспі віднайшли правильну господарську лінію. Молодий, він успішно справляється з обсягом робіт. А ось виникли нові перепони на шляху до впровадження прогресивних форм роботи. Підприємства, що замовляють транспортні засоби, не забезпечують їх фронтом роботи.

**Вправа 10.** Запишіть слова у дві колонки: стилістично нейтральні та стилістично марковані (з'ясуйте до якого стилю вони належать).

Оглядини, механізувати, біганина, відповідальність, окиглити, новація, вечорниці, премія, кисень, дідуган, пестити, баняк, пречудесний, суфікс, працювати, ссавці, рачкувати, дорога, весело, орфографія, величезний, конкурс, відсоток, співіснування, сестра, пантрувати, щастя, тайм-аут, колядувати, гладун, гетьман, аероплан.

**Вправа 11.** Прочитайте твір Остапа Вишні. З'ясуйте, за допомогою яких мовних засобів автор досягає комічного ефекту.

Країна «Чукрен», як про те свідчать матеріали, знайдені при розкопках гробниці чухраїнського царя Передериматнюріохора, розлягалася на чималій просторіні від біблійської річки Сону аж до біблійської річки Дяну. Біля річки Дяну простягалася пасмо так званих Кирпатих гір. Це на Заході...

Південь країни «Чукрен» обмивало море з водою синього кольору.

Синім те море зробилося дуже давно, ще тоді, коли найбільша в світі катаклізма одділила океан від землі. Тоді те море хотіло зробитися океаном – надулося, посиніло, та так синім на весь свій вік і залишилося. В синє море текла найулюбленіша чухраїнцями річка Дмитро. А на південному заході була друга велика річка – Дситро. Від цих річок і чухраїнці прибрали назву: наддмитрянців і наддситрянців. Наддмитрянці – це ті, що жили над річкою Дмитром, а наддситрянці – над Дситром.

Чухраїнців було чимало: щось понад тридцять мільйонів, – хоч здебільша вони й самі не знали, хто вони такі суть...

Як запитають було їх:

– Якої ви, лорди, нації?

Вони, почухавшись, відповідають!

– Та хто й зна... Живемо в Шенгеріївці. Православні.

«Чукрен» була країна хліборобська. На ланах її на широких росли незнані тепер хліба-книші, паляниці, перепічки... А найбільше чухраїнці любили на вгородах соняшники.

– Хороша, – казали вони, – рослина. Як зацвіте – зацвіте – зацвіте! А потім, як ісхилить голову і стоїть перед тобою, як навколюшках... Так ніби він – ти, а ти – ніби пан. Уперто покірлива рослина. Хороша рослина. (Остап Вишня)

**Вправа 12. Зробіть стилістичний аналіз тексту. До якого стилю належить уривок. Які ознаки на це вказують?**

Виникають два важливих питання. Чи універсалізм цивілізації подібний до принципу сполучених посудин, коли бездіяльність Заходу щодо України призведе до спонтанного падіння рівня життя на Заході і зростання того рівня в Україні? Чи все ж універсалізм цивілізації є непереборність процесу вдосконалення? І Захід підраховує, наскільки зменшились би його непотрібні видатки на транспорт і енергію з інших континентів у зв'язку з наявністю стратегічної України. За рахунок тієї вигоди, вважаю, слід зараз надати Україні життєво необхідної для неї негетропії у формі найновіших технологій. Будемо сподіватись, що універсалізм цивілізації служитиме Україні...

## ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА

**Вправа 1.** Користуючись словником, поясніть значення слів. До якої категорії лексики належать наведені слова?

Базис – база, брижді – брижі, будинок – будова, буксирувати – буксувати, важливий – важний, виголошувати – оголошувати, генеральний – генеральський, димовий – димчастий двоскладний – двоскладовий. виборний – виборчий, кримінальний – карний, доволі – до волі, відноситися – ставитись, діалектний – діалектичний, притаманний – властивий, пам’ятка – пам’ятник, попадати – потрапляти, робити – працювати, одягати – надягати, об’ява – оголошення.

**Вправа 2.** Як ви розумієте смисл виразів *протокольна мова, протокольний стиль, протокольна точність*. Складіть речення з відповідними словосполученнями.

**Вправа 3.** Знайдіть у словнику іншомовних слів значення таких ділових назв:

копія, протокол, автобіографія, юриспруденція, формуляр, документ, стандарт, акт, інструкція, резолюція, стенограма, абзац, шрифт, пробіл, телеграма, характеристика, тези, композиція, бланк, віза, гриф, канцеляризм, штамп, кліше, реквізит, рубрикація, прес-реліз, документація.

## Практичне заняття № 5

### ФРАЗЕОЛОГІЯ В СТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

#### Теоретичні питання

1. Поняття про фразеологію і фразеологізми.
2. Джерела виникнення фразеологізмів.
3. Типи фразеологічних одиниць за способом з'єднання компонентів.
4. Фразеологічні звороти за їх походженням та генетичними зв'язками.
5. Системні зв'язки у сфері фразеології.
6. Використання фразеології в різних стилях мови.
7. Явище трансформації фразеологізмів.
8. Відтворення фразеологічних одиниць у перекладах з однієї мови на іншу.
9. Образність як домінуюча риса фразеологічних одиниць.

*Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, класифікації фразеологічних одиниць, системні зв'язки у сфері фразеології, образність.*

#### Питання для самоперевірки:

1. Що таке «фразеологізм»?
2. Схарактеризуйте основні типологічні ознаки фразеологізмів.
3. Розкажіть про стилістичний потенціал фразеологічних одиниць.
4. Дайте стилістичну характеристику розмовно-побутових фразеологізмів.
5. Які функції виконують фразеологізми в різних стилях мови?
6. Назвіть основні способи трансформації фразеологічних одиниць.

#### Завдання для самостійної роботи:

1. У тексті пояснити типи фразеологічних одиниць за способом з'єднання компонентів.
2. Знайти у друкованих виданнях фразеологізми та пояснити їх етимологію.
3. Навести приклади використання фразеології у різних стилях



мови.

4. З'ясувати особливості відтворення фразеологічних одиниць у перекладах з російської мови.

5. Знайти і перекласти з російської мови десять фразеологізмів на теми моральних якостей людини.

6. Виписати 15 фразеологізмів, які б стосувалися однієї частини людського тіла.

7. Зробити конспект-схему на тему: «Історія становлення та вивчення фразеологізмів».

8. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:

- Фразеологізми як національний культурний компонент українознавства.
- Роль конотацій у формуванні фразеологічного значення.
- Слова-символи в народній фразеології.
- Національна фразеологія в іншомовному зіставленні.
- Ономастика у фразеології.
- Характеристика людини в українській фразеології.
- Висвітлення народних традицій українців засобами фразеології.
- Джерела фразеологізмів.

### Рекомендована література

1. Дудик П.С. Стилїстика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – С. 76-102.

2. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001. – С. 23-95.

3. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилїстичні поради: Навч. посібник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – С. 12-108.

4. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2000. – С. 78-83.

5. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л.Г. Скрипник. – К., 1976. – С. 8-207.

6. Струганець Любов. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХст. / Л. Струганець. – Тернопіль, 2002. – С. 26-51.

7. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За редакцією І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 64-82.

8. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму / В.Д. Ужченко. – К., 1988. – С. 9-204.

**АУДИТОРНА РОБОТА**  
**НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО**  
**ЗАНЯТТЯ**

**Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. У якому рядку словосполучення є фразеологізмами?
  - a) хотіти їсти, швидко втекти, говорити навмисне, уважно дивитися;
  - b) дотепний чоловік, покірна людина, балакуча жінка, гарна квітка;
  - c) пропустити повз вуха, писана красуня, кипіти від злості, хапати дрижаки;
  - d) надокучати товаришеві, дорога річ, повісити пальто, кипить вода.
  
2. Визначте, у якому рядку фразеологізми становлять синонімічний ряд.
  - a) зачепити за живе, розплющити очі, перемивати кісточки;
  - b) очей не відірвати, ні в казці сказати ні пером написати, хоч з лиця воду пий, писана красуня;
  - c) брати на себе, укривати ганьбою, врізати дуба, допікати до живого;
  - d) обливати брудом, гав ловити, розкривати рот, собаку з'їсти.
  
3. Який фразеологізм є антонімом до вислову *стояти як пень*?
  - a) стояти на власних ногах;
  - b) стояти на краю безодні;
  - c) сидіти склавши руки;
  - d) бігти стрімголов.
  
4. Який із фразеологізмів має значення «пам'ятати про що-небудь, не виявляючи цього зовні»?
  - a) тримати в пазурах;
  - b) тримати в серці;
  - c) тримати в тіні;
  - d) тримати Бога за бороду.

5. У якому рядку подано фразеологізми із мовлення мисливців?  
а) брати тайм-аут, рятівне коло, удар нижче пояса, на всіх парусах;  
б) бити байдики, клеїти дурня, ликом шитий, легкий хліб;  
в) іти на дно, твердий горішок, посадити на міль, повернути голоблі;  
г) ганяти як солоного зайця, на ловця і звір біжить, як загнаний звір, стріляна птиця.

6. У якому рядку подано фразеологізм, що відповідає слову *соромитися*?  
а) тримати носа за вітром;  
б) ховатися за чужу спину;  
в) ховати очі;  
г) із шкури лізти.

7. З'ясуйте, у якому рядку усі фразеологізми мають однакове значення.  
а) грати очима, бити чоботи, точити яси, душа в душу;  
б) грати мовчанку, ні пари з вуст, тримати язик за зубами;  
в) рукою подати, сидіти в печінках, грати на нервах, легкий хліб;  
г) пасти задніх, байдики бити, грати першу скрипку.

8. Виберіть фразеологізм, до складу якого входять антоніми.  
а) ніг під собою не відчувати;  
б) ні гроша немає за душею;  
в) ніде й оком зачепитися;  
г) ні назад ні в перед.

9. З'ясуйте, який фразеологізм вжито у значенні «сердитися».  
а) роззявити рота;  
б) копилити губи;  
в) розв'язати язика;  
г) не сходити з уст.

10. Знайдіть рядок фразеологізмів власне українського походження.  
а) альфа і омега, голос волаючого в пустелі, накивати п'ятами;  
б) закопувати талант у землю, вовк в овечій шкурі, побиття немовлят;  
в) гарбуза дістати, світ макітриться, не до жартів;

d) геркулесові стовпи, дамоклів меч, драконівські закони.

**Вправа 2. Класифікуйте подані фразеологізми за структурою та за способом з'єднання складників.**

Теревені правити; мавр зробив свою справу, мавр може піти; поетичне безладдя; хто є хто; центр ваги; ворожити на бобах; ніжна стаття; ні мало ні багато; ні кує ні меле; порядок денний; приходити в захоплення; пройти школу життя; повісити носа; плюнути нікуди; езопівська мова; бути чи не бути – ось у чому питання; в анналах історії; з піною на губах; золотий тілець; робити підсумок; стояти осторонь; терези Феміди; сторч головою; завдавати шкоди; манна небесна; макітру розбили; палити фіміам.

**Вправа 3. Подані фразеологізми згрупуйте за такими ознаками: прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, максими, сентенції, парадокси, літературні цитати.**

Слово – зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати (М. Рильський).

Той ближче усіх до неба, кому нічого не треба.

Роби радість іншим! І ти побачиш, що радість радує  
(К. Фішер).

Найвища краса – краса вірності (О. Гончар).

Сором хилитися, долі коритися! (Л. Українка).

Не зневажай душі своєї цвіту (Л. Українка).

Не про кохання, не про рай, поете, голосно співай!

(М. Старицький).

Хто дурнем уродився, тому дурним і вмерти.

Який рід, такий плід (Нар. тв.).

Росте, як на дріжджах (Нар. тв.)

Все купиш, лише тата й ма (Нар. тв.).

В лісі змокнеш два рази (Нар. тв.).

Знесиленим очам потрібна ніч (Д. Павличко).

У генії те прекрасне, що він схожий на всіх, а на нього ніхто.

(О. де Бальзак).

Я той, що греблі рвав, // я не сидів у скелі...

(П. Воронько).

Могутній голос говорить стиха: // – Нічого, брате, я не зрікаюсь, // караюсь, // мучуся... // Але не каюсь!

(А. Малишко).

Хай оживає істина стара: // людина починається з добра!

(Л. Забашта).

Бережи одягу знову, а здоров'я змолоду (Нар. тв.).

Йому щодня неділя (Нар. тв.).

Коли зникає народна мова – народу немає більше!..

(К.Ушинський).

Довженко був сином українського хлібороба, того самого трударя, який «зневажав начальство і царя», який мав широкі і щедрі руки, любив жарт, точне, влучне слово, любив пісню і землю свою (І. Цюпа).

**Вправа 4. Наведені фразеологізми запишіть у три колонки: розмовно-побутові, народно-поетичні, книжні. Доведіть свою думку.**

Витріщити очі, слово в слово, язик чесати, чудеса в решеті, з оригіналом згідно, з давніх-давен, шуми в серці, червоная калинонька, гуси-лебеді, рухоме майно, покласти зуби на полицю, засвідчити пошану, губи копилити, дати драпака, замилювати очі, підлити масла в огонь, гав ловити, на точці замерзання, грати першу скрипку, як риба у воді, допекти до живого.

**Вправа 5. Згрупуйте фразеологічні одиниці за семантичними типами (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення).**

Розпустити язика, страх бере, як пити дати, танцювати під чужу дудку, і вухом не веде, окинути поглядом, переливатися з пустого в порожнє, сміх бере, собаку з'їсти, збити з пантелику, заavidки беруть, змотувати вудочки, глека розбити, ледве ноги носять, біла ворона, ускочити в халепу, проблема номер один, піднести гарбуза, рукою подати, піймати облизня, точка зору, скакати у гречку, високої проби, дуба врізати.

**Вправа 6. Порівняйте дві групи сполучень слів. Чи впливає їх значення із значень слів, що входять до їх складу?**

Намилити руки – намилити шию.

Пасти корів – пасти задніх.

Сісти на стілець – сісти в калошу.

Пекти хліб – пекти раки.

Вітер надворі – вітер в голові.

Правити човном – правити теревені.

Подавати книги – подавати рушники.

Просити цекерку – просити руку.

Затуляти світло – затуляти рота.

**Вправа 7.** Упорядкуйте фразеологічний матеріал за такими генетичними групами: а) питомо українські фразеологічні одиниці, б) запозичені з інших мов. Аргументуйте свій розподіл.

Під лежачий камінь вода не тече; бути чи не бути; що з воза впало, те пропало; вавилонське стовпотворіння; ахіллесова п'ята; покласти зуби на полицю; ні кує ні меле; коли гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори; на милування нема силування; гедзь укусив; ідея фікс; вивести на чисту воду; усе тече, все змінюється; олімпійський спокій; дивиться як кіт на сало; танталові муки; хоч сядь та й плач; прийшов, побачив, перемиг; облизня спіймав; ні риба ні м'ясо.

**Вправа 8.** Поширте фразеологічний ряд фразеологізмами, визначте фразеологічну доміную в ньому.

Теревені правити, ...  
На краю світу, ...  
На розум небагатий, ...  
Світла голова, ...  
Душа в п'яти пішла, ...  
Крапля в морі, ...  
З одного тіста зліплені, ...  
Молодий та зелений, ...  
Ні пари з уст, ...  
Хоч картину малюй, ...

**Вправа 9.** До кожного фразеологізму першої групи підберіть із другої групи антонімічну пару. З'ясуйте значення, за яким вони протиставляються.

I. Жовтороте горобеня, птах високого польоту, викинути із голови, виносити сміття з хати, вилетіти з голови, виходець з того свту, від горшка – два вершка, водою не розлити, ворочає мільйонами, у свою шкіру не потовпиться, глянути гидко, давати горобцям дулі, кури не клюють, жити як у Бога за дверима, заглядати в чарку.

II. Спало на думку, бідний як церковна миша, ламати хребта, невелике цабе, шкіра та кості, зарубати на носі, стріляний горобець, тримати язик за зубами, верства келебердянська, очей не відведеш, крапля в морі, і в рот не брати, кров з молоком, жити як кішка з собакою, жити як горох при дорозі.

**Вправа 10. Згрупуйте фразеологізми за стилями, у яких вони вживаються. В окрему групу виділіть фразеологічні звороти, що вживаються в усіх стилях.**

Заднім числом, пошитися в дурні, нагріти руки, синтаксична функція, укласти угоду, електромагнітне коло, як сир у маслі катається, покласти під сукно, топтатися на одному місці, числова вісь, задовольняти потреби, надати слово, лиха година, оком кинути, беручи до уваги, досягнути консенсусу, творча індивідуальність, баяндраси точити, нуль без палички, прийняти пропозицію, на паритетних умовах, досягти домовленості, у струху очі великі, стіл замовлень, плечима стелю підпира.

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

**Вправа 1. Користуючись фразеологічним тлумачним словником, замініть подані словосполучення фразеологізмами з числівниками, (напр.: відразу, без перерви – одним духом):**

- сам-самісінький;
- однакові люди;
- далекі родичі;
- дуже далеко;
- нестямитися від щастя;
- до крайньої втоми;
- дуже хворий, виснажений;
- до пізнього часу.

**Вправа 2. За допомогою російсько-українського фразеологічного словника перекладіть фразеологізми українською мовою. Виберіть один із українських фразеологізмів і напишіть жартівливу наукову статтю про ймовірне його походження.**

Надулся как мышь на крупу; на комара с рогатиной; нелегкая несет; по Сеньке и шапка; попасть в передрягу; попасть как кур во щи; с глаза на глаз; опять двадцать пять; ни за какие коврижки; изо дня в день; не все коту масленица; подвергать сомнению; сыграть в ящик; за милую душу; заплечных дел мастер; иметь целью; к величайшему изумлению.

## Практичне заняття № 6

### СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СЛОВОТВОРУ

#### Теоретичні питання

1. Морфологічні та неморфологічні способи словотвору.
2. Стилiстичнi аспекти морфологiчних способiв словотвору.
3. Стилiстичне забарвлення афiксiв у текстах рiзних стилiв.
4. Стилiстичнi аспекти неморфологiчних способiв словотвору:
  - морфолого-синтаксичного;
  - лексико-семантичного;
  - лексико-синтаксичного.
5. Осново- i словоскладання як засiб стилiзацiї.

*Ключові слова:* деривація, словотвір, твірна основа, морфологічний (суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний, постфіксальний, постфіксально-суфіксальний, безафіксний, осново- i словоскладання), лексико-семантичний, лексико-синтаксичний, морфолого-синтаксичний способи словотворення.

#### Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення словотвору.
2. Назвіть основні способи словотвору.
3. Схарактеризуйте афіксальні способи словотвору.
4. Схарактеризуйте неафіксальні способи словотвору.
5. Які стилістичні можливості афіксів?

#### Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати таблицю «Загальне поняття про суфікси-емосеми в іменниках» (за посіб. К.Я. Климової, П.Ф. Романюка).
2. Виписати із творів М. Коцюбинського 10 речень із словами, що мають емоційно-забарвлені суфікси.
3. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:
  - Провідні способи словотвору сучасної української мови.
  - Стилiстичнi функцiї афiксальної деривацiї.



- Оказіоналізми та їх значення для розвитку української мови.
- Семантична динаміка казкових номінацій, утворених словоскладанням.
- Специфіка діалектного словотвору.

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 105-120.
2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика ділової мови: Навчальний посiбник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 28-41.
3. Дудик П.С. Стилiстика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – С. 180-182.
4. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001. – С. 29-35.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – С. 119-144.
6. Кравець Л. Стилiстика сучасної української мови (лексика і фразеологія): Зб. вправ / Кравець. – К., 2002. – 208 с.
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – С. 45-56.
8. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посiбник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – 180 с.
9. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2000. – 320 с.
10. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів / Л.В. Струганець. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
11. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилiстика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посiбник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

### **АУДИТОРНА РОБОТА**

#### **НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ**

**Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Словотвір вивчає...
  - a) правила вимови слів;
  - b) звукову будову мови;
  - c) способи творення слів;
  - d) правила написання слів.
  
2. Похідні слова – це...
  - a) основа, від якої утворюється інше слово;
  - b) слова, утворені від інших слів;
  - c) слова, що вживаються в переносному значенні;
  - d) слова зі спільним коренем, але з різним лексичним значенням.
  
3. В якому рядку всі слова утворені префіксально-суфіксальним способом?
  - a) вагончик, дитятко, долина, дощик, вовчище;
  - b) подорожник, суглинок, підвіконня, звістка, міжбрів'я;
  - c) їжачиха, висота, широчінь, здоровань, зелень;
  - d) ягідка, матуся, вихід, українка, перловка.
  
4. Яким способом утворені прикметники ультракороткий, недорогий, надвеликий?
  - a) суфіксальним;
  - b) префіксальним;
  - c) безафіксним;
  - d) суфіксально-префіксальним.
  
5. За допомогою яких префіксів утворюються неозначені займенники, що пишуться через дефіс?
  - a) пра-, су-, без-;
  - b) за-, по-, пре-;
  - c) казна-, хтозна-, бозна-;
  - d) ви-, від-, до-.
  
6. В якому рядку всі слова непохідні?
  - a) біліти, зачарований, хід, радість;
  - b) бігати, весна, білий, стіл;
  - c) темрява, глибина, сіруватий, пустеля;
  - d) темніти, радіти, посміхатись, кричати.
  
7. В якому рядку всі слова утворено від прикметників?

- a) ставок, садок, місток, туга, мріяти;
- b) добігти, виступити, почорніти, заговорити, виїхати;
- c) прекрасний, завеликий, височенький, надглибокий, спекотно;
- d) стінний, студентський, качиний, горобиний, братів.

8. В якому рядку слова розташовані так, щоб кожне попереднє було твірним для наступного?

- a) читати → читацький → читач;
- b) писати → писар → писарський;
- c) мовчати → розмовляти → розмова;
- d) сміятись → сміх → смішний.

9. Яке слово утворене основоскладанням?

- a) письменник;
- b) лісостеп;
- c) перебудова;
- d) дитинство.

10. Твірна основа це –

- a) Частина слова без закінчення.
- b) Частина похідних слів.
- c) Слово, від якого творяться похідні слова.
- d) Те саме, що корінь слова.

### **Вправа 2. Визначте способи словотворення поданих слів.**

Під'язичний, обійшов, витирати, стрибнув, зносити, прибережний, наріччя, предивно, приборувати, щорічний, святковий, стиха, вискочив, безсмертний, загуркотів, рідня, дубки, листочки, калинка, по-підприємницьки, розтоптати, прізвище, пребагатий, звернення, крющечок, печиво, свідчення, лісостеп, божевільний, черговий, спасибі, супутник, божевілля, співучий, садівник, посаджу, пересаджую, збудуємо, розглядають, окраєць, біготня, замріяний, узгір'я, подвір'я.

**Вправа 3. Вставте там, де необхідно, пропущені букви в словах. Поясніть причини подвоєння букв. Визначте способи словотворення.**

Бов...аніти, попад...я, зран...я, попідтин...ю, пас...я, печен...ий, попідвікон...ю, вітрян...о, вогнен...ий, варен...ий, склян...ий, Ган...ин,

л...ється, л...яний, розкіш...ю, стат...ей, суд...ів, лист...я, від...аний, невблаган...ий, вивершен...ий, нечислен...ий, повіст...ю, від...ален...о, глин...яний, закон...о, осін...я, неперевершен...ий, божествен...ий, височен...ий, добровільн...ий, остан...ій, однок...ий, оторопіл...ий, швидкоплин...ий.

**Вправа 4.** Перепишіть, розкриваючи дужки. Визначте способи словотворення. Використовуючи подані слова, складіть невеликий зв'язний текст публіцистичного стилю.

Кош(е, и)чок, бур(е, и)лом, сит(е, и)чко, ро(з, с)права, пр(е, и)суворий, пр(е, и)вразий, пр(е, и, і)рва, (з, с)фабрикований, (з, с)шиток, пр(е, и, і)звисько, пряд(е, и)во, (з, с)чесати, бе(з, с)печно, б(е, и)зробіття, (з, с)питати, (с, з)формувати, (з, с)хотіти, мр(е, и)во, печ(е, и)во, пр(е, и)кріпитися, пр(е, и)милий, пр(е, и)зирство, (з, с)казати, пр(е, и)мовляти, пі(д, т)бити, пр(е, и)мара, нож(е, и)чки, пот(е, и)лиця.

**Вправа 5.** Прочитайте поданий текст, визначте його стилістичну специфіку, а також способи словотворення підкреслених слів.

І. Сідало сонечко в сизо-червоні хмари; мов шматки розірваної ганчірки, висіли вони над горою, а зверху їх гоготіло червоне зарево. Коли зарево блідніло-зменшалося, хмари, мов живі страховища, роздималися-піднімалися – і щось страшне бубоніли, блимаючи огненними очима. Ніч чорною марою налягла на землю – і зорі не хотіли її звеселити. Темно, душно, парно, як буває душно і парно літньої ночі перед дощем. Ось і він не забарився... Шкваркнула блискавиця, обвиваючи огненным поясом тюрму, і спустилася стрілою у яр; гогонула земля, тіпаючи на своїх широких грудях, як пір'їну, здоровенні палати, височенні церкви і невеличкі хати; зацокотали шибки у вікнах; загуло-зашуміло в повітрі... Дощ, як з відра, линув на землю – і зразу покрив її калюжами. Побігли швидко, мов ящірки, патьоки з гір, стрибаючи на переступах, в'ючись гадюками по ровах, щось глухо булькочучи, грізно пінючи; зашуміла вода на низині, шукаючи виходу, і, не знаходячи, щось булькотала своїм бульбашковим язиком, наче сердилася... (П. Мирний)

**Вправа 6.** Запишіть у дві колонки слова: 1) що пишуться разом; 2) що пишуться через дефіс.

Спинно/мозковий, озерно/болотний, ніжно/рожевий, жовто/гарячий, одно/денний, сніжно/білий, біло/сніжний, плоско/донний, димо/хід, старо/київський, пишно/зелений, зменшено/пестливий, синьо/окий, ясно/головий, тяжко/хворий, синьо/жовтий, туго/плавкий, всюди/хід, машинно/тракторний, стихнено/розмірений, тьмяно/сірий, осінньо/зимовий, сніго/затримання м'ясо/молочний, верхо/віття, світло/жовтий, темно/синій, овоче/сховище, блідо/рожевий, пів/обличчя, односерійний, видимо/невидимо, товсто/шкірий, кисло/солодкий, червоно/гарячий.

## ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА

**Вправа 1.** Прочитайте поданий текст, визначте його стилістичну специфіку, а також способи словотворення підкреслених слів.

Данило відсунув двері, вдихнув сирої погрібної пільми, напоєної духом підгорілого сіна з примістом й підгорілого торішнього акацієвого насіння, що лишилося невисіяним, і сів на поріжку, відчуваючи, що вже ніколи в світі, до смерті, до сліпоти, не піде\_звідси, з розсадника, що тільки й жив узимку мрією про цю мить... І хоч на нього чекало багато роботи: треба було винести з хати сіно й жолобки з-під насіння, щоб просихали на сонці, протерти вікна, розкласти свою примусію, щоб всяка річ своє місце знала, поставити сітку на ярку, розтикати попід стелею деревій, щоб зміцнити вологий весняний дух у своїй загородці, де примістка, – а він сидів на поріжку нерухомо, всміхаючись перед собою, й дрібно-дрібно ворухив пальцями рук, покладених на гострі коліна, у котрих ще гула втома від довгої, незвичної після зими ходи. (Г. Тютюнник).

## САМОСТІЙНА РОБОТА

### Перший варіант

#### Завдання № 1.

Поставте у формі родового відмінка однини подані іменники. Мотивуйте вибір закінчення.

Гурт, колгосп, монастир, олівець, міст, вівторок, Дунай, Крим, полк, майстер, кілограм, горох, Роман, листопад, тон, місяць, загін, звук, сніг,

розум, Іран, рушник, аркуш, вітер, метр, відмінок, ранок, місяць, автобус, Донбас.

**Завдання № 2.**

**Утворіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.**

Бадьорий, густий, вузький, дорогий, дужий, гарний, кислий.

**Завдання № 3.**

**Запишіть спільнокореневі слова, розташувавши їх послідовно за ланцюговим зв'язком твірної основи. Виділіть афікси. Вкажіть спосіб творення.**

Молодий, помолодіти, молодший, молодість, молодь, молодіти, молоденький, наймолодший

**Завдання № 4.**

**Запишіть словами таблицю множення на чотири українською і російською мовами. Порівняйте написання відмінкових форм числівників в обох мовах.**

**Завдання № 5.**

**Запишіть цифри словами. Провідмініайте числівники: 11; 298.**

**Другий варіант**

**Завдання № 1.**

**Поставте у формі родового відмінка однини подані іменники. Мотивуйте вибір закінчення.**

Кандидат, мир, вапняк, колектив, вагон, успіх, стіл, керівник, декан, стандарт, брат, розвиток, прапор, Поділ, снігопад, край, тролейбус, радіус, цвях, пошук, Лондон, Іран, гість, плащ, літр, Дон, завод, внесок, колектив.

**Завдання № 2.**

**Утворіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.**

Поганий, таємний, важкий, високий, змістовний, старий, давній.

**Завдання № 3.**

**Запишіть спільнокореневі слова, розташували їх послідовно за ланцюговим зв'язком твірної основи. Виділіть афікси. Вкажіть спосіб творення.**

Друг, подружитися, дружній, подружжя, по-дружньому, дружити, подружка, дружба.

**Завдання № 4.**

**Запишіть словами таблицю множення на чотири українською і російською мовами. Порівняйте написання відмінкових форм числівників в обох мовах.**

**Завдання № 5.**

**Запишіть цифри словами. Провідмініайте числівники: 40; 367.**

## МОДУЛЬ 3

### МОРФОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ СТИЛІСТИКИ

#### Практичне заняття № 7

### СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ

#### Теоретичні питання

1. Морфологічні засоби стилістики.
2. Нормативність у категоріях іменних частин мови.
3. Стилiстичне використання категорії роду й числа. Власні й загальні іменники.
4. Стилiстичні ресурси прикметників і прислівників. Ступені порівняння. Повні й короткі, стягнені й нестягнені форми прикметників.
5. Стилiстичні можливості займенників.

*Ключові слова:* морфологія, іменні частини мови, дієслівні частини мови, категорія роду, категорія числа, категорія відмінка, ступені порівняння, похідні слова.

#### Питання для самоперевірки:

1. З'ясуйте стилістичні ресурси частин мови.
2. Стилiстичні можливості іменника та його граматичних категорій.
3. Стилiстичні функції прикметника та його граматичних форм.
4. Стилiстична роль займенника та числівника.
5. Стилiстична виразність дієслівних форм.
6. Стилiстичні функції службових частин мови.

#### Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати теоретичний матеріал «Рід невідмінюваних іменників».
2. Опрацювати теоретичний матеріал «Особливості відмінювання топонімів».
3. Опрацювати теоретичний матеріал «Словозмінна система



числівників».

4. Законспектувати основні правила написання складних прислівників за «Українським правописом».
5. Знайти приклади власних і загальних іменників у періодичних виданнях.
6. Виписати 5 прислів'їв із прикметниками вищого і найвищого ступенів порівняння.
7. Підготувати доповідь або реферат на одну із запропонованих тем:
  - Морфологічні норми сучасної української літературної мови.
  - Стилiстичні ресурси граматичної категорії роду.
  - Стилiстичні ресурси граматичної категорії числа.
  - Стилiстичні ресурси граматичної категорії відмінка.
8. Написати твір-нарис про частину мови (іменна частина мови на вибір).

### Рекомендована література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 121–131.
2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика ділової мови: Навч. Посiбник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 142–145.
3. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навч. посiбник / П.С. Дудик. – К. : ВЧУ «Академія», 2005. – С. 183–200.
4. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації та викладачів-словесників закладів освіти / К.Я. Климова, П.Ф. Романюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – С. 62.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К. : Вища шк., 1987. – С. 144–179.
6. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – С. 38–40.
7. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – К. : Либiдь, 1992. – С. 144–235.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – С. 133–283.
9. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. акад. І.К. Білодiда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 244–286.

**АУДИТОРНА РОБОТА**  
**НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО**  
**ЗАНЯТТЯ**

**Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Які іменники називаються збірними?
  - a) це група іменників, яка охоплює загальні назви;
  - b) іменники, що не можуть сполучатися з кількісними числівниками;
  - c) іменники, що означають не один предмет, а велику кількість однорідних предметів;
  - d) іменники, які виражають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймаються як одне ціле.
  
2. У якому рядку власні назви можуть уживатися і в значенні загальних?
  - a) Ампер, Кольт, Обломов, Дон Кіхот, Бостон;
  - b) Марс, Рим, Афіни, Маузер, Галіфе;
  - c) Ом, Ловелас, Еней, Марокко, Адам;
  - d) Дон-Жуан, Фауст, Плюшкін, Київ, Мекка.
  
4. Визначте, у якому рядку всі іменники можуть вживатися як у чоловічому, так і в жіночому роді?
  - a) бідолаха, заїка, дача, плакса, сирота;
  - b) сердега, староста, нездара, доцент, сновида;
  - c) лелека, плакса, невдаха, лауреат, собака;
  - d) суддя, зануда, роботяга, афіша, секретар.
  
5. У якому рядку всі іменники мають множинну форму?
  - a) заручини, вакації, кошти, ночви, заздрощі;
  - b) ресурси, сани, студентство, збіжжя, роковини;
  - c) хрестини, обжинки, Сочі, Ромни, портъє;
  - d) Чернівці, гордощі, очі, волосся, Сухумі.
  
6. У якому рядку наведено лише незмінювані іменники?
  - a) трюмо, таксі, Коваленко (Сергій), Шевчук (Марія), мадам;

- b) меню, ампула, Гюго, конференсьє, фіаско;
- c) депо, авто, Золя, ансамбль, Марокко;
- d) рагу, Тбілісі, Дніпро, Дідро, журі.

7. З'ясуйте, у якому рядку розміщено тільки ті прикметники, від яких не можна утворити ступенів порівняння.

- a) далекий, довгий, гострий, рідний, сухий.
- b) високий, близький, здоровезний, дорогий, німий.
- c) твердий, низький, босий, холодний, смисловий.
- d) кам'яний, жовтогарячий, ясен, хворий, предобрий.

8. У якому рядку усі прикметники можуть мати коротку форму?

- a) поганий, мудрий, нищий, дешевий, бідний.
- b) ясний, радий, зелений, годний, вартий.
- c) дрібний, здоровий, славний, певний, яскравий.
- d) благословенний, винний, згодний, ладний, веселий.

9. У якому рядку усі числівники відмінюються за одним зразком?

- a) сімнадцять, п'ять, двадцять, шість, сорок.
- b) сімсот, вісімсот, дев'ятсот, триста, шістсот.
- c) сто, сорок, дев'яносто, сороковий, сотий.
- d) два, три, чотири, троє, чотирнадцять.

10. Визначте правильні варіанти перекладу – *в соответствии с действующим законодательством*:

- a) у відповідності з чинним законодавством;
- b) відповідно до чинного законодавства;
- c) у відповідності з діючим законодавством;
- d) відповідно до діючого законодавства

**Вправа 2. У якому випадку зміна роду іменника веде до зміни значення слова? Чи усі наведені форми є нормативними?**

Метод – метода, змій – змія, кухар – кухарка, секретар – секретарка, солдат – солдатка, генерал – генеральша, директор – директорка, пілот – пілотка, друкар – друкарка, візит – візитка, псалом – псалма, привілей – привілея.

**Вправа 2. Визначте родову приналежність іменників**

Кашне, пюре, таксі, панно, лото, маестро, денді, леді, аташе, Баку, Ай-Петрі, Ері (озеро), фламінго, поні, колібрі, меню, купе, какаду, ескімо, метро, трюмо, Колорадо, КІРС, СУМ, ЛАЗ.

**Вправа 3. Поставте подані іменники чоловічого роду II відміни у формі родового відмінка однини.**

Кінь, трамвай, Львів, Кавказ, метр, роман, рахунок, гол, степ, Дніпро, крок, стіл, колектив, мед, хлопець, Андрій, паркан, стілець, листопад, журнал, предмет, розум, проект, олівець.

**Вправа 4. У яких із наведених форм називного чи родового відмінка множини є неправильні закінчення?**

Хитрощей, овочів, полів, солдатів, сосон, мишів, кухонь, воріт, граблів, тунелів, грошів, сімей, друзів, воріт, обличчів, громадян.

**Вправа 5. Утворіть від поданих географічних назв – назви жителів (чоловічого і жіночого роду).**

Львів – ... Харків – ... Київ – ... Донецьк – ... Суми ...

**Вправа 6. Яке значення передають форми вищого ступеня порівняння прикметників у таких словосполученнях:**

Вища математика, вища освіта, нижчий сорт, старший науковий працівник, молодший лейтенант, старший сержант.

**Вправа 7. Прочитайте текст. Зверніть увагу на функції прикметників у художньому тексті.**

I.

Мене надовго смуток не огорне –

Надію маю на ясне життя.

Кажу «земля» – в очах не поле чорне,

А кущ калини, квіти і жита.

Журбу осінню – відкладу на завтра.

Попрошу в долі найтепліших зим.

Мені для щастя треба ще багато –

Зустріть любов під небом голубим.  
Та ще: дитя, що родиться з любові,  
Зуміть навчити вірити в життя.  
Щоб і йому «земля» – не тільки слово,  
А кущ калини, квіти і жита. (Г. Чубач)  
П.

...До слобожанських Млинків підійшли могутні ліси Полтавщини і за три верстви зупинилися.  
Стоять стіною, хмуряться.  
В гущавину доріжка до папороті, повз сизих кущів, до Солонського Яру.

Солонський Яр: яр і село.

У селі пахтить дубовим молодняком, стоїть над яром село, а нижче в провалля поплентались струнки і темні явори, і тільки за десять верстов виринають, щоб мовчазно відійти на захід, на південь.

Удень над селом сковзається клапоть перламутрових хмар, а вночі хмари зникають за проваллям, тоді Солонський Яр горить вогняницями – і ліс, і село, і небо.

Тоді горить, чарує папороть... (В. Винниченко)

**Вправа 8.** Від наведених прикметників утворіть прислівники і запишіть їх у формах ступенів порівняння.

Далекий, вузький, широкий, поганий, радісний, тяжкий, гіркий, сумний, дужий, довгий, легкий, добрий, рідкий, частий, близький, м'який, синій, охайний.

**Вправа 9.** Вкажіть на недоліки речень, узятих із газетно-журнальних публікацій. Запропонуйте правку.

Перше питання профспілкових зборів було висвітлене більш глибоко. Ця «Снежка» привезена із-за кордону для будівельно-малювальних робіт і тому визнана більш кращою. Новозбудована споруда гарніша всіх на цій площі. Самий дорогий спогад у мене про школу. Вітер сьогодні більш північного напрямку. Найдемократичніша в світі держава і тут показала себе з демократичної сторони, не приховавши від світу особисте життя президента Валентина – найбільш серед усіх блондинок нашого курсу. Цей населений пункт найпівнічніший на цій широті. Самий відсталий учень класу після цієї розмови намагався показати себе кращим.

У серпні прийшов Сергій на завод, в центральну лабораторію і встиг показати себе самим старанним працівником. І хоча він вважався на цій посаді здібним керівником, все ж у ньому проглядався більш виразніший господарник, аніж адміністратор. Хоча одесити перемогли і гра була більш виразнішою, слід вважати, що це ще не оптимальний варіант стартового складу. Дані про себе (більш повніші), якими мовами володієте, вік, освіта, місце проживання, номер телефону тощо – надішліть за адресою.... Юля назавжди зберегла у своїм серці про той пам'ятний день самі дорогі спогади. А десь поруч у полі мчить із зерном нового врожаю самий наймолодший син Чоботарюка Василь. Видно, тепер йому необхідно бути ще більш зубастішим, пора відкинути лібералізм. Вперше в нашому місті проводився конкурс гармоністів. Взяло в ньому участь 9 чоловік – люди самих різних професій. Житомиряни сподіваються, що міськвиконком знайде саме мудре рішення, яке задовольнить інтереси протиборствующих сторін. Це один із самих кращих колективів господарства.

**Вправа 10. Які з наведених відмінкових форм числівників неправильні?**

Двохсот сорока трьома, семистами двадцятьма двома, трьохсот двадцяти сімох, вісімсот сороками, дев'яносто трьома, сто двадцяти, двохсот сімдесят.

**Вправа 11. Запишіть словосполучення і замість крапок поставте потрібні закінчення.**

Півтор... години, півтор... місяця, півтор... кілограма, півтор... тонни.

**Вправа 12. Провідмініайте числівники.**

Шістсот сорок три, сто двадцять восьмий

**Вправа 13. Назвіть ненормативні форми займенників із ряду наведених.**

Свогого, собі, твоїми, нашому, ні з чим, казна-чиїм, ні в кого, з тобою, при нім, їхнім, його, абичиїм, цею, котрогось, чийому, до себе, моїми, чиєму, хтось.

**Вправа 14. Запишіть займенники, знявши ризку.**

Де/чий, хто/небудь, чий/сь, хтозна/чий, казна/який, хтозна/скільки, що/небудь, який/небудь, чий/небудь, хто/сь/із/них, скільки/небудь, будь/який, будь/чий, казна/хто, хто/сь, казна/що, казна/який, будь/кого, будь/з/ким, ніхто/з/нас.

**Вправа 15. З'ясуйте, які з наведених форм називного чи родового відмінка множини є неправильні закінчення?**

Ясла, директора, вікна, покоси, ліса, поля, явища, хазяїни, велетні, вуха, персні, герої, секретарі, трактора, командири, площі, інженера.

**Вправа 16. Виправте текст. Поясніть помилки.**

З трьохсот семидесяти п'яти молочних ферм тут закрито для виробництва молока половина. Серед учнів навчальних закладів тільки п'ятдесят три процентів виконали спортивні нормативи. На стендах біля трьохста підків. На перше січня в нашому районі було 171 спеціалістів з вищою та середньою спеціальною освітою. У липні скоєно 8 дорожньо транспортні пригоди. Лише за останні п'ять років благоустроєно п'ятеро сіл району.

**Вправа 17. Перепишіть речення, утворивши від прислівників, що у дужках, ступінь порівняння. Поясніть, які зміни відбулися при ступенюванні.**

(Швидко) і (швидко) котилися хвилі, заливали все, розлились (широко) і помалу заспокоювалися. Вони гомоніли все (тихо) і (тихо), і з їх гомону виникала пісня. 2. Лукаш все (близько) нахиляється обличчям до Мавки і раптом цілує (Л. Укр.). 3. Весною працювалося (легко, радісно). 4. І сонце світило (ласкаво) й (тепло) і повітря було бархатистіше і живлючіше, і вся природа дивилася, на нього усміхнено й весело, немов жива істота.

**Вправа 18. Від різних форм поданих іменників, прикметників, числівників та займенників, сполучаючи їх з відповідними прийменниками, утворіть прислівники.**

Пам'ять, малий, другий, гарячий, твій, зло, п'ять, коло, шестеро, глибокий, батьківський, зима, семеро, сила, ваш, двір, їхній, голос, п'ятий, зустріч, скільки, слід.

**Вправа 19. Розкрийте дужки, утворюючи різні за значенням словосполучення. Поясніть значення кожного з них.**

Пішов (вода), приніс (вода), поїхати (Київ), плаває (річка), живе (село), залишитися (господарство), іти (ліс), зробити (брат).

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

**Вправа 1. виправте помилки у реченнях.**

Пізніше вогонь перекинувся на хлів сусіда М. Климчука, який також був знищений вогнем. У квартирах на верхніх поверхах шипіли порожні крани – це надходила вода. А на вулиці їх чекали дощ і пронизливий вітер. Відвідувати і допомагати престарілим громадянам є одним із головних обов'язків працівників відділу соціальної допомоги. У нас їх вісімнадцять. На екскаваторі працює Іван з Максимом, він нещодавно повернувся з лав армії. Поет подарував друзям троянди і склав про них вірш. Мисливець наскочив на зайця. Він злякався. Батькові Василя принесли телеграму, коли його не було вдома. Батько помер, коли йому було три роки.

**Вправа 2. Запишіть цифри словами. Поєднайте числівники з іменниками. Поясніть особливості поєднання.**

4 (дівчина), 3 (міністр), 9 (львів'янин), 2 (сани), 33 (теля), 2 (ножиці).

**Вправа 3. Провідмінійте числівники:**

Сімсот дев'яносто п'ять, сорок вісім, одна ціла три десятих, кілька, сто двадцять п'ятий, десять.



## Практичне заняття № 8

### МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ СТИЛІСТИКИ. ДІЄСЛОВО ЯК СТИЛІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

#### Теоретичні питання

1. Дієслово як найбагатша стилістична категорія.
2. Лексична семантика дієслова.
3. Стилiстичнi можливостi дiєслiвних форм.
4. Стилiстична багатofункцiональнiсть дiєслова.
5. Стилiстичнi аспекти дiєслiвних категорiй.
6. Інші стилістичні засоби морфології.

*Ключові слова:* дієслово, дієслівні категорії, семантика дієслова, особові/безособові дієслова.

#### Питання для самоперевірки:

1. Схарактеризуйте морфологічні норми сучасної української літературної мови.
2. З'ясуйте стилістичні функції дієслівних утворень.
3. Стилiстичнi ресурси дiєслiвних форм способу.
4. Стилiстичнi ресурси дiєслiвних форм часу.
5. Стилiстичнi ресурси дiєслiвних форм виду.
6. Назвіть провідні стилістичні фігури.

#### Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати за підручником матеріал:
  - «Дієслівні форми».
  - «Неозначена форма дієслова».
  - «Творення часових форм дієслова».
  - «Творення форм майбутнього часу».
2. Знайти дієслівні форми у текстах різних стилів.
3. Визначити у контексті стилістичну функцію дієслівних утворень.
4. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:
  - Морфологічні норми сучасної української літературної мови.
  - Стилiстичнi ресурси дiєслiвних форм способу.

- Стилістичні ресурси дієслівних форм часу.
- Стилістичні ресурси дієслівних форм виду.
- Провідні стилістичні фігури.

### **Рекомендована література**

1. Дудик П.С. Стилістика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – С. 128-141.
2. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001. – С. 34-38.
3. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – 180 с.
4. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2000. – С. 53-67.
5. Рижко О. М. Практична стилістика : навчальний посібник / О.М. Рижко. – К. : НАУ, 2013. – 356 с.
6. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / За редакцією І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 203-251.
7. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилістика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посібник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

### **АУДИТОРНА РОБОТА НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ**

#### **Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Які граматичні категорії властиві інфінітиву?
  - a) вид і спосіб;
  - b) перехідність/неперехідність і час;
  - c) спосіб і вид;
  - d) вид і перехідність/неперехідність.
2. Що виражає категорія особи?
  - a) дію або стан, що належать самій дійовій особі;
  - b) відношення дії до її суб'єкта;
  - c) відношення дії до дійової особи з погляду того, хто говорить;

d) вказує на суб'єкт дії.

3. За чим змінюються дієслова умовного способу?

- a) за часами і родами;
- b) за числами і в однині за родами;
- c) за особами і числами;
- d) за особами, числами і родами.

4. У якому рядку всі дієслова мають однакові граматичні значення часу і виду?

- a) бракуватиме, стоятиму, буде стерегти, гаситимеш, везтимуть;
- b) повернуться, зйдуться, стежать, вибореш, обминатимуть;
- c) теши, стверджувати, врахуєш, запливеш, вип'ють;
- d) загартуєтся, зморишся, зніматиме, заглибитись, друкуватимуться.

5. У якому рядку всі дієслова одновидові:

- a) прийти, зустрічати, хотіти, затримати, знайти;
- b) мести, випрати, гуляти, грати, сікти;
- c) гордувати, переслідувати, потребувати, поважати, гидувати;
- d) посіяти, тупати, копнути, гукати, сидіти.

6. У якому рядку всі дієслова минулого часу доконаного виду?

- a) завантажив, збудував, захищав, затягнув, доніс;
- b) закутав, наколотив, розкидав, знаходив, нав'яв;
- c) зашумів, розлюбив би, підклеїв, зібрало, оновив;
- d) здивував, привезла, відповіли, приніс, запалило.

7. У якому рядку допущено помилку в правописі особових закінчень дієслів?

- a) бачимось, говориш, сиплеш, дасиш, колються;
- b) одужаєш, стеляться, стелишся, борються, стежиш;
- c) відпорюють, стругаєш, завадиш, збіжать, їси;
- d) крають, іржуть, спізнишся, розіллеш, доповіси.

8. У якому рядку всі дієслівні форми є незмінними?

- a) милуватися, скопано, готуватися, знехтувати, принісши;
- b) сміятись, розгорнути, зростаючи, зростаючі, вимитий;
- c) помити, помиті, здолавши, беручи, творити;

d) рвати, зараховано, зараховані, перемігши, стерти.

9. Позначте речення, в якому є безособове дієслово:

a) Люблю, коли духмяно пахне акація.

b) У небі зоріє Чумацький Шлях.

c) У хаті щось грюкнуло.

d) Загримів грім на небі.

10. Що виражає категорія способу дієслова?

a) дію, яка є цілком реальним фактом;

b) відношення дії до дійсності і виражається особовими закінченнями дієслів;

c) відношення дії до дійсності;

d) відношення дії до дійсності з точки зору того, хто говорить.

11. У якому рядку всі дієслова мають однакове граматичне значення способу?

a) дзвонять, чуєш, здійснив би, повідомили, скаже;

b) виготовив, розрахуємось, будеш творити, зраджу, бережемо;

c) зібралися, нашіптуєм, дорожчати, купатиметесь, замовив;

d) розрізняються, заспіваймо, сниться, серджусь, порють.

12. У якому рядку всі дієслова зворотно-середнього стану?

a) арія виконується, готуватися до екзаменів, верби схилилися, переглядається комісією, корова б'ється;

b) познайомитися з другом, лаштуватися в дорогу, злитися на сусіда, сподіватися на перемогу, будується робітниками;

c) собака кусається, дівчина наряджається, ситець мнеться, сусіди вітаються, мати сердиться;

d) батько дивується, дивитися фільм, збиратися в похід, випускники зустрічаються, малюється художником.

13. У якому рядку всі дієслова мають граматичне значення другої особи множини?

a) командуватиме, будете догоджати, зрозумійте, скачете, сполохаєте;

b) переведете, будете чекати, вишивати, робите, подорожуйте;

c) робить, малюватимете, кохаєш, зробіть;

d) ворушіться, веліть, будете аукати, сполохаєте, замітатимете.

14. У якому рядку всі дієслова безособові?

- a) зітхає, буде пахнути, освіжить, світає, щастить;
- b) таланило, не читається, сутеніє, розвиднілось, не спиться;
- c) жилося б, твориться, помиляється, змолоти, вечоріло;
- d) смеркає, міркує, світало, світило, не спиться.

15. У якому рядку всі дієслова належать до другої дієвідміни?

- a) бігти, гуркотити, тьмянити, одужати, кряти;
- b) хилитися, гуркотати, берегти, відкрити, бити;
- c) стежити, стелиться, спізнитися, бачити, хропіти;
- d) ударити, пищати, ревіти, сопіти, знехтувати.

**Вправа 2.** Замініть словосполучення так, щоб у них перехідні дієслова стали неперехідними і навпаки. Зразок: *вишивати рушник – рушник вишивається.*

Прокласти дорогу, робота виконується, мити руки, прочитати лекцію, питання з'ясувалось, турбуватися про нас, з нами віталися, білити хату, застругати олівець, зустрілися товариші.

**Вправа 3.** Згрупуйте наведені дієслова і запишіть у дві колонки: особові – безособові.

Щастило, ламає, кортить, відпочиває, болить, поважає, вечоріє, пече, морозить, сидить, смеркає, зникає, таланить, танцює, дощить, засніжило, тягне, нагнівалося, хворіє, іде, світати, виконує, живе, мрячить, текти.

**Вправа 4.** Знайдіть неправильні дієслівні форми.

Несеш, стоїш, водиш, їшиш, плачеш, ліпиш, дасиш, пригощаєш, сять, колють, гудуть, мовчать, їздять, муркочуть, стелять, бачать, боряться.

**Вправа 5.** Замініть форми активних дієприкметників теперішнього і минулого часу іншими мовними конструкціями чи словами.

Обіцяючий, лижучий, смакуючий, гальмуючий, стріляючий, гфясаючий, дозріваючий, поспішаючий, спонукаючий, сказавший, ісавший, координуючий, підслуховуючий, снідавший.

**Вправа 6. Випишіть дієслова та визначте в них форму способу.**

1. Зоре моя вечірняя, зійди над горою! (Т. Шевченко).
2. Якби вдалось моє велике діло, я б утішилась щастям перемоги  
(Л. Українка).
3. Кожен з нас любов свою зберіг від зради, від зневаги і від стужі  
(Л. Дмитерко).
4. Скриплять і ридають дерева під вітром (П. Тичина).
5. Всім серцем любіть Україну свою, – і вічні ми будемо з нею!  
(В. Сосюра).
6. Подивиться було на її старий сотник, подивиться на її пишний зріст і хорошу вроду, порадується батьківським серцем, що дождав на старість собі такої дочки (П. Куліш).
7. Гей, поля жовтіють, і синіє небо, плугатар у полі ледве маячить...  
(М. Рильський).
8. Не журись, коли недоля в край чужий тебе закине! (Л. Українка).
9. Климко й не боявся ночей, тому що барак майже ніколи не спав увесь  
(Г. Тютюнник).

**Вправа 7. Виправте помилки у поданих реченнях.**

На заводі не забувають вшановувати бувших працівників, ветеранів праці. На площі Привокзальній були затримані підлітки, граючі в наперстки. Невгасаючий ентузіазм молоді треба підтримувати і розвивати. Непрацюючий громадянин К. затриманий за купівлю наркотичної сировини. За рогом будинку промайнув зникаючий з місця пригоди автомобіль. Поїзд, що рухався з високою швидкістю, зробив попереджуючий сигнал. Комп'ютери останнього покоління оснащені запам'ятовуючими пристроями. Картина мала вражаючий ефект. Ми давно не користуємося діючим графіком. Існуючий план не виконали на 70 відсотків.

**Вправа 8. З'ясуйте спосіб дієслів у наведених реченнях.**

1. Намалюй мені ніч, коли падають зорі (М. Петренко).
2. Я правді хочу бути вірним другом і ворогом одвічним злу! (В. Симоненко).
3. Взяв би я бандуру, та й заграє, що знав (Народна творчість).
4. Гетьте думи, ви хмари осінні (Леся Українка).
5. Краще було б не ходити (Народна

*творчість*). 6. Потім собі подивляться, як сирота плаче. 7. Треба трути роздобути, треба йти шукати стару відьму (*Т. Шевченко*).

**Вправа 9.** Проаналізуйте дієслова, встановіть, які з них можуть мати при собі прямий додаток. Запишіть дієслова у дві колонки: а) перехідні; б) неперехідні. З перехідними дієсловами складіть словосполучення.

Зустріти, малювати, хвилюватися, світати, поснідати, сміятись, танцювати, пропонувати, виткати, побачити, озиватися, пливти, пишатися, вітати, ойкати, зловити, гриміти.

**Вправа 10.** Віднайдіть до поданих ненормативних дієприкметників нормативні дієприкметники. Складіть з ними речення.

Галопуючий, наступаючий, спонукаючий, вимірюючий, допомагаючий, виконуючий, інакодумаючий, існуючий. (Для довідок: нестримний, вимірювальний, спонукальний, прийдешній, виконавець, той, хто допомагає, інакодумець, сучасний, наявний, суций).

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

**Вправа 1.** Від поданих дієслів утворіть видові пари. Використовуючи подані слова та їх видові пари, складіть жартівливу мініатюру на тему: «Будні першокурсника».

Поглядати, брати, говорити, підписувати, умирати, стрибати, перемогти, нести, закохуватися, навчатися, піднести, забирати, розробити, ловити, розказати, розмальовувати, переставати, розлити, починати, горіти, зомліти, йти, проходити, котитися, пливти, зіграти, розстилатися, радіти, спочивати.

**Вправа 2.** Складіть по два речення з різними часовими формами дієслів.

**Вправа 3.** Доберіть до поданих дієприкметників замітники.

Воюючий, знаючий, кажучий, пишучий, стукаючий, головуючий, гинучий, синіючий, зростаючий, скачучий, вистигаючий, наступаючий,

слабнучий, виступаючий, співаючий, біцяючий, лижучий, смакуючий, гальмуючий, стріляючий, потрясаючий, дозріваючий, поспішаючий, спонукуючий, зупиняючий, сказавший, спалахуючий, агонізуючий, координуючий, підслуховуючий, снідаючий, писавший.

**Вправа 4.** Утворіть від поданих дієслів усі можливі дієприкметникові та дієприслівникові форми.

Обважніти, поглинути, колоти, звисати, бити, розстелити, удосконалити, спасти, опадати, квітнути.



## Практичне заняття № 9

### СЛУЖБОВІ СЛОВА ЯК СПЕЦИФІЧНІ ІДЕНТИФІКАТОРИ У СТИЛІСТИЦІ

#### Теоретичні питання

1. Реалізація стилістичних можливостей службових частин мови.
2. Стилiстичнi фiгури i службовi слова.
3. Вигуки – суцiльна стилiстична категорiя.

*Ключові слова:* повнозначні й службові частини мови, стилістичні можливості службових слів, стилістична категорія, граматична, категорія, морфологічні синоніми.

#### Питання для самоперевірки:

1. Розмежуйте самостійні та службові частини мови.
2. Опишіть стилістичні можливості службових частин мови.
3. З'ясуйте поняття «стилiстичнi фiгури».
4. Дайте своє розуміння поняттю «стилiстична категорiя».
5. Назвіть стилістичні фігури української мови.

#### Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати теоретичний матеріал:
  - Синонімія прийменникових сполучень.
  - Стилiстичнi потенцiї вигука.
  - Стилiстичнi функцiї сполучника.
2. Визначити стилістичні потенції службових частин мови у запропонованих текстах.
3. Знайти стилістичні фігури, що побудовані на основі службових частин мови (полісиндетон, ампліфікація).
4. Виписати з текстів різних стилів 10 речень, в яких представлені різні стилістичні функції службових частин мови, вигуків і звуконаслідувань.
5. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:
  - Стилiстичнi функцiї вигукiв i звуконаслiдувань у художньому

мовленні.

- Синонімія прийменникових сполучень у різних мовних стилях.
- Стилістичні можливості службових частин мови.
- Стилістичні ресурси службових частин мови.
- Асиндетон і полісиндетон (пропуск або нагромодження сполучників у тексті) як стилістичні фігури.

### Рекомендована література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 43-57.
2. Дудик П.С. Стилістика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – С. 140-154.
3. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001. – С. 34-38.
4. Конторчук Г.К. Стилістика української мови: Практичний курс: Посібник для студентів філологічних спеціальностей. – Житомир : ПП «Рута», 2012. – 220 с.
5. Кравець Л. Стилістика сучасної української мови (лексика і фразеологія): Збірник вправ / Л. Кравець. – К., 2002. – с. 208.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови / Л.І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – С. 213-219.
7. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика / М.І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – С. 68-81.
8. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – 180 с.

### АУДИТОРНА РОБОТА

#### НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

**Вправа 1.** Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:

1. Які частини мови належать до незмінних службових (неповнозначних)?
  - а) прислівник, прийменник, сполучник, частка;
  - б) прислівник, прийменник, сполучник, вигук;
  - с) прийменник, сполучник, вигук, частка;
  - е) прийменник, сполучник, частка.

## 2. Прийменник:

- a) незмінна службова частина мови, за допомогою якої виражаються відношення між предметами та відношення дії або ознаки до предмета;
- b) незмінна службова частина мови, що виражає залежність займенника від інших слів;
- c) незмінна службова частина мови, що вживається для зв'язку частин складного речення;
- d) незмінна повнозначна частина мови, що виражає залежність іменника та числівника від інших слів.

## 3. Укажіть, у якому рядку всі слова – вигуки:

- a) о, ой, алло, вибачте, майже;
- b) фе, гавкати, вйо, давай, фу;
- c) хі-хі, гайда, вйокати, ох, геть;
- d) ех, леле, гов, ай-ай-ай, ах.

## 4. На які групи поділяються підрядні сполучники?

- a) причинові, часові, умовні, мети, єднальні;
- b) часові, умовні, мети, порівняльні, розділові;
- c) з'ясувальні, часові, умовні, мети, порівняльні, допустові;
- d) часові, протиставні, розділові, мети, з'ясувальні.

## 5. В якому рядку всі частки пишуться через дефіс?

- a) так / то, як / от, скиньте / но, взяв / таки;
- b) таки / зробили, ну / й, вдарили / ж / таки, коли / небудь;
- c) невже / сказав, саме / це, навряд / чи / справились, коли / сь;
- d) так / от, майже / вчасно, говорив / же, аби / хто, будь / хто.

## 6. В якому рядку всі дієслова пишуться окремо з часткою **не**:

- a) (не) можу, (не) знаєш, (не) скажу, (не) дізнаєшся;
- b) (не) маюю, (не) бачиш, (не) кричить, (не) навидить;
- c) (не) варити, (не) співати, (не) волити, (не) вчити;
- d) (не) хтувати, (не) щастить, (не) чути, (не) ставити.

## 7. У якому рядку всі прийменники пишуться разом?

- a) незалежно/від, на/перед, з/під, за/ради, з/за;
- b) по/між, згідно/з, під/час, в/продовж, з/поміж;

- c) в/наслідок, до/вкола, в/здовж, на/вколо, що/до;
- d) на/впроти, у/зв'язку/з, поруч/з, з/метою, з/посеред.

9. Визначте, у якому рядку всі сполучники підрядні.

- a) бо, тому що, оскільки, якби, дарма;
- b) а, і, коли, зате, або;
- c) бо, та, проте, начебто, ніби;
- d) але, мов, як, щойно, якщо.

10. У якому рядку всі частки пишуться окремо?

- a) все/ж/таки, отакий/то, все/таки, стань/бо, аби/куди;
- b) електроніка/ж, тільки/що, таки/прийшли, ну/й, навряд/чи;
- c) поки/що, колись/то, як/от, саме/тому, дай/но;
- d) невже/сказав, казав/же, ось/так, начеб/то, хтозна/який.

11. Вкажіть, у якому рядку всі слова – вигуки.

- a) о, ой, алло, вибачте, майже;
- b) фе, до побачення, вйо, вйокати, ух;
- c) хі-хі, гайда, нумо, давай, фу;
- d) ех, ох, гов, здрастуйте, вибачте.

**Вправа 2. Прочитайте текст. Випишіть всі службові слова й поясніть їхні стилістичні функції.**

Іду полем, бур'янищами, раз по раз обминаючи глибокі вирви з-під снарядів, ледве не вщерть наліті каламутною талою водою – відлига вже третій день, – і прислухаюсь до туману: чи не обізветься де-небудь колодязна корба, а може, потягне звідкись пахучим солом'яним димом – отак низом, при самій землі, бо в туман завжди низом тягне. Але навкруги тиша. Тільки синиці посвистують та інколи пошелестить угорі невидима гайвороняча згряя – наче вітер у сосні. Я хапаю з землі мокру обталу грудку й навмання шпурляю в густе сіре місиво.

– Малча-ать! – гукаю щосили, бо знаю від старших, що гайвороння криче не перед добром, а ще тому, що слово це замашне.

Я чув його, коли їхав у фуражному обозі до Знам'янки – великої розбитої станції. Хто й на кого кричав отак, не знаю, але слово мені сподобалось, як подобалось колись, іще до війни, батогом на череду ляскати.

І знову йду. Під ногами джв'якотить мокрий сніг, поміж бур'янами вода дзюрчить, до яру пробирається, синички пурхають з бур'янини на бур'янину.

А раз просто з-під ніг у мене заєць випорснув, аж грязючку в лице задніми лапами кинув. Одбіг кроків на п'ять і став, як пакілець: передні лапки до грудей приклав, вуха насторочив, а тоді як чкурне! Худий, забейканий – страх. Мокро ж... Я ось у черевиках і в обмотках аж за коліна, та й то забовтався, а він-то босий. І тікає, дурненький. Чи я б тебе зайняв? Роздивився б зблизька – інтєресно, які в нього очі? – та й біжи собі на всі чотири боки... (Г. Тютюнник).

**Вправа 3. Визначте морфологічний склад та походження прийменників. З'ясуйте їх правопис.**

Край, з-під, понад, при, всупереч, з-над, протягом, між, заради, попри, поза, з-поперед, незалежно від, в міру, в силу, впродовж, за винятком, шляхом, по, незважаючи на, до, із-за, поза, під час.

**Вправа 4. З поданими словами складіть речення, в яких би вони виступали то як прийменники, то як прислівники чи іменники.**

Близько, край, довкола, шляхом.

**Вправа 5. Перепишіть текст, підкресліть прийменники і в дужках укажіть значення, яких вони набувають разом з відмінковими формами імені.**

Через увесь простір неба з краю в край висіявся зорями Чумацький Шлях. А в давнину на південь якраз по цій зоряній трасі з усієї України йшли тисячі чумацьких мажар, щоб вантажитися сіллю на кримських соляних озерах. Крізь століття, крізь чуму, крізь пожежі пролягає цей шлях. Шлях невільників та невільниць, що їх зі скрученими руками, в аркані полоном гнали до Криму. Скільки крові та сліз ввібрала в себе ця багатостраждальна дорога земна, що зорями та сузір'ями на віки відбилася в темному дзеркалі неба нічного.

(О. Гончар)

**Вправа 6. Перепишіть речення. Визначте непохідні і похідні прийменники. Поясніть, як утворилися похідні прийменники.**

1. Грудьми ставай назустріч злій погрозі. 2. Ллється з-поза хмар проміння тепле і голубувате (Рил.). 3. Вже ні від кого він не ждав підмоги, гадав, що змовкне в грудях серце хворе, і він впаде навіки край дороги (Павл.). 4. Із-за лісу, з-за туману, місяць впливає (Шевч.). 5. Незважаючи на маленький вітерець, парило і робилося душно (Тют.). 6. Хилить вітер жита понад шляхом (Сос). 7. Той ніколи не доскочить слави, хто задля неї на землі живе (Сим.). 8. У молодості ми всі від дороги чекаємо казки (Ст.).

**Вправа 7.** Складіть речення з прийменниками-синонімами та поясніть їх походження.

Біля, коло, поблизу; о, протягом, близько; на, задля, з метою.

**Вправа 8.** Запишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишуться прийменники: а) разом, б) через дефіс, в) двома і більше словами. Охарактеризуйте їх за будовою і походженням.

(За) ради миру, (на) перекір незгодам, з (по) за хат, (із) за лісу, (на) зустріч бурі, (по) серед жита, (з) за дерев, (залежно) від обставин, (з) перед носа, (по) під вікнами, з (по) під воріт, у (напрямі) до мене, (під) час бою, (в) наслідок чвар, (з) під коліс, з (по) між гілля, (за) для вас, (на) прикінці роботи.

**Вправа 9.** З яким відмінком уживаються прийменники у наведених реченнях?

1. Понад самим берегом в'ється в траві стежка через усе село. 2. Перед ним блищала зелена левада, мліла проти сонця чії Роставиці (Неч. Лев.). 3. Двічі на рік пишні квіти та не процвітають; в житті літа найкращії двічі не бувають (Л. Укр.). 4. Хто заплаче надо мною, як рідна дитина. 5. Хоч крізь сон подивлюсь на ту Україну. 6. Тяжко, важко в світі жити сироті без роду (Шевч.). До вечора вони не розмовляли між собою, хоч і бачилися в польовому таборі під час обідньої перерви (Тют.). 8. Досі не писала через брак часу. 9. За правду, браття, єднаймося щиро! (Л. Укр.)

**Вправа 10.** Назвіть відмінки, з якими вживаються прийменники *в, за, перед, біля, до, завдяки, всупереч, край*. Наведіть приклади словосполучень.

**Зразок:**

**З уживається:**

із родовим: *вітер з моря;*

зі знахідни: *розміром з яйце;*

з орудним: *кошик з квітами.*

**Вправа 11. Перекладіть українською мовою. Порівняйте вживання та написання прийменників в українській та російській мовах.**

Несмотря на плохую погоду, вопреки предсказаниям, по случаю праздника, согласно уставу, невзирая на трудности, выезд по назначению, вовлечь в работу, составит по всем правилам, тосковать по родине, зачет по языку, забота о детях, работа по совместительству, согласно приказу, поставит в пример, пришло в голову.

**Вправа 12. виправте ненормативні прийменникові сполучення. Поясніть причини виникнення таких помилок. З п'ятьма правильними формами складіть речення ділового стилю.**

Згідно наказу, відповідно постанови, незважаючи обставини, всупереч негараздів, по можливості швидше, дякуючи перемозі, завдяки урагану, завдяки хворобі, завдяки неврожаю, екзамен по математиці, по проханням слухачів, коса по пояс, по поверненню додому, по моїй думці, ліки від грипу, з відміною від тебе, під відкритим небом, купувати в розстрочку, дивлячись на ніч, мешкати по адресу, на протязі року.

**Вправа 13. З наведеного ряду виберіть лише формотворчі частки і запишіть ті граматичні форми, які утворюються за допомогою них. З'ясуйте, до яких розрядів належать інші частки.**

От, хай, ся, атож, нехай, ні, бодай, саме, ж, ані, майже, вже, би, і, не, точно.

**Вправа 14. Розподіліть підрядні сполучники і запишіть їх у такому порядку: причини, мети, часу, умови, порівняння, наслідку, допустовості.**

Щойно, аби, після того як, хоч, мов, так що, щоб, затим щоб, оскільки, нібито, як, аж, поки, наче, відтоді як, у зв'язку з тим що, нібито, незважаючи

на те що, так що, немов, як тільки, нехай, дарма що, коли б, начебто, якби, раз, тому що, якщо.

**Вправа 15. Охарактеризуйте наведені сполучники за структурою і способом уживання.**

Та, проте, не тільки – але й, так що, а, для того щоб, якщо, але, чим – тим, бо, ні...ні, ледве, нібито, дарма що, чи...чи, в міру того як, й, не то... не то, хоч, хоч – але, тому що, щоб, та, хай, подібно до того як, хоч...хоч.

**Вправа 16. Запишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишеться частина, що в дужках: а) разом, б) окремо, в) через дефіс.**

Бо (ж) він орел, все (ж) не розумію, а (би) був хліб, цеб (то) я прошу, та (ж) це моя сестра, (тим) часом як усі мовчали, (як) би ж не він, немов (би) так і треба, неначе (б) уві сні, то (ж) будь розумник, мов (би) так і сталося, якби (то) так було, коли (б) діло йшло на лад, тільки (но) розвиднілось.

**Вправа 17. У поданих реченнях розмежуйте сполучники й однозвучні з ними сполучення. Розділені рискою слова напишіть разом чи окремо, поясніть написання.**

1. Співай же за мною Про /те, як весною Усе відживається знов. 2. Як /би оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золоту арфу. 3. Як/би я тепер хотіла у мале човенце сісти і далеко на схід сонця золотим шляхом поплисти (Л. Укр.). 4. Що/б тих щасливих днів не загубити, потрібно працювати цілий рік (Павл.). 5. Ну що/б здавалося слова?! (Шевч.). 6. Хоч і знаю, що все скінчиться добре, а про/те не можу заспокоїтись (Коц.).

**Вправа 18. У поданих реченнях підкресліть частки, з'ясуйте їх значення, вкажіть розряд.**

1. Справжній учитель не може жити без творчості, повторюючи одне і те ж усе своє життя (Цюп.). 2. Я справді ж бо, на крилах мрії ніжної гойдавшись, злітав аж ген туди, звід земля була – як на долоні (Тич.). 3. Чи так я думав, говорив, робив, чи так як слід кохав тебе, єдина, чи так Вітчизну



рідну полюбив, як має полюбити лиш людина? (Мал.). 4. Не знав, не знав, та й забув (Н. тв.). 5. Що б там не було, які б не були зараз чи в майбутньому труднощі,.. ніколи ворогу не перемогти нас, ніколи! 6. Хай шумить одним світлим шумом синій Дніпр і срібно водна Вісла ... (Рил.). 7. Я таки прийду, бо дуже хвилююсь (Ст.). 8. Земле чужая, яка ж бо ти рідна для мене (Л. Укр.).

**Вправа 19. Установіть словотворчу функцію часток. Зверніть увагу на їх правопис.**

Будь-коли, десь, як-небудь, абиде, мовби, щось, авжеж, нікуди, ніж, казна-де, все ж таки, також, ні на чому, якже, чийсь, аніж, скільки-небудь, абикотрий, дечий, ніхто, ні в кого, казна-хто, отже, щоб, хтозна-звідки.

**Вправа 20. З'ясуйте, в яких реченнях виділені слова є частками, а в яких – іншими частинами мови. Поясніть походження таких часток.**

1. Далеке море відкрило широкі обійми землі і радісно тремтіло, **немов** жива блакить неба (Коц.). 2. **Немов** дзвенить проміння запашне од бджіл і квітів (Сос). 3. **Воно** мале, ще дитина, нічого не знає (Шевч.). 4. Так ось **воно** яка ти (Гонч.). 5. Наш народ – **це** ж океан! (Тич.). 6. **Це** одразу нагадало дитинство. 9. Місяць давно **вже** зійшов (Коц.). 10. Не такий **вже** Чіпка вдався, щоб його можна було бійкою спинити (Мирн.).

**Вправа 21. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання часток.**

1. Прикрашаймо (ж) землю свою, юні друзі, (що) дня, (що) години. 2. І сонце – (хтозна) відкіля взялось! гарячий одсвіт кидає на стіни (Рил.). 3. Тепер можна відкрити перед дітьми те, що їм ще (не) відоме (Сух.). 4. У (не) вмілого руки (не) болять. 5. Вчення – світ, а (не) вчення – тьма. 6. (Не) краса красить, а розум. 7. (Не) вчи орла літати, а соловейка співати (Н.тв.). 8. (Ні) чого так я (не) люблю, як запах снопів тільки (но) скошеного і зв'язаного хліба (Цюп.). 9. Хоч (би) артисту руки відрубали, він все (таки) творить (не) перестане (Л.Укр.). 10. (Будь) яка людина, що (не) працює, – негідник (Цюп.). 11. Що (б) жить – ні (в) кого права (не) питаю (Тич.).

**Вправа 22. Перепишіть речення. Підкресліть вигуки та звуконаслідувані слова. Які стилістичні функції вони виконують?**

1. Заревли корови по дворах; закричали гуси на плавах; протягли своє «ку-ку-рі-ку!» горлаті півні... (П. Мирний).

2. Геть собі все темне та зле, цур тобі, лихе та недобре! Прокинулась світова мати, показала нам личенько красне! (П. Мирний).

3. Чепурненький з лиця, хоч і понуркуватий трохи, баньками з-під чуприни тільки блись-блись (Г. Тютюнник).

4. Ходить отак набокувато: хить-хить, ніби картоплю під луг садить (Г. Тютюнник).

5. «Гей!» – чути з її дна, висланого прив'ялою осокою (вона тягнеться й за осями), а погонича не видно: лежить куняє або в небо дивиться, тільки гострі полатані коліна стирчать... (Г. Тютюнник).

**Вправа 23. Випишіть вигуки й звуконаслідувані слова. Усно поясніть, чому автор, відтворюючи мовлення маленького хлопчика, звертається саме до таких засобів.**

1. І Дмитрик, і Галинка наїсться: – угай! угай! угай! – і чого б я так угайкав, сказала б, чого хочеш, а то угай, угай день і ніч, – і Нерик наїсться, бабі Рятушнячці дам та сховаю ще – прийде батько з війни, а я йому хліба!

2. А Нерик не на циган, а на румунів. А вони по ньому траб-бах – сховався на кладовищі.

3. Літаки летять здорові, і мов не живі, і наче не летять, а наче щось тягне їх – гу-гу-гу. То ж птиці літають, крилами мах-мах.

4. А устюки, прокляті, за шию кусь-кусь.

(За М. Вінграновським)

**Вправа 24. Розподіліть вигуки на непохідні (первинні) і похідні (вторинні).**

Ой, ах, молодець, на добраніч, ну, годі, доброго ранку, геть, дай боже, цитьте, спасибі, овва, стоп, ох, боже поможи, тьху, ех, киш, здоровенькі були, тпру, хай йому грець, о, гляди, пхе, ай, жах, матінко, агей, марш, леле, шах.

**Вправа 25. З поданих речень випишіть вигуки, дайте характеристику їх за походженням і за значенням.**

1. О, як усе навколо розцвіло. 2. Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!.. Де ви бачили більше кохання? (Сос). 3. На добраніч вам, ниви (Коц.). 4. Не жартуй наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи (Сим.). 5. Ой мої

журавлики, жур-журавляточка, в море, повертаючись, вцкиньте журу... (Кр.). 6. Прощай, учителю, спасибі за науку (Мал.). 7. Сідлані коні готові... Геть із ласкавих тенет. 8. Ну, хто б у римській Енеїді Хорола й Ворскли не пізнав (Рил.). 9. Ой лишенько! Іще не починала (Л. Укр.). 10. – Добридень, – кажу, – сестрице! 11. Боже мій милий, як-то жили ми любенько! (Коц.).

**Вправа 26.** У поданих реченнях підкресліть вигуки, поясніть їх написання і розділові знаки при них.

1. Людей і долю проклинають не варт, їй-богу. 2. О думи мої! О славо злая! (Шевч.). 3. – Еге! Це не ваші груші (Неч.-Лев.). 4. Овва! Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися (Коц.). 5. Агей, поети, глибше тон! (Тич.). 6. Гов, Лукашу, гов, го-го-го-го! А де ти? 7. Цить! Хай говорить серце (Л. Укр.). 8. Ох, яка страшна правда! (Кроп.). 9. Я зіскакую з ліжка і гукаю в вікно до зозулі: ку-ку... ку-ку... Добридень!.. (Коц.).

**Вправа 27.** Запишіть речення. Підкресліть звуконаслідувальні слова. З'ясуйте, за яких умов здатні вони виконувати роль членів речення.

1. Обізвалася зозуля в діброві, розсипа сумовите «ку-ку»... (Дон.). 2. Трембіта туру-рай-ра... Туру-рай-ра... (Коц.). 3. «Так-так-так», – бадьоро обізвалася на пісню качка з перебитим крилом та шку-тильг-шкутильг... (Ст.). 4. Ніжно так полощуться об гальку дрібні хвилі – немає їх, немає, а потім так несміливо – хлю-у-п, хлю-уп... (Зб.). 5. – Кахи! Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! (Н. тв.). 6. Твоє журливе «ку-ку» спливало, як і плакучій березі (Коц.). 7. Летять у вирій журавлі, прощаючись із нами своїм «кру-кру»! (Лепк.).

## ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА

**Вправа 1.** Складіть речення з прийменниками, які б означали: а) мету дії; б) причину дії; в) спосіб дії.

**Вправа 2.** У поданих реченнях підкресліть сполучники, з'ясуйте їх службову функцію у реченні, визначте, які значення вони виражають

(єднальне, протиставне, розділове, причини, мети, часу, умови, порівняння та ін.).

1. Душі моєї не купить вам ані лавровими вінками, ані золотом, ні хлібом, ні орлом (Тич.). 2. Не тільки в очах, не тільки під ними, а й на його опущених плечах вона бачила страждання (Ст.). 3. Вихователю, якщо хочеш, щоб твої сили кликали й примушували прискорено битися юні серця, йди й розповідай їм про те, що пробудило в твоєму серці гаряче трепетання від гордості чи гніву, радості чи ненависті (Сух.). 4. Краще я впаду, як розбитий громом дуб, аніж буду бачити таке безголов'я серед моїх степів (Цюп.).

**Вправа 3.** Складіть речення, в яких би наведені сполучення писалися окремо і разом. Поясніть правила написання.

За те, як що, то ж, як же.

**Вправа 4.** Складіть речення, в яких у значенні вигуків уживаються повнозначні слова:

жах, шкода, матінко, лихо, марш, дякую.

**Вправа 5.** Складіть речення, в яких би слова *що, як, де, коли* виступали то сполучниками, то сполучними словами.

**Вправа 6.** Подані слова розподіліть за такими розрядами: прийменники, сполучники, частки, вигуки, звуконаслідувані слова. Використовуючи слова з усіх груп, складіть невеликий зв'язний текст у розмовному стилі.

У, на, перед, щоб, тому що, ох, не, ех, з-поза, ах, господи, бац!, ні, неначе, з-поміж, незважаючи на, хрусь!, ляп!, би, нехай, леле, ну!, нумо!, біля, по, цить!, киць-киць-киць, бодай, гулі-гулі, ось, це, ау, алло, коли, для того щоб, ей, спасибі, прошу, завдяки, попід, будь ласка, бувай, гав, няв, ме-е, тук-тук.

## КОНТРОЛЬНА РОБОТА

### Перший варіант

#### Завдання № 1.

Визначте рід іменників і граматичні ознаки, за якими визначається їх приналежність до певного роду

Зразок, відродження, сани, піаніно, Саша, абетка, алфавіт, авангардизм, тістечко, легенда, мадам, СУЛМ, стиль, Альпи, розум, замазура, пальто, директор, директорка, уміння.

### **Завдання № 2.**

**Поставте іменники чоловічого роду другої відміни у форму родового відмінка. Поясніть вибір закінчення.**

Гурт, колгосп, монастир, олівець, міст, вівторок, Дунай, Крим, полк, майстер, кілограм, горох, Роман, листопад, тон, місяць, загін, звук, сніг, розум, Іран, рушник, аркуш, вітер, метр, відмінок, ранок, бар'єр, автобус, Донбас.

### **Завдання № 3.**

**Утворіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.**

Таємний, важкий, високий, змістовний, старий, кислий, давній.

### **Завдання № 4.**

**У яких словах порушено норми творення форм вищого ступеня порівняння прикметників?**

Прегіркіший, чистіший, величезніший, фізичніший, добріший, досвідченіший, похмуріший, симпатичніший, скромніший, темніший, премудріший, зручніший, чорніший, демократичніший, жорстокіший.

### **Завдання № 5.**

**Провідмініайте подані числівники, записавши цифри словами. Зверніть увагу на паралельні відмінкові форми: 7, 596.**

### **Завдання № 6.**

**Запишіть займенники, знявши ризку.**

Будь/на/кому, де/хто/з/нас, будь/що, аби/який, де/хто, де/що, де/який, будь/де, казна/хто, будь/з/ким, ні/як, що/небудь, де/який, хто/зна/коли.

### **Завдання № 7.**

**Установіть класи дієслів. Дієслова продуктивних класів підкресліть.**

Бити, хворіти, сидіти, відходити, шукати, слати, стелити, сіріти, стукати, стукнути, стрибнути, пізнати, розкласти, замикати, замкнути.

### **Завдання № 8.**

**Утворіть корелятивні видові пари. Виділіть морфemi, за допомогою яких утворені видові пари дієслів.**

Стукнути, стрибнути, пізнати, розкласти, замикати, підписувати, білити, заплести, об'єднати, відцвісти.

### **Завдання № 9.**

**Запишіть прислівники, розкриваючи дужки.**

(На) зразок, по (під) тинню, на (в) стіж, рік (у) рік, (по) варшавськи, (що) духу, (ні) коли, десь (то), як (таки), (рано) пораненьку, (по) четверте.

### **Завдання 10.**

**Виправте текст. Поясніть помилки.**

У селі розмістилось одразу два будівельні майданчика ГПК. У колектива, який обрав його до складу профкому, інша думка. По морям і океанам я ще ніколи не плавав. Ніхто не гляне для сміха на мене. Цього літа ми відпочивали у санаторії по путівкам. Заяву подано головному енергетику Івану Петровичу Сидоренко. Батько Ліди майже не має шанса на спасіння. Надія Степанівна, дозвольте відрекомендуватись.

## **Другий варіант**

### **Завдання № 1.**

**Визначте рід іменників і граматичні ознаки, за якими визначається їх приналежність до певного роду**

Ніжність, листоноша, принтер, ООН, міс, таксі, суфікс, ножиці, сила, слово, молодь, розум, озон, життя, інтерес, мати, діяльність, читач, проводи, Піренеї.

### **Завдання № 2.**

**Поставте іменники чоловічого роду другої відміни у форму родового відмінка. Поясніть вибір закінчення.**

Кандидат, мир, вапняк, колектив, вагон, успіх, стіл, керівник, декан, стандарт, брат, розвиток, прапор, Поділ, снігопад, край, тролейбус, радіус, цвях, пошук, Лондон, Іран, гість, плащ, літр, Дон, завод, внесок, колектив, куш.

### **Завдання № 3.**

**Утворіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників.**

Бадьорий, густий, вузький, дорогий, дужий, гарний, поганий.

### **Завдання № 4.**

**У яких словах порушено норми творення форм вищого ступеня порівняння прикметників?**

Досвідченіший, звучніший, ближчий, тонкіший, старіший, жвавіший, мудріший, глухіший, червоніший, веселіший, прекрасніший, активніший, заощадливіший, красивіший, велечезніший.

### **Завдання № 5**

**Провідмініайте подані числівники, записавши цифри словами. Зверніть увагу на паралельні відмінкові форми:**

8, 457.

### **Завдання № 6.**

**Запишіть займенники, знявши ризку.**

Аби/хто, хтозна/який, ані/що, казна/що, де/хто/з/них, аби/що, ні/скільки, будь/хто, що/сь, чий/небудь, казна/чий, де/котрий, ні/хто, ні/який.

### **Завдання 7.**

**Установіть класи дієслів. Дієслова продуктивних класів підкресліть.**

Згаснути, купатися, подарувати, служити, поєднувати, синіти, ревти, розкриватися, бажати, мерзнути, виключити, красуватися, жити, жати, крикнути.

### **Завдання № 8.**

**Утворіть корелятивні видові пари. Виділіть морфеми, за допомогою яких утворені видові пари дієслів.**

Залишити, нехтувати, підкреслити, ожити, грюкати, кликати, опрацювати, утвердити, заробляти, чарувати.

### **Завдання № 9.**

**Запишіть прислівники, розкриваючи дужки.**

(На) завжди, так (от), (у ) (сто) крат, (по) братньому, (від) ранку (до) вечора, (сама) самотою, не (до) вподоби, (не) раз, ні (на) що, (ані) скільки.

### **Завдання № 10.**

#### **Виправте текст. Поясніть помилки.**

Стовп пилі злетів в повітря. При наближенні теплоходу до Крима ми зразу побачили високий Ай-Петрі. Учень зацікавився різницею між математичною степенню і вченою ступінню. Нам порадили написати доповідну записку директору міжкоопторга Петру Анатолійовичу Ковалишину. Люди з ранку до вечора працювали на полю. Смерть героїв романа мене дуже поразила. Було виготовлено кліше і кілька відбиток.



## МОДУЛЬ 4

### СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ

#### Практичне заняття № 10

### СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В СТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ. СТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

#### Теоретичні питання

1. Словосполучення як синтаксична одиниця.
2. Типи простих речень за метою висловлення й інтонацією. Повні й неповні, поширені й непоширені, ускладнені й неускладнені прості речення.
3. Способи вираження підмета й присудка. Присудки ускладненої форми в тексті (фразеологізовані вислови, розщеплені присудки). Стилiстична роль дієслiвної зв'язки бути та допомiжних дієслiв.
4. Своєрiднiсть використання односкладних речень у рiзних сферах мовлення.
5. Стилiстичнi можливостi простого ускладненого речення.
6. Стилiстична роль вiдокремлених членiв речення (означень, обставин, додаткiв).
7. Стилiстична роль однорiдних членiв речення в тексті.
8. Порядок слiв з погляду стилiстики. Роль прямого порядку слiв у реченнях наукового, офiцiйно-дiлового i публiцистичного стилiв. Інверсія як стилiстичний засiб у художньому й розмовному стилях.

**Ключові слова:** речення двоскладне й односкладне; односкладні речення присудкового типу (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфiнiтивнi) i пiдметового типу (номiнaтивнi); просте ускладнене речення; вiдокремленi члени речення; вставнi конструкцiї; вставленi конструкцiї; звертання; однорiднi члени речення; узагальнююче слово.

#### Питання для самоперевiрки:

1. Стилiстичнi ресурси синтаксису.
2. Функцiї односкладних речень
3. Функцiї двоскладних речень.

4. Опишіть використання односкладних речень із стилістичною метою.
5. Стилiстична роль відокремлених членів речення (означень, обставин, додатків).
7. Стилiстична роль однорідних членів речення.
6. Стилiстична роль порядку слів.
7. Синтаксичні фігури.

### **Завдання для самостійної роботи:**

1. Виписати з текстів різних стилів 10 речень із відокремленими членами.
2. Односкладні та двоскладні речення. Навести приклади з художніх та нехудожніх творів. Зробити порівняльний аналіз.
3. Знайти приклади різних типів простих речень у художньому тексті.
4. Виписати з різностильових текстів по одному прикладу на кожен тип односкладних речень.
5. Підготувати усне висловлювання про долю української мови.
6. Написати твір-розповідь на тему: «Цікавий випадок з мого життя», використовуючи прості ускладнені речення різних типів.
7. Написати реферат на одну із запропонованих тем:
  - Стилiстичне багатство односкладних речень.
  - Стилiстичні ресурси синтаксису.
  - Стилiстика речення в українській мові.
  - Синтаксичні відношення між однорідними членами в реченні.
  - Складні синтаксичні сполуки в ділових текстах.
  - Проблема молодіжного сленгу.
  - «Страшні слова, коли вони мовчать...»  
(Л.Костенко).
  - Слово поета й дитяча фантазія.
  - Відтворення музики в поетичній мові.

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів : Світ, 2003. – С. 131-136.

2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика дiлової мови: Навч. Посiбник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 106-142.
3. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навч. посiбник / П.С. Дудик. – К. : ВЧУ «Академiя», 2005. – С. 221-273.
4. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилiстика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентiв ВНЗ III – IV рiвнiв акредитацiї та викладачiв-словесникiв закладiв освiти / К.Я. Климова, П.Ф. Романюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ iм. I. Франка, 2005. – С. 96-102.
5. Конторчук Г.К. Стилiстика української мови: Практичний курс: Посiбник для студентiв фiлологiчних спецiальностей. – Житомир : ПП «Рута», 2012. – 220 с.
6. Кравець Л. Стилiстика сучасної української мови (лексика i фразеологiя): Збiрник вправ / Л. Кравець. – К., 2002. – с. 208.
7. Коваль А.П. Практична стилiстика сучасної української мови. – К. : Вища шк., 1987. – С. 179-213, 221-261.
8. Мацько Л.І. та iн. Стилiстика української мови: Пiдручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – С. 59-61.
9. Пономарiв О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О.Д. Пономарiв. – К. : Либiдь, 1992. – С. 164-235.
10. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилiстика української лiтературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посiбник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-полiграфiчний центр «Київський унiверситет», 2004. – 192 с.

## **АУДИТОРНА РОБОТА**

### **НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ**

#### **Вправа 1. Опрацювати тему, вiдповiсти на тестовi запитання:**

1. У якому рядку названо всi ознаки словосполучення?
  - а) поєднання двох чи бiльшої кiлькостi слiв; одиниця спiлкування; поєднується зв'язком узгодження i керування;
  - б) поєднання двох чи бiльшої кiлькостi повнозначних слiв; одиниця некомуникативна; поєднана на основi синтаксичного зв'язку мiж пiдметом присудком;
  - с) поєднання двох чи бiльшої кiлькостi повнозначних слiв на основi

підрядного та сурядного зв'язку; одиниця комунікативна; має граматичне значення;

d) поєднання двох чи більшої кількості повнозначних слів на основі підрядного зв'язку; одиниця некомунікативна; має граматичне значення (означальні, додаткові, обставинні відношення).

2. Вкажіть, у якому рядку словосполучення дієслівні:

a) виконати завдання, мрія про щастя, читаючи книгу, думати над прочитаним, гаяти час, відповісти на запитання;

b) пам'ятати про подвиг, думка про товариша, поглядати у вікно, спостерігати за дітьми, мрія вчитися, радість перемоги;

c) сповнений надій, доглядати хворого, купити ліків, сподіватися на краще, одержати нагороду, повернутися в місто;

d) працювати на совість, допомагати батькам, виконуючи доручення, вручити подарунок, вступити до інституту, чекати весни.

3. Які засоби характерні для зв'язку слів у словосполученнях?

a) форми слів, інтонація, сполучники;

b) порядок слів, інтонація, прийменники;

c) сполучники, форми слів, порядок слів;

d) форми слів, прийменники, порядок слів.

5. У якому рядку всі словосполучення утворено способом прилягання?

a) сподівання зустрітися, заклик до перемоги, наказ наступати, підійти ближче, поїхати додому;

b) прохання виконати, повернутися під вечір, потребувати допомоги, линути вгору, йти тротуаром;

c) бажання випередити, приїхати вчасно, співати пісню, вміння одягатися, значно краще;

d) дозвіл поїхати, стиха промовляти, трохи вище, йти назустріч, вчитися музики.

5. Визначте, у словосполученнях якого рядка передаються однакові відношення (означальні, додаткові чи обставинні):

a) художня проза, переклад з англійської мови, стаття про літературу, твір на вільну тему, спогад ветерана, повага до старших;

b) потреба спілкування, вистояти з честю, полетіти соколом,

триматися гордо, працювати чесно, писати без помилок;

с) бажання вчитися, хата дідуся, слово майстра, будинок ліворуч, хустина зшовку, дівчина гарної вроди;

д) почуття гордості, конспект з географії, шелест листя, рішення зборів, праця академіка, усвідомлення обов'язку.

6. Укажіть рядок з іменниковими словосполученнями:

а) весняна пора, уроки історії, Довженків край, щастя жити, бажати щастя, змога вчитися;

б) дослідження літератури, постать дівчини, пошана до людини, відро води, відчуття простору;

с) наш учитель, невичерпне джерело, гідний наслідування, двадцяте століття, світова література, справжній майстер;

д) боротьба за мир, хвала життю, думка повернутися, незабутня зустріч, велич людини, чарівна краса.

7. У якому рядку всі словосполучення складні за будовою?

а) діяти всупереч обставинам, стати скупим на слова, портфель із шкіри, подарувати книгу подрузі, завдати удару ворогові;

б) сім відважних воїнів, голос Ніни Матвієнко, дівчина з карими очима, десять довгих днів, пояснити завдання учням, надіслати лист братові;

с) Життя Лесі Українки, крокувати поруч з товаришем, прекрасний у своїй людяності, зробити курям на сміх, сюжет «Лісової пісні»;

д) домашнє завдання учнів, глибоко цінувати поезію, розуміти товариша з півслова, величезний потяг до музики, сприйняти прочитане по-новому, найсуворіша вимогливість до себе.

8. Назвіть характерну особливість узгодження:

а) із зміною форми головного слова змінюється форма залежного слова;

б) при зміні головного слова залежне не змінюється;

с) головне слово обов'язково вимагає форми залежного слова;

д) головне слово не передбачає форми залежного слова.

9. Словосполучення якого рядка утворено способом керування?

а) розумітися на красі, схожий на сонце, піклуватися по-батьківськи, недалеко від школи, п'ять років;

б) серце матері, любити дітей, рідна школа, право будувати, плести з барвінку;

с) один із двохсот мільйонів, засівати житом, вчитися у старших, пісня про щастя, вищий від батька;

д) говорити без пауз, будувати разом, сіячі добра, повен радості, гідно поводитися.

10. Виберіть рядок із прикметниковими словосполученнями (за морфологічним вираженням головного слова):

а) лапятий сніг, неперевершена краса, сповнений надій, зроблений з дерева, старший за брата, світова поезія;

б) переписаний з книги, мій товариш, незакінчена повість, серйозний з дитинства, правильне рішення, творчий задум;

с) гарний з лица, переповнений почуттями, задоволений поїздкою, солодший від меду, старший від мене;

д) доручена справа, передана товаришем книга, справжня дружба, доведений до відчаю, скромний у житті, крайній ліворуч.

11. Однорідні члени речення – це...

а) члени речення, що пояснюють один і той самий член речення та виконують однакову синтаксичну функцію;

б) смислове й інтонаційне виділення другорядних членів речення з метою надання їм більшої самостійності;

с) конструкції, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до висловленої ним думки;

д) члени речення, що конкретизують або уточнюють той член речення, з яким вони пов'язані однією синтаксичною функцією.

12. Виділіть номер речення, ускладненого однорідними підметами.

а) Класична література лишила нам великі заповіді: правдивість, відданість народові, ідеали братерства і гуманізму (О. Гончар).

б) Під літнім небокраєм мене стрічають друзі і знайомі (А. Малишко)

с) Праця людини – окраса і слава, праця людини – безсмертя її  
(В. Симоненко).

д) Тихі води дніпрові я стрічав у дорозі, сині хмари, діброви, спіліранки та грози (А. Малишко).

13. Вкажіть, у якому рядку наведено називне речення:

а) Нічого кращого за траву і наївні веселі кульбабки... (Г. Тарасюк).

б) Велике дерево поволі росте (Народна творчість).

- c) Життя моє — квітник, у ньому рослин багато (Ю. Дмитренко).
- d) Тиша. Тиша. Вітер жито колише (В. Швець).

14. У якому реченні інфінітив виконує функцію додатка?

- a) Змалку треба шанувати рідну мову, навчаючись від батька й матері, від дідуся й бабусі отого мовного багатства (І. Цюпа).
- b) Хто навчив нас звеличить у кожній людині Людину, виміряти трудом кожен крок до ясної мети? (В. Бровченко).
- c) Умій відчувати серце матері, умій бачити в її очах ласку і спокій, щастя і радість, тривогу і бентегу, розгубленість і прикрість (В. Сухомлинський).
- d) А люди – володарі степу, задумали виростити сад (В. Терен).

15. Порушення прямого порядку слів у реченні:

- a) логічний наголос;
- b) епітет;
- c) інтонація;
- d) інверсія.

**Вправа 2. Виділіть прості за будовою словосполучення, визначте тип підрядного зв'язку.**

Твори Івана Франка, на честь ювілею, прийти людині на допомогу, стати на повен зріст, наше майбутнє, збірка поетичних творів, перше вересня, бути біля хворого, працювати на совість, кричати не своїм голосом, непочатий край роботи, пісні Марусі Чурай, людина з великої літери, музей Ольги Кобилянської, проходити шляхам боїв, виступити з доповіддю на конференції, подивитись у вічі, цікавий фільм, благородне почуття, сказати трохи задумливо, хотіти побачити друга, музика Олександра Білаша, концерт скрипки з оркестром, картина художника, тепло людських сердець, врятувати життя людині, ночі без сну, одержимість Лесі Українки, виявити ініціативу.

**Вправа 3. Складіть слова у синтаксичні словосполучення за моделями підрядних зв'язків узгодження, керування, прилягання. Вкажіть тип зв'язку.**

Вулиця (сільський), іти (дорога), придбати (книга), п'ять (рік), крутити (ніс), поставити (крапка), дехто (з) (вони), далеко (за) (гора), вищий (від) (усі), веселий (на) (вдача).

**Вправа 4.** Розкрийте дужки, замість крапок увівши потрібний прийменник за моделлю словосполучення. Назвіть тип відношень.

Поїхати (... усі), кімната (... засідань), комора (... зерно), сльози (...радість), думка (... подорож), школа (... річка), полюючи (... заєць), далеко (... море), услід (... гість), порахувати (...пальці).

**Вправа 5.** Складіть словосполучення, у яких опорні слова виступали б то головними, то залежним компонентом.

З р а з о к : *рожеві хмари – рожевий від сонця.*

Близько, квітучий, засмаглий, далеко, малювати, майбутнє, мрія.

**Вправа 6.** Знайдіть речення з однорідними підметами.

1. Класична література лишила нам великі заповіді: правдивість, чесність народів, ідеали братерства і гуманізму (О. Гончар). 2. Під літнім широченним небокраєм мене стрічають друзі і знайомі (А. Малишко). 3. Тихі води дніпрові я стрічав у дорозі, сині хмари, діброви, спілі ранки та грози (А.Малишко). 4. Праця людини – окраса і слава, праця людини – безсмертя її (В. Симоненко). 5. Усмішка твоя – єдина, мука твоя – єдина, очі твої – одні (В. Симоненко).

**Вправа 7.** Доберіть приклади речень із складеним підметом такої будови:

а) займенник *кожен, дехто, хтось* та ін. + іменник або займенник у родовому відмінку множини з прийменником *з*;

б) числівник у називному відмінку + іменник або займенник чи субстантивований прикметник у родовому відмінку.

**Вправа 8.** Знайдіть речення із складеним іменним присудком.

1. На варті миру твердо стали ми (Л. Дмитерко). 2. Ой мамо моя! Станьте ж хоч ви їм за рідну матір (І. Нечуй-Левицький). 3. Юркович не став заперечувати (Д. Бедзик). 4. Хмари станули над заходом та й закаменіли (В. Стефаник). 5. Данило стає на ноги, обважнілою рукою витирає обличчя (М. Стельмах).

**Вправа 9.** Визначте, структура якого речення ускладнена однорідними звертаннями.



1. Печаль і гордість, повніть моє слово... (М. Нагнибіда). 2. Орачу мій, господарю великий, гостило в тебе сонце за столом (М. Стельмах). 3. О безмежне і плідне, житнє поле погідне, ні межі ти не маєш, ні краю (Л. Первомайський). 4. Ой водо-водограй, грай для нас, грай, танок свій жвавий ти не зупиняй (В. Івасюк). 5. Луги, луги, пропахлі сіном прілим, чи ви мене впізнали, земляка? (В. Симоненко).

**Вправа 10. Прочитайте текст, визначте його стиль і підстиль. Випишіть речення з однорідними членами.**

Рукописна книга Київської Русі має певні, притаманні тільки їй особливості. Уже майстрів перших відомих нам книг характеризували високий рівень художньої культури, довершений смак. Перше, що варто зазначити, це різноманітні формати та обсяги книг залежно від змісту та призначення: або великий фоліант близько тисячі сторінок пергаменту чи паперу, або невеличка книжка кишенькового розміру. Вони виконані й скомпоновані гармонійно, а їх обсяг відповідає формату. Це свідчить про високий рівень майстерності переписувача та художника, які робили книгу.

У рукописній книзі провідне значення має шрифт – устав та напівустав, скоропис використовувався дуже рідко. Устав та напівустав давали можливість зробити красиву, ритмічно насичену сторінку. Як правило, текст писали у два кольори: чорним і червоним. Червоним – перші рядки, звідси вираз «червоний рядок», а також окремі слова або речення, на які читач повинен був звернути особливу увагу.

У рукописах великого формату текст komponувався у два стовпчики. У книжках малого розміру на кінцевих сторінках за наявності вільного місця текст закінчувався фігурним трикутником (З підручника).

**Вправа 11. Випишіть із тексту всі односкладні речення, визначте їх різновиди та стилістичні функції.**

По смерті бабусі хотіли мене в патронат забрати. Вже й хату в колгосп одписали, і образи голова сільради познімав, а тут – війна. Відтоді я оце й ходжу – од села до села, од хутора до хутора. Сплю, де прийдеться: по хатах, у стогах, у клунях; їм – що дадуть. Зразу не дуже-то давали, бо я не вмів просити. Промимрю собі під ніс: «Дайте, тітуню, чогось попоїсти», – і навдъори! Доки не завернуть та не погодують. А завертали не часто: побіг – ну й біжи собі, набіжишся... Тоді навчився. Було це минулої осені. Якось застукала мене посеред степу ніч. Немов і сонце недавно зайшло, і стежку

було видно, а тоді враз споночило, на небі зорі висіялися, по землі туманець послався, сивий і густий, як Чумацький Шлях угорі. Зірвавсь я бігти – страшно зробилося: ні людей, ні хаток поблизу, а тут ще стежка загубилася. Та полином пахне – одсирів на ніч. Пробіг, мабуть, з гони. Коли чую: холодом звідкись потягло, немов од ставка або річки. Аж воно не ставок і не річка, а провалля. Кругом бур'яни мало не по плечі мені, а посеред них – провалля. На дні туман лежить, і в тумані люди гомонять, діти плачуть. Нарвав я собі полину, трави снопик під голови зв'язав та й приліг у якомусь закапелку. Тепло мені, затишно, як на печі, тільки й того, що небо видно. А згодом і неба не стало. (За Г. Тютюнником).

**Вправа 12. Випишіть і проаналізуйте речення зі вставними та вставленими конструкціями, звертаннями.**

I. 1) Вийшла я в тамбур – поноченько ще, тепло, цвіркуни сюрчать, а попереду червоний вогник: семафор закритий. Зіскочила на землю – ніде нікогісінько, тільки машиністи біля паровоза гомонять – та й пішла собі на зорю. Вирішила так: наймичкою буду, за каліку подамсь, аби не чужина. Та й подалася... 2) Ну, батько, мати – звісно, як у нас гостей пришановують – і жареним, і шквареним пригощати заходилися, розпитують, хто я та як тут опинилася, жаліють, хвалять, що втекла. 3) Іду полем, бур'янищами, раз по раз обминаючи глибокі вирви з-під снарядів, ледве не вщерть наліті каламутною талою водою – відлига вже третій день, – і прислухаюсь до туману: чи не обізветься де-небудь колодязна корба, а може, потягне звідкись пахучим солом'яним димом – отак низом, при самій землі, бо в туман завжди низом тягне (За Г. Тютюнником).

II. 1) Поле – що безкрає море – скільки зглянеш – розіслало зелений килим, аж сміється в очах. Над ним синім шатром розіп'ялося небо – ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре – погляд так і тоне... 2) Парубок спершу, мабуть-таки, чи й не прийняв її за ту польову русалку, бо стояв, як укопаний, розтягши й без того довгообразе лице, широко розкривши здивовані очі. 3) Геть собі все темне та зле, цур тобі, лихе та недобре! Прокинулась світова мати, показала нам личенько красне! Слава тобі, пишная величе, молись до неї, живий світе! Мчися їй назустріч, тихесенький вітре, і пригортай, продимай стежки й дорожки, щоб наша мати не запорошила дорогої сукні!" – співає кругом вас увесь світ, усе живе. 4) Скажи мені, царю земний – чоловіче, що твоє, а що світове? (За П. Мирним).

III. 1) Споконвіку село називається Білогір'я. Може, тому, що білі хати

на горі видно за багато верст, може, тому, що на крутих берегах Ворскли залягає біляста глина, виступаючи на поверхню... А може, від того, що давно колись, дуже давно на цих косогорах шуміла біла тирса. 2) Їжак, видно, ще не очумався, бо лежав там, де його й покинули, згорнувшись тугим клубком. 3) Ну, що ж, це твоє діло, як тобі триматись, як поводитись, думав я, можеш побоюватись, остерігатись. Можливо, й зрозумієш, що я проти тебе не маю нічого лихого, але ж ти дике лісове звіря, ти завжди боїшся й остерігаєшся, – і, може, завдяки цьому й живеш іще... (За І. Цюпою)

**Вправа 13. Перепишіть текст. Підкресліть однорідні й відокремлені члени речення, визначте їх різновиди, а також стилістичні функції.**

Дівчина одбігла трохи і собі стала. Озирнулась, глянула на його веселими очима, усміхнулась свіжим, молодим личком. Тут її краще розглядив парубок. Чорне кучеряве волосся, завітчане польовими квітками, чудовно вилося коло білого чола; тоненькі пасма того чорного, аж полискуваного хмелю спадали на біле, рум'яне личко, як яблучко наливчате; очі оксамитові, чорні, – здається, сам огонь говорив ними... Дві чорні брови, мов дві чорні п'явки, повпивалися над очима, злегенька прикритими довгими густими віями. Сама – невеличка, метка й жвава, з веселою усмішкою на виду, вона так і вабила до себе. Зелена байова керсетка, з червоними мушками, червона в букетах спідниця, на шії дорогі коралі, хрести, золоті дукати – усе гарно пристало до хорошої дівочької вроди. Вона стояла навпроти парубка, як намальована, – наче манила своєю дивною красою. Не спускаючи очей, він підходив до неї.

**Вправа 14. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку.**

Уклін земний, працівникам землі! Вам, сіячі, плугатарі, – спасибі (М. Рильський). Я єсть Людина, в боротьбі зміцніла, в труді завзята, в творчості жива... (М. Бажан). Ні вража лють, ні лжа, ні спроба збройна мене не відвернула від мети (М. Бажан). Червону руту не шукай вечорами, – ти у мене єдина, тільки ти, повір (В. Івасюк). Слово, моя ти єдина зброе, ми не повинні загинуть обоє (Л. Українка).

**Вправа 15. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Мотивуйте свій вибір.**

I. А мова й історія це ж єдине ціле один кровообіг тож і відроджувати її маємо водночас. Маємо відродити в наших сучасних українцях і українках генетичні пам'ять почуття гордості маємо і до збайдужілих душ торкнутися запашистим євшан-зіллям рідного слова!

(О. Гончар)

II. Українська мова має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови як золотоносна ріка виблискує хвилями народної пісні переливається в душу нації творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі. Геніальні композитори Моцарт і Бетховен Глінка й Чайковський Барток і Стравінський користувалися українськими мелодіями у своїй творчості а це значить що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови.

(Д. Павличко)

**Вправа 16. Відредагуйте подані тексти; визначте їх стилістичні особливості.**

I. Шановні панове!

Ми просили надіслати нам прескуранти (прайси) на всі види вашої продукції. Ваша фірма являється головним дистриб'ютором із продажі поперечно-шліфовочних станків в Україні. Отож просимо насамперед повідомити, на яких умовах ви могли б заключити довгострочний договір поставки.

II. Шановний пан ректор!

Дозвольте порекомендувати вам пана Дмитренко, який приймає участь у конкурсі на заміщення вільної вакансії помічника менеджера по продажі. Пан Дмитренко принциповий, поважний до клієнтів, професійно добре підготовлений, досвідчений працівник, любить свою справу, користується авторитетом у співпрацівників.

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

**Вправа 1. Дайте розгорнуті письмові відповіді на запитання, використовуючи однорідні члени речення та узагальнюючі слова. Розставте розділові знаки.**

1. Які фахові дисципліни Ви вивчаєте?
2. Які поеми Тараса Шевченка Ви знаєте?

3. Які драматичні твори Лесі Українки Ви читали?
4. Назвіть відомих письменників Сходу.
5. Назвіть відомих Вам науковців, які досліджують проблеми практичної стилістики української мов

**Вправа 2. Закінчіть прислів'я та розставте розділові знаки.**

1. Козацькому роду...
2. До булави треба...
3. Хочеш спокою...
4. Чесне діло роби...
5. Зробив діло...
6. Без труда нема...
7. Хочеш їсти калачі...
8. Як дбаєш...
9. Хліб-сіль їж...
10. По правді живи...

**Вправа 3. Знайдіть ускладнені речення, визначте засоби ускладнення.**

Хмара сповзла за річку і зупинилася там, розгорнувши над лісом велетенські вороні крила. Сумними довгими ключами летять у вирій журавлі, прощаючись надовго з нами, а на межі хитається сухе будяччя, стрясає каплі дощові. Година стояла, як у бабине літо. З-за садка крізь голе віття жовто сяяло сонце, пахло ще не підопріле росяне листя. Привіт тобі, зелений саду, що в затишку колись ховав моє життя, мою відряду і тихо думи навівав. Тремтять, летять вабливі звуки, а з ними радощі і сум, і гнів душевної розпуки, і ніжний усміх світлих дум. Джижать, біжать живі акорди, і настрої серцеві новий дає то поклик їхній гордий, то жаль минулий життєвий.

## **САМОСТІЙНА РОБОТА**

### **Перший варіант**

**Завдання № 1. Які словосполучення не властиві сучасній українській мові?**

Забратися на піч, спасти на думку, жити на селі, їхати на Львів, поїхати на весілля, піти на фільм, сидіти на уроках, зайти на вареники, прибігти на хвилинку, оженитися на Марусі, позичати на хліб, зробити на совість, їхати на обід, дарувати на згадку.

**Завдання № 2. Поставте розділові знаки в тексті. Зробіть повний синтаксичний розбір трьох простих речень (на вибір).**

### ЯК ЗУСТРІЧАЛИ БОГДАНА

1638 року до Кодака, міцної фортеці на Дніпрі, збудованої польським урядом, прибув коронний гетьман Конєцпольський. При ньому був сотник чигиринський Богдан Хмельницький. Гостро глянувши на українського воєначальника, гетьман в'їдливо запитав: «Як вам подобається Кодак?» «Що руками будується, те руками й руйнується», – відповів Богдан, рішуче дивлячись в очі співрозмовникові.

А 1648 року, у грудні, над засипаною чистим білим снігом Софійською площею в Києві лунав дзвін церковний, бухали гармати, гриміла яса: мешканці міста вітали Богдана Хмельницького, визволителя України від польсько-шляхетського гноблення. На чолі козацького війська в'їхав Богдан, воевода київський, і зупинився біля славетного собору, тріумфально зустрінутий народом.

**Завдання № 3. Виконайте частковий стилістичний аналіз поданого фрагменту.**

Було це якось: ще юнаком ішов, як звичайно, я по вулиці рідного міста. Все навколо було знайоме, я б сказав, надміру знайоме, адже я тільки й знав, що ці вулиці, будинки на них і людей, серед яких так багато знайомих лиць. І раптом зі мною щось сталося: й досі пам'ятаю той дивний момент, коли все ніби освітілося коротким спалахом і ніби завмерло: люди, будинки, мощений гнейсовими плитами хідник, бруківка; я раптом зрозумів, що все починається для мене звідси, хоч навколо й нема особливої екзотики, а все пронизливо реальне. Здається саме тоді пробудилася моя свідомість – відчуття рідного і навик даного. Після того я й почав цікавитись усім, що стосується рідного міста, і цей мій інтерес не згас і досі, хоч волею долі мені довелося з Житомира виїхати; я живу тут тільки влітку, а всі інші пори року хіба що навітуюся  
(Вал. Шевчук).

## Другий варіант

**Завдання № 1. Які словосполучення не властиві сучасній українській мові?**

Наказ по університету, проректор по навчальній роботі, іспит по математиці, плисти по морю, інструктор по плаванню, пропустив по хворобі, поїхали по гриби, пішов по хліб, іти по воду, ходити по землі, звернутися по справі, подарувати по книжці, інститут по проектуванню.

**Завдання № 2. Поставте розділові знаки в тексті. Зробіть повний синтаксичний розбір трьох простих речень (на вибір).**

### ЯК ЗУСТРІЧАЛИ БОГДАНА

1638 року до Кодака, міцної фортеці на Дніпрі, збудованої польським урядом, прибув коронний гетьман Конєцпольський. При ньому був сотник чигиринський Богдан Хмельницький. Гостро глянувши на українського воєначальника, гетьман в'їдливо запитав: «Як вам подобається Кодак?» «Що руками будується, те руками й руйнується», – відповів Богдан, рішуче дивлячись в очі співрозмовникові.

А 1648 року, у грудні, над засипаною чистим білим снігом Софійською площею в Києві лунав дзвін церковний, бухали гармати, гриміла яса: мешканці міста вітали Богдана Хмельницького, визволителя України від польсько-шляхетського гноблення. На чолі козацького війська в'їхав Богдан, воєвода кийвський, і зупинився біля славетного собору, тріумфально зустрінутий народом.

**Завдання № 3. Виконайте частковий стилістичний аналіз поданого фрагменту.**

Як тільки весняні повені зйдуть злук та лугових видоліноків, полишивши на молоденькій траві рудий слизькуватий мул, занесений хтозна-звідки, з яких земель, Данило Коряк, чоловік худий, цибатий, плоскогрудий, але широкий у кості – сорочка на його плечах розіп'ята, мовби кроляча шкурка на граблищі, – лаштується в путь. Вона йому недалеко, на розсадник, що тулиться між річищем Псла та крутою правобережною горою, – це кілометрів за шість од села. Споряджатися Данилові приємно, хоча й

клопітно, бо треба захопити не лише примусію, що торік брав, а ще й те, що взимку надумав, без чого минулого літа обходився так-сяк, а цього вже не обійдеться. Воно в нього все записане довгими зимовими вечорами на аркушику паперу з шкільного зошита – гарненько, в стовпчик, старанно наслиненим хімічним олівцем – і пронумероване

(За Г. Тютюнником).



## Практичне заняття № 11

### СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

#### Теоретичні питання

1. Особливості будови складного речення в науковому та діловому текстах.
2. Складне речення в публіцистиці.
3. Типи складних речень, що переважають у художній літературі.
4. Вплив фольклорних текстів на синтаксис художніх та публіцистичних творів.
5. Типи складних речень за характером синтаксичних стосунків між окремими предикативними центрами: складнопідрядні, складносурядні, безсполучникові.
6. Стилiстичнi можливостi великих синтаксичних сполук.
7. Абзац як засiб вiдтворення розвитку авторської думки (в науковому й офiцiйно-дiловому текстах) й образно-асоцiативний засiб (у художньому й публіцистичному текстах).
8. Стилiстичнi можливостi перiоду як особливої синтаксичної конструкції).
9. Стилiстичне використання речень iз прямою й непрямою мовою, їх стилістичне використання.
10. Роль цитування в наукових, публіцистичних і ділових текстах.

**Ключові слова:** складне речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове), великі синтаксичні сполуки, пряма й непряма мова, цитування, невласне пряма мова («внутрішнє мовлення»).

#### Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення поняттю «складне речення».
2. Назвіть критерії стилістичного увиразнення головних і другорядних членів речення.
3. Розкрийте поняття «парцеляція».
4. Схарактеризуйте стилістичні можливості функціональних типів речень.
5. Назвіть основні
6. Які особливості однорідних членів речення в різних стилях.
7. Поясніть вставні і вставлені конструкції як основні засоби вираження

авторської модальності.

8. Назвіть семантико-структурні особливості звертань.
9. Які прийоми ускладнення звертальних формул в українській мовній традиції.

### **Завдання для самостійної роботи:**

1. Зробити зіставну характеристику простих та складних речень в офіційно-ділових матеріалах.

2. Провести порівняльний аналіз складних речень у науковому, публіцистичному та офіційно-діловому стилях.

3. Знайти у фольклорних текстах типові приклади складного речення.

4. Знайти різні типи складних речень у текстах сучасних українських письменників.

5. Дотримуючись норм українського правопису, виписати 10 цитат із текстів різних стилів.

6. З'ясувати роль прямої мови в художніх творах.

7. Зробіть зіставну характеристику прямої і непрямой мови.

8. Зробіть зіставну характеристику діалогу в драматичному й недраматичному творі.

9. Зробіть порівняльний аналіз монологу в різних стилях мови.

10. Написати твір-мініатюру «У читальному залі», використовуючи елементи прямої мови.

11. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:

- Поетичний синтаксис Шевченкової спадщини.
- Синтаксичні структури діловодства.
- Вибір синтаксичної побудови в реченні.
- Провідні синтаксичні норми.
- «Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова» (В. Сухомлинський).

### **Рекомендована література**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів : Світ, 2003. – С. 137-185.

2. Волкотруб Г.Й. Стилістика ділової мови: Навч. Посібник / Г.Й.Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – С. 143-152.

3. Дудик П.С. Стилістика української мови: Навч. посібник / П.С.Дудик. – К. : ВЧУ «Академія», 2005. – С. 274-293.

4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К. : Вища шк., 1987. – С. 269-313.
5. Кравець Л. Стилiстика сучасної української мови (лексика і фразеологія): Збірник вправ. – К., 2002. – 208 с.
6. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – С. 82-101.
7. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. Навчальний посiбник / О.Д. Пономарів. – К., 1999. – 180 с.
8. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилiстика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посiбник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-полiграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

## **АУДИТОРНА РОБОТА**

### **НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ**

#### **Вправа 1. Опрацювати тему, відповісти на тестові запитання:**

1. Складним називають речення, в якому:
  - a) одна граматична основа;
  - b) два головні члени речення;
  - c) є другорядні члени речення;
  - d) дві та більше граматичні основи.
  
2. Конструкції, які виражають у реченні якісь додаткові повідомлення:
  - a) вставні слова;
  - b) вставлені конструкції;
  - c) порівняльний зворот;
  - d) звертання.
  
3. Речення, в якому одна граматична основа, називається:
  - a) двоскладним;
  - b) односкладним;
  - c) простим;
  - d) складним.

4. Розрізняють такі способи підрядного зв'язку у словосполученні:

- a) узгодження, керування, прилягання;
- b) головний, залежний, другорядний;
- c) єднальний, протиставний, розділовий;
- d) сурядний, сполучниковий, безсполучниковий.

6. Дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки:

- a) пряма мова;
- b) невласне пряма мова;
- c) цитата;
- d) монолог.

6. Визначте рядок, в якому не виділено порівняльний зворот.

a) Це струнке і гнучке слово п'янить мене, мов пісня, мов золота струна (І. Микитенко).

b) Невістка як з хреста знята (П. Мирний).

c) Пучечки соснових гілок стелились на небі як дороге гаптування на блакитному шовку (М. Коцюбинський).

d) Я сьогодні розумію це як виклик долі (І. Вільде).

7. Підкресліть номер рядка, в якому допущено пунктуаційну помилку.

a) Люблю слова, що повнодзвонні, як мед, пахучі та п'янкі, слова, що в глибині бездонній пролежали глухі віки (М. Драй-Хмара).

b) Співаю те, що в світі бачу, що в серце або в мозок впало, то засміюся, то заплачу, сміху небагато, сліз немало (Б. Лепкий).

c) Якби зірким спромігся оком ти в докінченості цілість охопити, то знав би, що прямуєш до мети, яка у вічності буде світити (Ю. Клен).

d) У вічності, де світла струм тече, повільно крутяться колеса часу, що на верстаті золотому тче свій килим різнобарвний (Ю. Клен).

8. Відступ управо в початковому рядку, яким починається виклад нової думки в документі, а також фрагмент тексту між двома такими відступами:

- a) рубрикація;
- b) нумерація;
- c) абзац;
- d) структуризація.

9. Укажіть, у якому рядку наведено синтаксичні синоніми:

- a) завірюха, хуртеча, завія, хуга, хурделиця;
- b) прийти із села Мирне – Мирного; зарахувати до відділу – у відділ; пісня матері – материнська пісня;
- c) Слово до слова – зложиться мова (Нар. тв.).
- d) Два золоті герби горять під коронами сосен (Л. Костенко).

10. У якому рядку цитата оформлена з помилками:

- a) «Мова – то серце народу; гине мова – гине народ», – це спостереження І. Огієнка містить у собі велику і сумну правду.
- b) Я гаряче відповів: «Сопілка мені дорожча тисячі королівських флейт».
- c) М. Куліш аналізував причини «животіння та провінціалізму» нашої художньої словесності.
- d) «А тим часом», – пише В. Пепа, – «стільки досліджень накопичено, що все криком кричить».

**Вправа 2. Прочитайте текст. Виділіть ненормативні словоформи, характерні для носіїв української мови. Проаналізуйте представлені в тексті складні речення. Визначте стилістичні особливості представленого тексту.**

60-ті роки були часом великих збуджень у цілому світі. ...Українські шістдесятники використовували антиімперські гармати в обороні своїх національних традиційних цінностей, свого єства, в обороні своєї гідності. Крім загальнолюдських цінностей, мусіли ще віднайти і відновити поганьблену національну святиню. Доводиться говорити про оборону, а значить – про війну. Отже, для окреслення кола шістдесятників візьмемо визначальну роль – активний захист. Люди, які мали ідеали та вартості й цінували їх над усе, які сміли одверто виступити на захисті, стати проти напасників, – такі люди схожі на оборонців фортеці, в якій їхня історія, їхні сім'ї, їх дім, їх честь. Це не герої – це люди, які розуміють, що мусять, що це лежить на них, і коли вони скинуть з плечей обов'язок – то їх не буде і пам'яті не буде. Й імени не буде, бо хіба рабам потрібне яесь ім'я?

Шістдесятники – велике явище другої половини ХХ століття, дивне своєю появою в непевну пору відлиги і стоїчним протистоянням неосталінізму та живучою енергією в пору лібералізації. Може, найвидатніше явище в Одиссеї нашого відродження. (За Є. Сверстюком)

**Вправа 3.** Запишіть підряд лише складні речення в такій послідовності: 1) складносурядні; 2) складнопідрядні; 3) складні безсполучникові.

Ніч минає, ранок настає. Згадай мене, як поїдеш далеко. Рече Дніпро, й лани медами пахнуть. Тече вода в море, та не витікає. У кого праця, той переможе. Марно сподіватися, що час стоїть. Оживуть степи, озера, і люди зрадіють. Іскра любові не згасне – вона розгориться.

**Вправа 4.** Прочитайте текст. Знайдіть складні речення й визначте їх різновиди. Свої висновки обґрунтуйте. Поясніть вживання розділових знаків.

Втікач побачив місяць так раптово, що аж здригнувся. Стояв просто перед його обличчям: лилося мертве проміння, обливало землю холодним сльозом, і йому аж віддих забило. Там, на місяці, уздрів він двох братів. Каїн підняв брата на вила, і той стікав кров'ю. Холодною місячною кров'ю, яка тече вже не одну тисячу років. Втікач побачив і Авелеве обличчя: маска страждання, яке триває теж не одну тисячу років. Зрештою, Авель не просив у брата порятунку, він тільки страждав. Каїн теж страждав, із нього теж витікала кров. Тільки тепер утікач помітив, що Авель схопив рукою брата за горло. З горла лилася кров, і це теж тривало тисячу років. (В. Шевчук)

**Вправа 5.** виправте речення й поясніть характер помилок у них.

Було холодно, і сонце стояло високо. Як важко було йти проти вітру, але ми не зупинилися ні на мить. У другій кімнаті палилося у грубці, двері до якої були відчинені. Пригода з білкою, про яку розповів брат, дуже розсмішила мене. Основне, про що зараз треба подбати, – це про організацію цікавого, змістовного відпочинку. Найголовніше, що треба утверджувати в людях, – це віру в торжество добра, справедливості.

**Вправа 6.** Прочитайте текст. Випишіть речення з прямою мовою та визначте специфіку її використання.

Співають у пісні, що нема найкращого на вроду, як ясна зоря в погоду. Отже, хто бачив дочку покійного сотника Таволги, той би сказав, може, що вона краща й над ясною зорю в погоду, краща й над повний місяць серед

ночі, краща й над саме сонце, що звеселяє й рибу в морі, і звіра в діброві, і мак у городі. Гарна, дуже була гарна сотниківна! Знали її по всій Україні; бо в нас на Україні скоро, було, в кого виросте дочка хороша, то вже й знають усюди. Було, чи треба кому з молодого козацтва, чи не треба чого у Війтовці, їде за сто верст, аби тільки побачить, що там за дочка в сотника Таволги, що там за Орися, що всюди про неї мов у труби трублять... А Орися була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Подивиться було на її старий сотник, подивиться на її пишній зріст і хорошу вроду, порадується батьківським серцем, що дождав на старість собі такої дочки, а часом і посумує: „Доспіла єси, моя ясонько, як повний колос на ниві! Та чи знатиме женчик, яку благодать бере собі од Господа милосердного? Єсть багато людей, і статечних, і значних, що залицяються на тебе, да не хотілось би мені оддавать тебе в руки сивому дідові: зв'ялить тебе, ревнуючи, як вітер билину в полі. Ой, не хотілось би мені оддавать тебе й за молодого шибайголову, що не поживе довго без степу да коня, поляже в полі буйною головою, а тебе заставить горювать з дітоньками!” Так собі думаючи та гадаючи, старий Таволга часом тяжко, тяжко сумує, аж сльоза покотиться йому з ока (За П.Кулішем).

**Вправа 7. Перепишіть речення, розставляючи, де треба, пропущені розділові знаки. Підкресліть синтаксичні центри, вказівні й сполучні слова та визначте, якими членами речення вони виступають.**

Я в серці маю те що не вмирає. Лиш той творити може, хто любить свій народ. Клянусь боротись дозагину так, як боролися батьки. Любов к отчизні де героїнь там сила вража не устоїть. Народ що не знає своєї історії, є народом сліпців. Єдиний хто не втомлюється час. Я ж володію тим відчуттям, яке зрозуміле хіба що матері.

**Вправа 8. Визначте види складних речень. Виділіть граматичну основу.**

Музика, яку чули мої вуха, народжувалась живим світом рослин. Усе, що росло на обійсті, випромінювало музику, дихало музикою в цю ніч. Хай то буряки чи картопля, лобода чи щиріця – кожна рослина світилась гармонійними звуками, які викликали у пам'яті старовинний чи сучасний інструмент. Море звуків, яким насичене вогке повітря, складалось у повільні урочисті ряди хвиль, які не те що злегка перекочувались, а наче нависали над землею й сяяли, як ото сяяло місячне проміння, і в сяянні їхньому чуласьнеоглядна глибина вічної загадки буття.

**Вправа 9. Прочитайте текст, визначте його стиль і підстиль. Підготуйте власний відгук на реферат однокурсника.**

Відгук

на магістерську роботу Сохмій Наталії Сергіївни  
«Національно-культурні знаки української фразеології  
(на матеріалі фразеологічних одиниць із колоративним компонентом)».

Обговоривши магістерську роботу Н.С. Сохмій «Національно-культурні знаки української фразеології (на матеріалі фразеологічних одиниць із колоративним компонентом)», кафедра української філології МДУ, що, з огляду на сучасні тенденції в розвитку мовознавства, обрана тема є надзвичайно актуальною.

Матеріали, вміщені в роботі, свідчать про ретельність і самостійність наукового дослідження як в опрацюванні теоретичного матеріалу з теми (177 найменувань використаних джерел), так і в представлених результатах комплексного дослідження фразеологічних одиниць з колоративним компонентом.

У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми, наукову новизну, практичне значення роботи, визначено мету, об'єкт, предмет, теоретично-методологічну основу дослідження, висвітлено апробацію його результатів.

Студентка чітко сформулювала ті завдання, які намагалася виконати в процесі дослідницької роботи.

Враховуючи результати комплексного системного дослідження, вважаємо, що автор магістерської роботи Сохмій Наталія Сергіївна заслуговує на відмінну оцінку.

Відгук розглянуто та затверджено на засіданні кафедри української філології МДУ (протокол № 6 від 5 лютого 2017 р.).

Рецензент:

кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри української  
філології МДУ

О.А. Мороз.

**Вправа 10. Прочитайте висловлювання вітчизняних письменників про українську мову. Які лінгвістичні проблеми порушують майстри слова? Використавши подані вислови як цитати, введіть їх у речення.**

1. Українська мова в багатстві, витонченості і гнучкості форм не поступається ані жодній із сучасних літературних мов слов'янства і не бідна



вже ніяк на поняття, аби нею заважко було перекладати глибину філософських думок і змальовувати високохудожні образи (М. Драгоманов).

2. Слово – це очі, що бачать красу; тільки пізнавши слово, тільки тоді, коли слово ввійшло в душу і стало її багатством, дитина здатна дорожити ним (В. Сухомлинський).

3. Століттями мова народу була тією повноводою рікою, яку ми називаємо поезією. Поетична грань жила в слові, і слово було немислиме без неї, як немислима ріка без води, повноводність – без глибини (В. Сухомлинський).

4. Тільки той народ може вважати себе здоровим, тільки той народ може впевнено дивитися у свою будущину, всі сфери діяльності якого перейняті його мовою і культурою (Д. Павличко).

5. Мова – найголовніший організатор духовного життя, єдності й розвитку народу. Там, де їй загрожує смерть, настає хворобливий розклад нації, де мова гине, помирає народ (Д. Павличко).

**Вправа 11. Визначте основну думку, стиль і підстиль тексту. Знайдіть речення з прямою мовою й поясніть специфіку її використання в поданому нижче творі.**

#### Подарунок для мами

– Агов, Кульбабко, – гусеня Попелястик нетерпляче кивало голівкою. Курчатко Кульбабка кинулося до друга.

– Щось трапилось? – запитало, трохи відхекавшись.

– Еге ж, трапилось. Завтра у мами день народження, а от що подарувати – не знаю.

– Не знаєш? І я не знаю. Але давай поміркуємо. І Кулібабка з Попелястиком повсідалися на лаві.

– Давай купимо їй парасольку...

– Але ж мама так любить дощик!

– Гм... Ну то, може, цукерок? Отих, що з Червоною Шапочкою.

– Нецікаво. У нас їх повна цукерниця – їж, скільки заманеться.

– Ну то... А знаєш, давай порадимося з дядьком Чопом. І друзі почимчикували до будиночка старого дядька Чопа. Він саме щось вистругував у своїй майстерні, і Кульбабка з Попелястиком деякий час спостерігали за його роботою.

– Придумала, придумала! – закричало курчатко. – Ми змайструємо для мами ось таку різьблену поличку! То як?

– Це добре! – радісно погодилося гусеня Попелястик.

– Гар-гар-гарно придумали, – похвалив друзів дядько Чоп. – Найкращий подарунок – зроблений своїми руками. Ось вам лобзик, ось фанера. Беріться до діла. Аж до вечора працювали друзі. Але ж і поличка вийшла гарна!

– Таку тільки на виставку, – похвалив дядько Чоп. – Ото зрадіє мама!

А Попелястик з Кульбабкою від щастя і втоми не помічали. Вони думали про те, як зрадіє завтра мама Гуска. Після того, як мама Гуска похвалилася у дворі різьбленою поличкою, наші друзі стали знаменитими майстрами. Вони отримали замовлення від каченяти Сизоперика, кошеняти Пухнастика, і навіть індича Червона Борідка попрохало, щоб зробили дерев'яну ложку для мами. (М. Пономаренко)

## **ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА**

### **Вправа 1. Визначіть типи поданих речень.**

Мова є канвою, на якій людина вишиває узор свого життя. Найкращий оратор є той, хто своїм словом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження. І топчеться у вибалку туман, як білий кінь на прив'язі у стайні. Живу я розумом, а серце тихо спить. За столом точаться розмови, сліпий музика перехиляє чарку для чистого голосу, мостить свою кобзу, настроює струни. Співають самі струни, покійно хилить голу людька доля. А справжня слава – це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесе.

**Вправа 2. Доповніть речення так, щоб вони стали складнопідрядними.**

Я так тебе люблю, що ... Хто ..., той не раз бачив, ... Мова – зброя, якою ... Подай душі убогій силу, щоб ... У кожної людини буває такий день, коли ... Я чую, як ... Ті, що ..., кажуть, що ... І полонений, і козак більше клопоталися біля коней, анаж ...

## Практичне заняття № 12

# СТИЛІСТИЧНІ ПОТЕНЦІЇ СКЛАДНОГО СИНТАКСИЧНОГО ЦІЛОГО

### Теоретичні питання

1. Складне синтаксичне ціле – одиниця найвищого рівня.
2. Засоби поєднання речень у складне синтаксичне ціле:
  - а) семантичні;
  - б) лексичні
  - с) морфологічні;
  - д) синтаксичні;
  - е) ритмомелодійні.
3. Синтаксичні засоби художньої виразності: анафора, епіфора, анепіфора, епанафора, парцеляція, лейтмотив (головна думка твору), риторичні запитання й відповіді, рефрен.

*Ключові слова:* складне синтаксичне ціле; семантичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, ритмомелодійні засоби поєднання речень у складне синтаксичне ціле; поетичний синтаксис; анафора, епіфора, анепіфора (просаподосис, кільце), епанафора (анадиплосис, стик), парцеляція, лейтмотив, риторичні фігури (звертання, оклик, питання, заперечення), рефрен.

### Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення складного синтаксичного цілого.
2. Назвіть ознаки складного синтаксичного цілого як одиниці найвищого рівня.
3. Схарактеризуйте засоби поєднання речень у складне синтаксичне ціле.
4. Які засоби художньої виразності ви знаєте?
5. Дайте характеристику синтаксичним засобам художньої виразності.
6. Опишіть ритмомелодійні засоби поєднання речень у складне синтаксичне ціле.

### Завдання для самостійної роботи:

1. Виписати чотири зразки складного синтаксичного цілого.
2. Виконати стилістичний аналіз зразка складного синтаксичного

цілого (за власним вибором).

3. З поетичних текстів виписати зразки використання таких фігур, як анафора, епіфора, анепіфора, епанафора, парцеляція.

4. Підготувати доповідь або написати реферат на одну із запропонованих тем:

- Стилiстичнi функцiї абзацу й тексту.
- Мовнi й позамовнi основи мовленнєвої культури.
- Український менталітет і стилістика української мови.
- Багатство й мистецтво мовлення.
- Стилiстика діалогів і монологів.
- Поетичний синтаксис Ліни Костенко.
- Синтаксичні засоби художньої мови.
- Мова художнього тексту.
- Поетичний словник Івана Франка.

### Рекомендована література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 136-142.

2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика ділової мови: Навч. Посiбник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – С. 145-147.

3. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навч. посiбник / П.С. Дудик. – К. : ВЧУ «Академія», 2005. – С. 273-288.

4. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації та викладачів-словесників закладів освіти / К.Я. Климова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – С. 106-111.

5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К. : Вища шк., 1987. – С. 267-280, 301-323.

6. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – С. 59-61.

7. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – С. 164-235.

8. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилiстика української літературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посiбник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 192 с.

## АУДИТОРНА РОБОТА

### НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

#### **Вправа 1. Опрацювати тему, відповівши на тестове завдання.**

1. Об'єднання самостійних речень у більші відрізки мовлення:
  - a) складна синтаксична конструкція;
  - b) період;
  - c) складне синтаксичне ціле;
  - d) ускладнене речення.
  
2. Лексичний засіб поєднання речень, що входить до складного синтаксичного цілого:
  - a) співвідношення видо-часових і способових дієслів-присудків;
  - b) порядок слів і речень;
  - c) повторення окремих слів із попереднього речення;
  - d) паралелізм побудови речень
  
3. Який компонент відсутній у складному синтаксичному цілому?
  - a) кінцівка;
  - b) кульмінація;
  - c) зачин;
  - d) середня частина.
  
4. Визначте правильні варіанти перекладу.

*На протязенни многих лет:*

  - a) на протязі багатьох років;
  - b) впродовж численних років;
  - c) протягом багатьох років;
  - d) крізь багато років.
  
5. Стилiстична фігура, що є ускладненим простим, а частіше багаточленним складним реченням (інколи низкою речень), яке характеризується повнотою й завершеністю змісту, інтонаційно-логічним поділом на дві частини (попередню й заключну):
  - a) період;
  - b) складне синтаксичне ціле;

- c) текст;
- d) речення з прямою мовою.

6. Член періоду, який вимовляється з поступово наростаючим підвищенням голосу:

- a) протазис;
- b) аподозис;
- c) просаподосис;
- d) анадиплосис.

7. Період, що починається з висновкової частини:

- a) класичний;
- b) обірваний;
- c) обернений;
- d) обрамлений.

8. Стилiстична фiгура, яка зв'язує повтором окремих слiв чи словосполучень початок i кiнець сумiжних мовних одиниць (абзац, строфа) або й однiєї одиницi (речення чи вiршовий рядок):

- a) анафора;
- b) епiфора;
- c) епанафора;
- d) анепiфора.

**Вправа 2. Прочитайте текст. Визначте його провiдну думку. Які властивостi складного синтаксичного цiлого використанi в поданому тексті?**

Карамзiн вiдкрив Росiю, як Колумб Америку, – сказав Пушкiн. Додамо: вiдкрив великою мiрою за рахунок української iсторiї. Америку Колумб вiдкрив, шукаючи Iндiю. Доля аборигенiв вiдома. Ми ж Україну вiдкриваємо в Україні, i це нiкому не загрожує нi втратою територiй, нi духовних цiнностей. Це лише вимагає перегляду звичної схеми. Перестановки некоректно поставлених дзеркал. Українцi – це нацiя, що її вiками витiсняли з життя шляхом фiзичного знищення, духовної експропрiацiї, генетичних мутацiй, цiлеспрямованого перемiшування народiв на її територiї, внаслiдок чого вiдбулася амнезiя iсторичної пам'ятi i якiсні втрати самого нацiонального генотипу. Образ її спотворювався вiками, її приписувалася мало не генетична тупiсть, не вiдмовлялося в мужностi, але

інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців. Неврастеніків просять не турбуватися  
(Л. Костенко).

### **Вправа 3. Поясніть розділові знаки в поданому тексті.**

Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське, про бої та чвари, хижацькі заміри та криваві січі; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно-високе, безодньо-глибоке шатро; де тоне ваш погляд у безкрайому просторі, як і ваша душа – у безмірній безодні того світу та сяйва, синьої глибини та сизо-прозорої далечизни? Якщо вашим очам доводилося хоч раз бачити все те, то не забути вам того довіку.

Ось ранок, ясний та погожий ранок після короткої ночі. Зірочки кудись зникли – пурнули у синю безодню блакитного неба; край його горить-палає рожевим огнем; червонуваті хвилі ясного світу миготять серед темноти; понад степом віє її послідне зітхання; положисті балки дрімають серед темної тіні, а високі могили виблискують срібною росою: піднімається сизий туман і легесеньким димком, чіпляючись за рослину, стелиться по землі. Тихо, ніщо не шерхне, ніщо не писне... Ось зразу шугнуло світом, наче хто торкнув головешку, що, догоряючи, тліла, – і сизе полум'я віхтем знялося угору серед червоного жару. Вітерець легенький дихнув; поблизу у траві засюрчав коник; десь далеко ударив перепел, а там над шляхом пронеслась-полилась, наче срібний дзвіночок, жайворонкова пісня. Недалеко від неї розкочується друга; перепели у траві розпочали перегукування; коники один перед другом навперейми сюрчали. Рушився більший вітерець і пішов-похилив, по траві котячи непримітну хвилю, виграючи срібною росою...  
(П. Мирний).

### **Вправа 4. Визначте, які стилістичні фігури застосовані в реченнях.**

1. Орли дивляться на сонце розплющеними очима. // Діти дивляться на світ розплющеними очима (І. Драч).

2. І довго стояв тут козак, на воду дивився, та думав, та слухав, та все любив. І гнівався, і вбивався, і все любив. І ображався, і жалів, і все любив. Сильніше від гніву, туги, образи була любов (Марко Вовчок).

3. А він мовчить. Ложку поклав, очей з мене не зводить. Чепурненський з лица, хоч і понуркуватий трохи, баньками з-під чуприни тільки блись-блись (Г. Тютюнник).

4. Свята брама одчинилась. Козака впустили, // і знов брама зачинилась, навік зачинилась (Т. Шевченко).

5. Виють собаки, віщують недолю. І небачені птиці літають уночі над селом і віщують недолю. І реве худоба в ночі і віщує недолю. Біжать миші незчисленні на Схід і віщують недолю (О. Довженко).

6. Так ніхто не кохав. Через тисячі літ // лиш приходить подібне кохання (В. Сосюра).

7. Орлом сизокрилим літає, ширяє, // аж небо блакитне широкими б'є (Т. Шевченко).

8. Зашуміла дібровонька, листом зашуміла, // затужила дівчинонька, серцем затужила (М. Шашкевич).

**Вправа 5.** У поданих реченнях знайдіть риторичні фігури. Визначте їх різновиди й стилістичні функції.

1. Україно моя! Чисті хвилі ланів, // променисті міста, голубинь легкокрила! (М. Рильський).

2. Кати знуцаються над нами, // а правда наша п'яна спить. // Коли вона прокинеться? // Коли одпочити // ляжеш, Боже утомлений? (Т. Шевченко).

3. О що за туга розум мій опала! // Яка крізь серце потекла Каяла, // що за чуття на серце налягло! (М. Зеров).

4. Бо серце!... О серце, велике, безмежне, космічне, // що світ умістило без одного зітху в собі! (О. Влизько).

5. Міцна, як смерть, // Твоя в'язниця, // в ній морок смороду і мла. // Невже ж тобі ще може снитися, // що вільна Ти колись була? // Що над ланів співучим злотом // Ти билась крилами в блакить?... (Є. Маланюк).

6. Нас, кажуть, більше за добру європейську державу. Ми є, і нас нема. Де ми? (О. Довженко).

7. Жити хочу! Геть думи сумні! (Леся Українка).

8. Сій, серце, сій! Не бийся так шалено (Леся Українка).

9. Ні! Я жива! Я буду вічно жити! // Я маю в серці те, що не вмирає (Леся Українка).



10. Ні, друже мій, не та родина! // Сучасна пісня – не перина... (І. Франко).

**Вправа 6.** Виконайте стилістичний аналіз тексту. Визначте специфіку використання засобів художньої виразності.

Лежали у високій траві, серед моря квіток, і роздивлялись: там, на самому споді, жовтіли черевички і дрібна потентиля, як зерна золотого піску, а над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні, то густо-сині... Похмурий звіробій викидав купи зірок, яскраво-жовтих, проте сумних, як золоті кутаси на чорних боках домовини, а обік нього виганяв сіре та вузлувате стебло петрів батіг, по якому дряпались зрідка блакитні квіти, полинялі й нечесані... Дрібні дзвіночки розбіглись по луці і сіяли сум, такі делікатні і такі ніжні, що самі дивувались, як животіють на світі. Недоступна кропива, обважніла насінням, немов бджола пергою, хазяйновито шепталась по своїх леговищах. А там знов волохата центаврія хилилась на всі чотири боки, немов хотіла засипати синьо-рожевим цвітом усі простори. Оддаль кінський щавель, зруділий на сонці, куривсь брунатним димом, як похоронний факел, і стояли поважно, як золоті семисвічники по древніх храмах, коров'яки. На високих місцях поріс, як джунглі, сивий полин і п'янив повітря гіркими пахощами, густими й задушливими... Окремо займали великі простори будяки, сині, аж сизі. Вони здавались покинутим вогнищем, що конало передсмертним блакитним димком. А там, по луках, світила жовта кульбаба, як зорі на небі, крутилась на одній ніжці березка, міцно тримався землі деревій, кивала сірими вітами собача рожа і на горах сиділи, як метелі, біло-рожеві, червоно-сині і жовтогарячі квіти. Це була оргія квітів і трав, п'янкий сон сонця, якесь шаленство кольорів, пахощів, форм... (М. Коцюбинський).

**Вправа 7.** Прочитайте тексти, визначте їх провідну думку. Виконайте повний їх стилістичний аналіз.

І. Стаття 2. Державна мова Української РСР

Відповідно Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.

Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Республіканські і місцеві державні, партійні, громадські органи, підприємства, установи і організації створюють всім громадянам необхідні

умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею.

(Закон УРСР «Про мови в Українській РСР»)

II. Мово! Пресвята Богородице мого народу! З чорнозему, рясту, любистку, м'яти, євшан-зілля, з роси, з дніпровської води, від зорі і місяця народжена!

Мово! Мудра Берегине, що не давала погаснути земному вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному Олімпі волелюбності, слави і гордого духу.

Мово! Велична молитва наша у своїй нероздільній трійці, що єси ти і Бог-Любов, Бог-Віра, і Бог-Надія. Тож стояла Ти на чатах коло вівтаря нашого національного храму і не впускала туди злого духа виродження, злого духа скверноти, злого духа ганьби. І висвячувала душу козацького роду спасеними молитвами і небесним вогнем очищення, святими водами Божого річища, щоб не змілів і не перевівся народ той. І множила край веселий, святоруський і люд хрещений талантами, невмирущим вогнем пісень і наповнювала душу Божим сяйвом злотисто-небесним, бо то кольори духовності і Божого знамення. (К. Мотрич)

III. Андрій чомусь вірив, що Ольга прийде по квіти. Він виглядав її кожен вечір. Його збентеженість помітили навіть сусідські хлопчаки, які щовечора щебетали на подвір'ї. Це були вірні Андрієві друзі і надійні охоронці його квітів та саду. Того, хто насмілювався зірвати без дозволу бодай гроно винограду чи квітку, піддавали безпощадному остракізмові. Його цькували так настійливо і жорстоко, як це можуть робити лише діти (В. Симоненко).

## ПОЗААУДИТОРНА ПОШУКОВО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА

**Вправа 1. Переставте речення так, щоб вони склали синтаксичну єдність.**

Бо їм кортить бути вже дорослими, того й шепотітимуться. Шепіт – притамована радість, що рветься з грудей. Чутиму пісню, бо сьогодні неділя, то вже й хтось заспіває, хоч сам, хоч гуртом. Бо шепіт вечоровий – то голос близького повноліття. Бо шепіт – таїна. Вголос не говоритимуть, ні ... Як ітиму Шепелівкою, малим сільцем при дорозі, шепотітимуться в садах по затинню молодята, ще діти обоє, школярі, а шепотітимуться (Григір Тютюнник).

## **Вправа 2. Визначте засоби зв'язку між реченнями.**

Так склалося, що, коли я зацікавився літературною критикою, доля звела мене з письменником Іваном Біликом. Він працював у редакції «Літературної України», куди після кількох публікацій мене запросили на роботу у відділ критики. Того ж року вийшов друком його роман «Меч Арея», й одразу ж почалися нападки на цей твір та його автора. Компартійні наглядачі від літератури гарячково шукали критика, котрий би розгромив цей роман. Взялися і за мене. Що було буквально приголомшливо.

Уже давно усі пішли додому, а я сидів за своїм столом, тяжко думаючи про те, що оце на мене звалилося. Хоч одразу уже знав – мені тут більше не працювати. А проте надія все ще чіплялася за якісь можливі рятівні варіанти, котрі тут же розбивалися на друзки ... (О. Сливинський).

## **Вправа 3. Визначте будову словосполучень. Вкажіть, до якого стилю належить кожне із них. Введіть словосполучення у речення.**

Приголосні звуки, росою умиті, риторичне звертання, мислити по-державному, складне речення, десяткові дробі, серце країни, доводити до відома, повсякденна праця, вимушена посадка, піфагорова теорема, залишитися з носом, позбавити громадських прав, квіти життя, геть з очей, голубко сизокрила, лихо тяжке, конкретне поняття, монологічне мовлення, красо народу, публіцистичний стиль, експресивні відтінки, складне речення, патріотичний меч.

## **КОНТРОЛЬНА РОБОТА**

### **Перший варіант**

#### **Завдання № 1.**

**Складіть слова у синтаксичні словосполучення за моделями підрядних зв'язків узгодження, керування, прилягання. Вкажіть тип зв'язку.**

Порахувати (на) (пальці), дати (гарбуз), дякувати (батьки), йти (стежка), уникаючи (зустріч), вищий (за) (я), приїхати (дім), пливти (катер), яблуневого (цвіт), підійти (до) будинок, подорожуючи (поле).

#### **Завдання № 2.**

**Складіть словосполучення, у яких опорні слова виступали б то головними, то залежним компонентом.**

Зразок: *рожеві хмари – рожевий від сонця.*

Добрий, зелений, будувати, писати, думка, життя, вище.

### **Завдання № 3.**

**Доберіть приклади речень (по 2 речення) із складеним підметом такої будови:**

- 1) займенник *скільки (стільки)* або прислівники *мало, чимало, багато* + іменник, займенник або субстантивований прикметник у родовому відмінку множини;
- 2) назва твору, цитата чи уривок.

### **Завдання № 4.**

**З поданих речень утворіть складні з сурядним чи підрядним зв'язком.**

Сонце стояло вже високо. Мороз не всідався. Згори мені було видно все село. Велике, незграбно розкидане поміж яругами та спадистими косогороми. Там копошилися люди. Чорніли латки вирубаного чагарника. У дворах деінде куріли дими солдатських кухонь. Іржали коні. Попід моторами пофарбованих білилом машин чаділи факели. Я приглядався. Гармат-сімдесятишестиміліметровок ніде не було видно.

### **Завдання № 5.**

**Переставте речення так, щоб вони склали синтаксичну єдність.**

Вишні, ніби намальовані, зачаровували зір. Облите ранковим промінням обличчя Шелемеха дихало непримиренністю. Вже зійшло сонце. Вода заголубіла. Пасемки туману над поверхнею стали біліші і наче рухливіші, жвавіші. Не можна було не милуватися видом. Не можна було зараз не милуватися ним.

### **Завдання № 6.**

**Перепишіть. Поставте, де потрібно, розділові знаки в тексті. Зробіть повний синтаксичний розбір двох простих речень (на вибір).**

Мово рідна!

Красо моя! В тобі мудрість віків, і пам'ять тисячоліть і зойк матерів у годину лиху і переможний гук лицарів у днину побідну і пісня серця дівочого в коханні своїм, і крик новонародженого в тобі мово неосяжна душа народу – його щирість і щедрість радощі й печалі, його труд, і піт, і кров і сміх і безсмертя його.

Твердине моя, і захисток і гордість, і розрада в годину смутку. Люблю тебе і в гніві коли ти клекочеш як вулкан і гримиш громами на ворогів, і вбити можеш словом єдиним як блискавкою. Люблю і твою ніжність, ласкавість, лагідність коли ти одним-однісіньким словом зігриваєш, мов сонце, і підносиш над хмарами та між зорі, і звертаєш до діяння, до життя, наснаго моя і мудрий вічний вчителю мій.

Світлоносна! Ти завжди вабиш, чаруєш, кличеш на теплі й могутні хвилі свої. І я, вірний і вічний юнга твій... Єдина печаль проймає, що не вистачить життя, аби переплисти твій мовний океан. Бо ти є Вічність. Ти є Правда, Добро і Краса народу нашого. Тож такою і будь вічно, мово рідна! (С. Плачинда).

## Другий варіант

### Завдання № 1.

**Складіть слова у синтаксичні словосполучення за моделями підрядних зв'язків узгодження, керування, прилягання. Вкажіть тип зв'язку.**

Піти (по) (вода), подорожуючи (море), зустріти (друг), посивіти (від) (горе), тьмяніти (від) (час), чуйний (до) (люди), опорні (слів), побігти (швидкий), бідний (до) (лінощі), пройти (через) (муштра), залишитися (на) (холод).

### Завдання № 2.

**Складіть словосполучення, у яких опорні слова виступали б то головними, то залежним компонентом.**

Зразок: *рожеві хмари – рожевий від сонця.*

Лагідний, білий, шити, малювати, квітка, полум'я, нижче.

### Завдання № 3.

**Доберіть приклади речень (по 2 речення) із складеним підметом такої будови:**

- 1) іменник або займенник у називному відмінку + іменник в орудному відмінку;
- 2) лексичне словосполучення – власна назва.

#### **Завдання № 4.**

**З поданих речень утворіть складні з сурядним чи пірядним зв'язком.**

Спросоння загуділи ворота. Я спиняюсь на вулиці під тіннями наших ясенів і вишень тітки Дарки. Тут я одразу стаю меншим. Світ стає більшим. Місячний туманець проростав із нього і плив по ньому, чіпляючись за городину, тини, дерева. На другому краю вулиці забовваніла постать батька. Я хотів скрикнути, кинутись навздогін за ним. Саме щось зашамотіло у підтинку. Я подався назад. На дорогу обережно висунулася їжачиха. У роті вона тримала маленького їжачка.

#### **Завдання № 5.**

**Переставте речення так, щоб вони склали синтаксичну єдність.**

Озерця ті казатимуть про себе ще тоді, коли я їх не бачитиму: шелеснуть у лепесі крила, крякне злякана качка і засюрчить просто на місяць, на світло. Потім будуть озерця й озерчата, порослі лепехою. Я накраплятиму на них в молочно-голубій імлі зненацька і обходитиму кружку.

#### **Завдання № 6.**

**Перепишіть. Поставте, де потрібно, розділові знаки в тексті. Зробіть повний синтаксичний розбір двох простих речень (на вибір).**

#### Слово поводитир народу

Це було істиною тисячоліття, тепер і завжди. І ніхто нею так не користався і так не зловживав як прадавні завойовники. Грабіжницьке: «Хліба й води!» – неприкрите гасло підкорення й підбиття освячене узурпаторськими законами найвигаданіших податків – рекрутське, подушне подимне за вікно за вола за дорогу за вишню, ще не означає цілковитого пригноблення й пригнічення. Допоки в народі залишається його мова – його серце, «воно знову оживає і сміється знову»: народ внутрішньо не підкорений вільний і здатний на боротьбу. Перемога над ним ще не перемога: людські утиски зроджують протест бунт і перманентні повстання. Завойовникам завжди мало ... минушого й майбутнього вони посягають на вічне – на дух народу на його слово... Результат? Він один і той же: приручення уяничення народу й народів привласнення їх розуму й рук (За Б. Харчуком).

## КОНТРОЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

### I. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

**Оберіть один із запропонованих варіантів відповіді**

1. В якому рядку порушено милозвучність?
  - a) в усному мовленні, ім'я та по батькові, в іншій ситуації;
  - b) купувати в аптеці, мешкала в Одесі, зміни в оподаткуванні;
  - c) прийшов в вівторок, є і інші помилки, спитав з страху;
  - d) починається зі слова, флагман у справі, зазирнув у фотоальбом;
  - e) брати в оренду, працювати в Україні, Олена й Оля.
  
2. Наявність в одного слова двох чи кількох пов'язаних між собою значень, що виникли в процесі розвитку первинного значення:
  - a) омонімія;
  - b) полісемія;
  - c) антонімія;
  - d) паронімія;
  - e) синонімія.
  
3. Слова, які входять до словникового складу ряду мов і означають, як правило, важливі загальнолюдські поняття: культура, риторика, цивілізація, належать до...
  - a) інтернаціональної лексики;
  - b) жаргонної лексики;
  - c) професійної лексики;
  - d) термінологічної лексики;
  - e) діалектної лексики.
  
4. До якої лексичної групи належать слова *превалювати, взаємодія, аполітичний, причинність*?
  - a) просторічна лексика;
  - b) книжна лексика;
  - c) емоційно-експресивна лексика;
  - d) поетична лексика;
  - e) нейтральна лексика.

5. Назви предметів, які зникли з життя суспільства:
- a) архаїзми;
  - b) історизми;
  - c) неологізми;
  - d) діалектизми;
  - e) жаргонізми.
6. Творення похідних слів без додавання афіксів:
- a) суфіксально-префіксальний спосіб словотворення;
  - b) суфіксально-постфіксальний спосіб словотворення;
  - c) флексійний спосіб словотворення;
  - d) префіксально-постфіксальний спосіб словотворення;
  - e) безафіксний спосіб словотворення.
7. Як називається різновид морфологічного способу словотвору, при якому відбувається поєднання кількох основ з єднальним голосним (інтерфіксом) о, е або без нього:
- a) словоскладання;
  - b) основоскладання;
  - c) аббревіація;
  - d) суфіксація;
  - e) постфікація.
8. Словам якого рядка префікси надають книжного відтінку?
- a) написати, дописати, переглянути, відійти, прибігти;
  - b) псевдонауковий, гіперінфляція, мікроорганізм, ультразвук, антитіло;
  - c) прадід, надхмарний, прийти, заширокий, знедолений;
  - d) підробити, позатекстовий, присісти, назбирати, придивитися;
  - e) вивчити, розглянути, захистити, анотація, дискусія.
9. Розділ граматики, в якому вивчаються явища, що характеризують граматичну природу слова як граматичної одиниці мови:
- a) синтаксис;
  - b) фонологія;
  - c) морфологія;
  - d) орфографія;
  - e) стилістика.



10. Підкресліть рядок, в якому допущено помилку при ступенюванні якісних прикметників.

- a) добріший, наймудріший, найкращий, веселіший;
- b) найтепліший, більш коротший, менший, найбільший;
- c) більш високий, найменш хоробрий, найхоробріший, вищий;
- d) найбільш мудрий, найголовніший, ближчий, наймиліший;
- e) наймолодший, старший, найменш гарячий, найбільший.

11. Синтаксичний зв'язок слів, при якому залежне слово стає в тому відмінку, якого вимагає головне слово:

- a) прилягання;
- b) керування;
- c) узгодження;
- d) координація;
- e) керівництво.

12. Граматично незалежний головний член двоскладного речення, що називає предмет, ознака якого виражається присудком:

- a) додаток;
- b) підмет;
- c) прикладка;
- d) обставина;
- e) присудок.

13. Функціональний різновид літературної мови, який використовується в газетах, у періодичних громадсько-політичних виданнях, в агітаційно-пропагандистських та інших засобах масової комунікації:

- a) художній стиль;
- b) публіцистичний стиль;
- c) розмовний стиль;
- d) офіційно-діловий стиль;
- e) науковий стиль.

14. Яка функція не стосується стилістичної вправності мовця?

- a) засвоєння стилістичних норм;
- b) уважне ставлення до мовних традицій;
- c) боротьба за чистоту мовлення;
- d) виразне читання вголос;
- e) розвиток «чуття мови».

15. Мінімальна комунікативна одиниця, яка складається зі слова чи кількох слів, об'єднаних за граматичними законами:

- a) словосполучення;
- b) речення;
- c) фразеологізм;
- d) лейтмотив;
- e) афоризм.

16. Сукупність мовленнєвих дій, мета яких впливає із загальної мети спілкування:

- a) мова;
- b) мовлення;
- c) промова;
- d) розповідь;
- e) текст.

17. Особливий різновид чужого мовлення, що являє собою дослівно переданий уривок з якогось твору:

- a) пряма мова;
- b) цитата;
- c) невласне пряма мова;
- d) внутрішній монолог;
- e) діалог.

18. Повторення однакових голосних звуків у рядку, строфі, фразі:

- a) алітерація;
- b) асонанс;
- c) дисонанс;
- d) дискурс;
- e) анаколуф.

19. Як називається період, що починається з висновкової частини?

- a) класичний;
- b) обірваний;
- c) обернений;
- d) обрамлений;
- e) кільце.

20. Вирази, що коротко повчають, як є чи має бути в житті:

- a) сентенції;
- b) афоризми;
- c) максими;
- d) прислів'я;
- e) парадокси.

## II. ТЕОРЕТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

Розкрийте специфіку практичної стилістики як лінгвістичної дисципліни (предмет вивчення, мета курсу, основні завдання, професійна спрямованість, основні поняття, зв'язок з іншими філологічними дисциплінами тощо).

## III. ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

**Прочитайте текст, визначте його провідну думку. Виконайте повний його стилістичний аналіз.**

Воскреснемо!

Любимо тебе, Україно, наш тихий земний раю, розіп'ятий на хресті. Віки шуміли над тобою і забирали в народу не одну мирну дитину: шматували тебе міжусобиці князів і нищили твою державність; аркани закидали твоїм дітям ординці татаро-монгольських ханів; вогнем та мечем вирубували та випалювали наш корінь польські пани, четвертуючи на майданах і насаджуючи на палі найславетніших лицарів твоїх; втоптували в гній рідну мову і гвалтували твою пісню, катували шомполами на толоках і коло церков, мордували „височайшими указами” і запроторювали на сибірську каторгу російські царі наймудріших синів і дочок; кидали в тюрми твою волю австро-угорські монархи; спопеляли твою вроду в концтаборах німецькі фашисти; замучували твій цвіт на Соловках, – цій українській Голгофі, – та душили в павучому плетиві ГУЛАГів сталінські сатрапи різних поколінь, заковуючи в страшні кайдани солодких теорій про злиття націй і мов; морили таким лютим голодом у двадцятих і тридцятих, якого не знала земна цивілізація, і за цей злочин проти людськості ще треба буде відповісти перед судом історії; вдарили по генетичному коду народу чорнобильським лихом – планетарною катастрофою, зробили нашу землю невідьницею атомних електростанцій, холодною і жорстокою рукою вкопали їх у живе тіло України.

Думаю про нашу Україну, яка віками тяжко двигав хрест своєї долі, і вірю в її воскресіння, і чекаю її воскресіння, бо мусить же прийти спокута за все вчинене нам зло, бо таку міру зла не зазнав, певне, ні один народ у світі (Я. Гоян).

#### IV. ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

Випишіть зі словника десять фразеологізмів про роль праці в житті людини. Складіть із ними невеликий за обсягом (до 200 слів) художній або публіцистичний текст-міркування або розповідь. Доберіть відповідний заголовок.

#### ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

(максимальна оцінка – 10 балів за відповідь на кожне запитання)

1. Структура стилістики.
2. Стилiстичні функції паронімів і антонімів.
3. Тестові завдання різних рівнів (максимальна оцінка – 10 балів за відповіді на тестові завдання)

##### 1. Які засоби звукового забарвлення використано в тексті?

Сліпучі тони – і дика воля!

Ой, хтось заплакав посеред поля.

Зловісна доля, жорстока доля

Здала сміялась струнка тополя (П. Тичина)

- а) приспів;
- б) асонанс;
- в) алітерацію;
- г) звуконаслідування;
- г) анафору.

##### 2. З якою стилістичною метою вжито виділені в реченні старослов'янізми?

Все упованіє мое

На тебе, мій пресвітлий раю,

На милосердіє твоє,

Все упованіє мое

На тебе, мати, возлагаю (Т. Шевченко).

- а) як засіб словесної гри (каламбур);
- б) для контрастної характеристики образів, предметів, явищ, настроїв;

- в) як засіб створення гумористичних, іронічних ефектів;
- г) для надання мовленню урочистого, піднесеного забарвлення.

**3. Продовжте речення: «Стилістика – це...»:**

- а) ... розділ науки про мову, що вивчає речення, його будову, та способи об'єднання слів у словосполучення та речення;
- б) ... словниковий склад мови;
- в) ...розділ науки про мову, що вивчає слово як частину мови;
- г) ...вчення про функціонування і використання мови.

**4. У якому випадку порушено правила чергування у/в, і/й, з/зі/із/зо?**

- а) В усному мовленні; ім'я та по батькові; в іншій ситуації; починається зі слова; флагман у справі.
- б) Брати участь у проектах; надрукував у газеті; включити у фінансовий звіт; жити у Львівській області; досягнення у тваринництві.
- в) Купувати в аптеці; мешкала в Одесі; зміни в оподаткуванні; брати в оренду; інвестиційні процеси в Україні.
- г) Прийшов в вівторок; є і інші помилки; спитав з страху; Олена і Оля; зазирнув в фотоальбом.

**5. У якому реченні неправильно використано вставне слово?**

- а) На жаль, більшість українців, протягом тривалого часу відлучених від церкви, не пізнали на собі добродійного впливу християнського посту.
- б) Він твердо знав, що, мабуть, довго не доведеться чекати.
- в) Оволодіння відомостями про особливості побудови різних типів мовлення, безперечно, полегшує створення текстів.
- г) Отже, на думку більшості мовознавців, текст має складатися хоч би з двох речень.

**3. Продовжте речення: «Порівняння – це...».**

- а) ...троп, побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого; б) ...троп, художнє означення, що виділяє та образно характеризує якусь рису певного явища, предмета, дії;
- в) ...троп, побудований на вживанні слів у переносному значенні на осно-ві аналогії, подібності; г) ...троп, для якого характерне перенесення ознак, властивостей людини (чи живої істоти) на неживі предмети, явища та абстрактні поняття; г) ...троп, в основі якого лежить підкреслене перебільшення розмірів, рис, характеристик, ознак предмета чи явища

**4. Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно визначено ознаки ділового стилю.**

а) широко використовуються емоційно-забарвлені слова, суспільно-політична лексика, риторичні запитання, вигуки, повтори, тон мовлення пристрасний, оцінний (іронія, сарказм, захоплення, гнів); б) основна лексика – загальноповживані слова, позбавлені емоційно-стилістичного забарвлення, стилістично нейтральні, які вживаються лише в конкретно логічному значенні; вживання специфічної термінології, яка в інших стилях ніколи не використовується; вживання складних слів, утворених у різний спосіб, аббревіатур; вживання віддієслівних іменників, які нерідко є термінами; мовні штампи, прямий порядок слів; в) вживаються специфічні, синтаксично неподільні словосполучення, терміни; мовні засоби поєднуються з формулами, внаслідок чого досягається стислість викладу, чітке дотримання логічності й послідовності складових частин; речення, як правило, розповідні; г) загальноповживана лексика, експресивна насиченість, діалогічні форми спілкування, риси індивідуалізації мовлення, вживання неповних речень, застосування міміки, жестів, багатство інтонацій різноманітних колоритів мовлення, перемовляння; г) загальноповживана лексика, експресивна насиченість, діалогічна форма спілкування поряд з авторським текстом, риси індивідуалізації мовлення, широке застосування лексики художнього зображення, тропів, стилістичних фігур синтаксису, ремарки, коментар, зміщення часових і просторових понять

**5. Широке використання неповних та еліптичних речень, наявність стереотипних конструкцій, спонтанне (безпосереднє, непідготовлене), переважно діалогічне мовлення - ці ознаки притаманні:** а) художньому стилю; б) розмовному стилю; в) публіцистичному стилю.

**6. З'ясуйте, в якому рядку наведено стилістично нейтральні (загальноповживані) мовні одиниці.** а) суфікс, дієслово, присудок, фонема, епітет; б) мати, батько, вода, жито, робота; в) аналіз, синтез, індукція, дедукція, дослідження; г) за наказом, ввести до складу, відповідно до, згідно з, одержувач; г) статус, геноцид, консенсус, виборча кампанія, трудівники полів.

**7. Виберіть афоризми:**

- 1) Геній – це терпіння (Ж. Бюффон).
- 2) Не зближуйся з людьми, в яких надто гнучке сумління (Е. Делакура).
- 3) Вишивки – ікони матерів (В. Простопчук)

**8. Стилістична фігура**, побудована на повторенні слів або афіксів з тотожними, схожими і взагалі взаємодублювальними значеннями, – це:

- 1) тавтологія;
- 2) плеоназм;
- 3) перифраз.

**9. Вкажіть вид тропа:** дрімає ліс.

- а) метонімія;
- б) метафора;
- в) синекдоха.

**10. Позначте послідовно цифрами:** 1 – фразеологічні зрощення, 2 – фразеологічні єдності, 3 – фразеологічні сполучення

- бистрий на слово;  
глек розбити;  
пропускати повз вуха;  
узяти верх.

## СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

### Основні підручники та навчальні посібники

1. Абрамович С.Д., Чікарьова М.Ю. Мовленнєва комунікація: Підручник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарьова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Радянський письменник, 1991.
3. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Н.Д. Бабич. – Львів, 1990.
4. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003.
5. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К., 1998.
6. Вихованець І.Р. Таїна слова / І.Р. Вихованець. – К. : Радянська школа, 1990.
7. Губенко Л.Г. Ораторське мистецтво: практичний посібник / Л.Г. Губенко. – К. : Парламентське видавництво, 2002.
8. Довідник з культури мови / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 2005.
9. Дудик П.С. Стилiстика української мови / П.С. Дудик. – К. : Академія, 2005.
10. Єлісовенко Ю.П. Ораторське мистецтво / Ю.П. Єлісовенко. – К., 2002.
11. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: Стилiстика та культура мови. – К. : Довіра, 1999.
12. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: Навчальний посібник. – Львів : ПАЮ, 2007.
13. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навчальний посібник для студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації та викладачів-словесників закладів освіти. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005.
14. Коваль А.П. Культура української мови / А.П. Коваль. – К., 1966.
15. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А.П. Коваль. – К., 1987.
16. Культура мови на щодень / Н.Я. Дзюбишина-Мельник, Н.С. Дужик, С.Я. Єрмоленко [та ін.]. – К. : Довіра, 2000.
17. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови / І.М. Кочан,



А.С. Токарська. – Львів : Світ, 1996.

18. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навчальний посібник. – К. : «Академія», 2007. – 360 с.

19. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003.

20. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003.

21. Мова і культура. – К., 1986.

22. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К., 1977.

23. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К., 1995.

24. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика / М.І. Пентиліук. – К. : Вежа, 1994.

25. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль / М.М. Пилинський. – К., 1976.

26. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. Посібник / О.Д. Пономарів. – К., 1999.

27. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – Тернопіль : Навчальна книга “Богдан”, 2000.

28. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів, 2001.

29. Рижко О.М. Практична стилістика : навчальний посібник / О.М. Рижко. – К. : НАУ, 2013.

30. Струганець Л.І. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХст. / Л.І. Струганець. – Тернопіль, 2002.

31. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / За редакцією І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973.

32. Українська літературна вимова і наголос. – К., 1973.

33. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1993.

34. Чередниченко І.Г. Нариси із загальної стилістики сучасної української мови І.Г. Чередниченко. – К. : «Радянська школа», 1962.

35. Яворська Г. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова. Культура. Влада / Г. Яворська. – К., 2002.

36. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. – К., 1962.

## **Збірники вправ**

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Л., 2003.
2. Гладіна Г.І., Сеніна В.К. Питання мовленнєвої культури та стилістики. – К., 1997.
3. Конторчук Г.К. Стилiстика української мови: Практичний курс: Посiбник для студентiв фiлологiчних спецiальностей / Г.К. Конторчук. – Житомир: ПП «Рута», 2012.
4. Кордун П.П. Збiрник вправ iз стилiстики. – К. 1987.
5. Кравець Л. Стилiстика сучасної української мови (лексика і фразеологія): Збiрник вправ / Л. Кравець. – К., 2002.
6. Кравець Л.В. Стилiстика української мови: Практикум. – К., 2004.
7. Семашко Т.Ф. Практична стилістика української мови: Навчальні завдання до практичних занять (для студентів філологічних спеціальностей). – К. : НУБіП України, 2017. – 249 с.
8. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посiбник / О.А. Сербенська. – К., 2004.
9. Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилiстика української лiтературної мови: тести, завдання, вправи: Навчальний посiбник / Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова. – К. : Видавничо-полiграфiчний центр «Київський унiверситет», 2004.

## **Довiдкова лiтература**

1. Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови / За ред. Л.О. Пустовіт. – К., 1998.
2. Волощак М. Неправильно-правильно: Довiдник з українського слововживання. – К., 2000.
3. Головащук С.І. Складні випадки наголошення: Словник-довiдник / С.І. Головащук. – К., 1995.
4. Головащук С.І. Словник-довiдник з правопису та слововживання / С.І. Головащук. – К., 1989.
5. Головащук С.І. Словник-довiдник з українського лiтературного слововживання / С.І. Головащук. – К., 2000.
6. Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто – Львів. – 1994.

7. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, О. Сербенська, А. Капелюшний, З. Терлак. – Львів, 1996.
8. Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови / Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. – К., 1986.
9. Демська О.М., Кульчицький І.М. Словник омонімів української мови. – Л., 1997.
10. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К., 2001.
11. Зарицькай М.С. Стилїстика сучасної української мови. – К., 1999.
12. Калашник В.С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – К., 2004.
13. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К., 1993.
14. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – К., 2000.
15. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. – К., 1988.
16. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів / М. Кочерган. – К., 1997.
17. Культура української мови: Довідник / За редакцією В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1996.
18. Культура української мови: Довідник. – К., 1990.
19. Мазурик Данута. Нове в українській лексиці. Словник-довідник. – Л., 2002.
20. Орфографічний словник. – К., 2001.
21. Орфоепічний словник української мови: У 2-х т.: \_ К., Т. 1. – 2001; Т. II. – 2003.
22. Погрібний М.І. Орфоепічний словник / М.І. Погрібний. – К., 1984.
23. Полюга Л.М. Словник антонімів / Л.М. Полюга. – К., 1987.
24. Словник іншомовних слів / Укл.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К., 2003.
25. Словник синонімів української мови: У 2 т. – К., 2001. – Т. 1-2.
26. Словник труднощів української мови / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К., 1989.
27. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980.
28. Словник фразеологізмів української мови. – К. : Наукова думка, 2003.

29. Словник-довідник з культури української мови. – Львів, 1996.
30. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К., 2003.
31. Стиль і час: Хрестоматія. – К., 1983.
32. Українська літературна вимова і наголос: словник-довідник. – К., 1973.
33. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2000.
34. Український молодіжний сленг сьогодні / Укл. С. Пиркало. – К., 1999.
35. Український правопис. – К. : Наукова думка, 2004.
36. Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К., 1993. – Кн. 1-2.
37. Чак Є.Д. Складні випадки правопису та слововживання / Є.Д. Чак. – К., 1998.

### Рекомендована література

1. Антисуржик / За заг. Ред. О.Сербенської. – Львів, 1994.
2. Білецький, А. О. Мова – дзеркало культури / А. О. Білецький // Про мову і мовознавство : навч. посіб. для студ. філол. спец. ВНЗ. – К. : АртЕк, 1997.
3. Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. – К., 1998.
4. Вихованець, І. Р. Чистіша від сльози хай буде : [культура української мови] / І. Р. Вихованець // Вихованець, І. Р. Таїна слова. – К. : Рад. школа, 1990. – С. 268–280.
5. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К., 1990.
6. Волкотруб Г.Й. Стилїстика ділової мови: Навчальний посібник / Г.Й. Волкотруб. – К. : МАУП, 2002.
7. Гуць М. В. Українська мова в професійному спілкуванні : навч. посіб. / М. В. Гуць, І. І. Олійник, І. П. Ющук. – К. : «Вее Zone», 2004. – 336 с.
8. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. – К., 1973.
9. Караванський С. Секрети української мови: Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної української лексики. – К., 1994.

10. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К., 2001.
11. Клименко Н.Ф. Як народжується слово / Н.Ф. Клименко. – К. : Наукова думка, 1991.
12. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української мови. – К., 1970.
13. Коваль А.П. Слово про слово / А.П. Коваль. – К. : Радянська школа, 1986.
14. Коваль А.П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. – К., 2001.
15. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі. Питання теорії художніх тропів. – К., 1960.
16. Лавренюк, В. Сучасна реклама : мовний аспект / В. Лавренюк // Дивослово. – 2008. – № 6. – С. 34–35.
17. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму / Л. Масенко. – К. : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2017.
18. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія. – Х., 1982.
19. Нікітіна, Н. І жаргонізм, і термін, і метафора... : [про лексику публічного мовлення українських політиків] / Н. Нікітіна // Урок української. – 2006. – № 11–12. – С. 19–23.
20. Озерова Н.Г., Синиця І.А. Взаємодія функціональних стилів у сучасних російській та українській мовах / Н.Г. Озерова, І.А. Синиця // Мовознавство. – 2003. – № 1-2. – С. 113–118.
21. Олійник, О. Б. Культура мовлення : навч. посіб. : рек. МОН України як навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. Б. Олійник, В. Д. Шинкарук. – К. : Кондор, 2008.
22. Пентиліук, М. Культура діалогу як основа формування мовної особистості / М. Пентиліук // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 1. – С. 2–4.
23. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» / Г.П. Півторак. – К. : Арістей, 2004. – 180 с.
24. Подлевська, Н. Культура спілкування в мережі Інтернет / Неля Подлевська // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 2. – С. 13–17.
25. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К., 1999.
26. Святовець В.Ф. Поетичний синтаксис. Стилістичні фігури. – К., 2004.

27. Семеног, О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. : Академія, 2010.
28. Семеренко, Г. Мовна норма як основний критерій культури мовлення / Ганна Семеренко // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. – № 7–8. – С. 17–19.
29. Сербенська, О. Про можливості мови і культуру слова / О. Сербенська, М. Волощак // Урок української. – 2002. – № 1. – С. 17–19.
30. Сіріньок, К. Молодіжний сленг як складова загальномовної культури нації / К. Сіріньок // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 5. – С. 69–70.
31. Скубашевська, О. Мовні стратегії в полікультурному середовищі / О. Скубашевська // Вища освіта України. – 2008. – № 2. – С. 45–51.
32. Синиця І.А. Діалогічність у науковому тексті / І.А. Синиця // Мовознавство. – 2004. – № 2-3. – С. 55-60.
33. Тищенко, О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта / Оксана Тищенко // Дивослово. – 2011. – № 12. – С. 35–39.
34. Томенко, О. Мова як сегмент культури / О. Томенко // Українська мова та література. – 2003. – № 24. – С. 14–15.
35. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму / В.Д. Ужченко. – К., 1988.
36. Чак, Є. Д. Барви нашого слова / Є. Д. Чак ; ред. А. В. Молодова. – К. : Радянська школа, 1989.
37. Чак Є. Чи правильно ми говоримо? – К., 1997.
38. Шиян, Т. О. Культура мовлення у вимірі загальної культури молоді / Т.О. Шиян // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – № 34. – С. 9–11.

Для нотаток

Навчальне видання

**Т. Ф. СЕМАШКО**

**ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА  
І КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ**

Навчальний посібник для студентів  
філологічних спеціальностей

ISBN 978-966-2716-37-5

В авторській редакції  
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.  
Друк цифровий.  
Гарнітура Times New Roman.  
Умовн. друк. арк. 14,88  
Наклад 300 прим.  
Зам. № 016/10/19

**ВИДАВНИЦТВО  
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,  
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93  
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного  
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів  
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.